

545
В. І. Галаган, В. В. Шум

664.85.9
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ
НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Монографія

Дарунок Володимира Галагана

Київ – 2017

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

УДК 343.132.5
ББК 67.9(4Укр)311
Г 15

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
(Протокол № 1 від 12 січня 2017 року)

Рецензенти:

Хахановський Валерій Георгійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ;

Калачова Ольга Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, викладач відділу підготовки прокурорів з підтримання державного обвинувачення в суді Національної академії прокуратури України

Г 15 Галаган В. І. Процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні України: монографія / В. І. Галаган, В. В. Шум. – К., 2017. – 168 с.

Розкрито правовий зміст накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки в сучасних умовах кримінального провадження в Україні. Проаналізовано процедуру забезпечення засади таємниці спілкування за КПК України та міжнародно-правовими актами у сфері кримінального процесу, розглянуто механізм реалізації захисту таємниці спілкування під час проведення виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт. Досліджено специфіку застосування тактичних прийомів фіксації ходу і результатів огляду та виїмки кореспонденції під час накладення на неї арешту.

Для науковців, викладачів, студентів і курсантів юридичних факультетів і закладів освіти, а також практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.132.5
ББК 67.9(4Укр)311

ВСТУП

Процес державотворення в Україні супроводжується кардинальними змінами, спрямованими, з одного боку, на зміцнення демократії в суспільстві, а з іншого – на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У цьому напрямі впродовж останніх років постійно вдосконалюють усі галузі законодавства України, серед яких кримінальне процесуальне право. Ці тенденції зумовили суттєві зміни процесуальної форми кримінального провадження на всіх його стадіях, зокрема під час здійснення досудового розслідування. Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України від 13 квітня 2012 року, що набрав чинності 20 листопада 2012 року, передбачає окремі слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії, істотно оновлені чи такі, що раніше взагалі не були врегульовані у КПК України. До прикладу, у главі 21 КПК України унормовано новий вид процесуальних дій – негласні слідчі (розшукові) дії, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Зазначені дії не лише визначено у КПК України, а й урегульовано у двох напрямках: по-перше, положеннях, що є загальними для всіх негласних слідчих (розшукових) дій; по-друге, положеннях, що є специфічними для кожного з їх видів.

Конституція України від 28 червня 1996 року та міжнародно-правові документи, ратифіковані нашою державою, наділяють громадян України й інших осіб, які перебувають на її території, фундаментальними правами та свободами. Зокрема, стаття 31 Основного Закону кожному гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Демократичний устрій держави передбачає не лише декларування прав і свобод, а й наявність засобів їх реалізації та забезпечення захисту шляхом дотримання визначеної в статтях 14, 246, 248, 258, 261, 262 та інших нормах КПК України процедури правового доступу до таємниці спілкування в разі накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як негласних слідчих (розшукових) дій. Саме ефективне виконання процесуальних приписів є захистом учасників кримінального провадження та інших громадян від порушення їх конституційних прав і свобод.

Водночас стрімкий розвиток усіх сфер суспільної діяльності вимагає постійного вдосконалення правових норм у напрямі розширення можливостей правоохоронних органів держави у протидії злочинам, упровадження у практич-

ну діяльність таких засобів отримання інформації про злочини, які були б адекватні рівню та характеру злочинності. З огляду на зазначене, накладення арешту на кореспонденцію як негласна слідча (розшукова) дія потребує подальшого дослідження та вдосконалення для забезпечення оптимального й ефективного врегулювання правовідносин, що виникають у процесі її підготовки й проведення, розроблення дієвих правових механізмів гарантування захисту таємниці спілкування, що передбачено пунктом 7 частини 1 статті 7 КПК України, як однієї із засад кримінального провадження.

Важливого значення набуває розроблення нових і вдосконалення наявних кримінально-процесуальних, організаційно-тактичних заходів, що застосовують під час накладення арешту на кореспонденцію, спрямованих підвищити його якість й ефективність у контексті чинного КПК України, оскільки в ньому донині не усунуто прогалини провадження цієї процесуальної дії.

Метою монографічного дослідження є теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в розкритті правового змісту накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки в сучасних умовах кримінального провадження в Україні, а також формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо підготовки та проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Під час підготовки монографії використані результати анкетування 164 слідчих органів досудового розслідування м. Києва, Донецької, Івано-Франківської та Луганської областей, проведеного у 2011–2014 роках, офіційні статистичні дані Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо надання слідчим суддею дозволу для накладення арешту на кореспонденцію. Крім цього, використано особистий багаторічний досвід роботи авторів у слідчих підрозділах Головного управління МВС України в м. Києві.

На монографічному рівні викладено проблеми накладення арешту на кореспонденцію під час розслідування кримінальних правопорушень. На підставі отриманих результатів дослідження запропоновано шляхи вдосконалення та подальшого розвитку науково-теоретичних розробок щодо проведення аналізованої негласної слідчої (розшукової) дії, обґрунтовано низку значущих наукових положень, важливих як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Зокрема, визначено на системних засадах мету накладення арешту на кореспонденцію та її окремих структурних елементів, що передбачає отримання достовірних і належних доказів під час розслідування конкретних кримінальних правопорушень, якщо їх не можна отримати в інший спосіб без застосування примусу відповідно до процесуальної форми в умовах обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження.

Доведено на підставі аналізу статей 261, 263 та 264 КПК України необхідність доповнення переліку кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, такими видами зв'язку, як радіограми та повідомлення факсом, що забезпечуватимуть вичерпність переліку зазначеної кореспонденції, а також ефективне застосування цієї процесуальної норми.

У монографії висловлені й інші пропозиції щодо змін і доповнень до чинного КПК України: до пункту 4 частини 2 статті 36, частини 1 статті 248, частини 1 статті 250, частини 3 статті 254, частин 1, 2 та 4 статті 261, частин 1, 3–5 статті 262 КПК України, спрямованих на вдосконалення процесуальної регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, дотримання прав учасників кримінального провадження та інших громадян; сформульовано пропозицію щодо обов'язкового складання копії протоколу про проведення огляду, виїмки чи затримання кореспонденції з додатками до них, що направляють слідчому судді для виконання функції судового контролю на досудовому розслідуванні.

Наведені у монографії теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у законотворчому процесі та практичній діяльності – під час провадження досудового розслідування й удосконалення нормативно-правових актів з питань накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки; у навчальному процесі для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів також під час проведення різних видів занять з відповідних дисциплін.

Автори висловлюють щирі вдячність І. В. Басистій, Г. П. Власовій, А. Ф. Волобуєву, А. В. Іщенко, О. М. Калачовій, Є. Д. Лук'янчикову, Ю. Ю. Орлову, Л. Д. Удаловій, В. Г. Хахановському, П. В. Цимбалу, М. О. Яковенку та іншим науковцям України за слушні зауваження і поради під час підготовки монографії до видання.

ГЛАВА 1

НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА КПК УКРАЇНИ

1.1 Сутність накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії

Однією з новел чинного КПК України є параграф 2 «Втручання у приватне спілкування» глави 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії»¹. Цей процесуальний інститут охоплює порівняно самостійну сукупність відокремлених і пов'язаних між собою правових норм, що регулюють групу однорідних суспільних відносин щодо обмеження в деяких випадках права громадян на приватне спілкування. У цих випадках інформацію передають і зберігають за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб.

Втручанням у приватне спілкування, згідно з частиною 4 статті 258 КПК України, є доступ до змісту спілкування за умов, коли учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. До різновидів втручання у приватне спілкування віднесено, зокрема, арешт, огляд і виїмку кореспонденції. Особливості проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії регулюються у статтях 261, 262 КПК України.

Накладення арешту на кореспонденцію як процесуальну дію нині нечасто проводять у кримінальному провадженні. За спеціально розробленою анкетною нами у 2011–2014 роках проведене анкетування 164 слідчих органів досудового розслідування у м. Києві, Донецькій, Івано-Франківській та Луганській областях. Встановлено, що 110 (67,1 % від загальної кількості проанкетованих) слідчих жодного разу не проводили цієї дії. Натомість 43 (26,2 %) респонденти вказали, що здійснювали накладення арешту на кореспонденцію до трьох разів, 10 (6,1 %) – до п'яти разів і один слідчий (0,6 %) – понад 10 разів. Цікавим, на нашу думку, є той факт, що з-поміж 43 слідчих, які у своїй роботі до трьох разів здійснювали накладення арешту на кореспонденцію, у двох з них стаж роботи на посаді слідчого не перевищує року, у 13 слідчих – три роки, у дев'яти – п'ять років, а решта слідчих – 19 осіб – має стаж роботи до десяти років.

Схожа тенденція спостерігається також під час узагальнення даних анкетування десяти слідчих, які у практичній діяльності до п'яти разів накладали арешт на кореспонденцію. Зокрема, дев'ять із цих осіб мають стаж слідчої

¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року. – К. : Форум, 2012. – 400 с.

діяльності до десяти років, а один респондент – понад десять років.

Необхідність накладення арешту на кореспонденцію, про що зазначають 73 (44,5 %) слідчі, найчастіше виникає під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки. На думку 68 (41,5 %) респондентів, є потреба проводити цю процесуальну дію під час розслідування загальнокримінальних правопорушень, а 49 (29, %) слідчих зазначають про кримінальні правопорушення, учинені організованими злочинними угрупованнями (Див. Додатки).

Отже, необхідність накладення арешту на кореспонденцію у переважній більшості випадків виникає у досвідченіших працівників слідчих підрозділів. Водночас, з огляду на те, що ця процесуальна дія недостатньо повно й усебічно унормована у КПК України, актуальною є необхідність її подальшого детального і ґрунтовного дослідження, незважаючи на те, що у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, згідно з даними проведеного нами анкетування, її проводять порівняно зрідка.

З метою вдосконалення правових норм, що врегульовують проведення аналізованої негласної слідчої (розшукової) дії, необхідно, передусім, дослідити поняття, підстави та мету накладення *арешту* на кореспонденцію.

Етимологічно слово «арешт» походить від латинського «arrestum», що раніше означало судову постанову. У спеціальній літературі надаються схожі визначення, основою яких є історичне значення цього терміна¹. Нині є декілька видів арешту, правовий зміст яких різниться. Термін «арешт» у кримінальному провадженні використовують у різних правових категоріях:

- 1) арешт як запобіжний захід – домашній арешт (стаття 181 КПК України);
- 2) арешт як захід забезпечення кримінального провадження – арешт майна (статті 170–175 КПК України);
- 3) арешт як негласна слідча (розшукова) дія – арешт кореспонденції (статті 261 КПК України).

Арешт є допустимим лише після початку кримінального провадження. У процесуальному розумінні арешт – це не міра кримінального покарання, не кара за повідомлення про підозру чи обвинувачення, а один з видів процесуального примусу, що має іншу мету. За допомогою арешту як заходу забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжного заходу, створюють оптимальні умови проведення досудового розслідування. Проте в жодному з досліджених нами джерел не надано визначення накладення арешту на кореспонденцію.

Предметом цього дослідження є інститут накладення арешту на кореспонденцію, тому розглянемо детально зазначену правову категорію.

¹ Большой юридический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1999. – С. 28; Смирнов А. В. Уголовный процесс: учебник / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский, под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008. – С. 74.

Накладенням арешту на кореспонденцію В. Ю. Шепітько пропонує вважати заборону органом розслідування або судом доставки кореспонденції адресатові, затримання її установою зв'язку надалі до особливої вказівки слідчого чи судового органу (арешт) або вилучення кореспонденції для ознайомлення з її змістом, а в разі потреби – для долучення до справи (виїмка)¹.

У частинах 1, 2 статті 261 КПК України зазначено, що накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводять у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. Арешт на кореспонденцію накладають, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, що мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Ураховуючи викладене, слід уточнити, що поняття процесуальної дії «накладення арешту на кореспонденцію» *означає тимчасову заборону отримувати та розпоряджатися цією кореспонденцією.*

Важливе значення для забезпечення правомірності цієї процесуальної дії мають підстави накладення арешту на кореспонденцію, оскільки неправильне їх розуміння призводить до порушень у правозастосуванні. Зокрема, дотримання вимог законодавства та забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу, про що зазначає О. І. Котюк, є актуальним питанням, оскільки ні загального визначення, ні офіційного переліку вимог, спрямованих на забезпечення правомірності цих слідчих дій, процесуальне законодавство не містить, практичні працівники орієнтуються лише на вимоги, що випливають із засади законності. Натомість науковці керуються в цілому загальним правилом, відповідно до якого проведення слідчої дії є правомірним за умови дотримання вимог, передбачених законом. Іноді дослідники вказують, що однією з визначальних умов правомірності слідчих дій є наявність належних правових підстав їх проведення, сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, що надають уповноваженій особі право провести слідчу дію. Зазначений автор акцентує увагу на позиції С. А. Шейфера щодо того, що слідчі дії можуть проводити за наявності фактичних і правових підстав².

Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, у чинному законодавстві наведено в частині 2 статті 246 КПК України. У цій процесуальній нормі визначено, що вказану дію проводять у випадках, якщо відомості про злочин й особу, яка його вчинила,

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Издание четвертое. – Х. : Одиссей, 2011 – С. 97.

² Котюк А. И. Фактические и процессуальные основания следственных действий как условия их правомерности / А. И. Котюк // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 3 (58) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=4165:2013-04-25-08-04-37&catid=196:2010-12-29-10-42-57.

неможливо отримати в інший спосіб виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Проте в літературі є й інші визначення цих підстав. На думку О. П. Копилової, підставою для накладення арешту на кореспонденцію є докази про те, що поштово-телеграфні відправлення можуть містити дані, які стосуються справи¹. Цими даними, продовжує низка авторів, можуть бути відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що є джерелами відомостей, які мають істотне значення для розслідування².

Розрізнення підстав для проведення слідчих дій на правові та фактичні вважає слушним М. А. Погорецький. При цьому він акцентує увагу на тому, що потребує уточнення як зміст фактичних підстав, так і їх джерело. Посилаючись на праці інших науковців, цей автор зазначає, що немає єдиного підходу до визначення поняття підстав для проведення слідчих дій зокрема:

1) такими підставами є наявність фактичних даних, з якими закон пов'язує можливість і необхідність проведення слідчої (судової) дії для отримання доказів (В. Я. Дорохов);

2) правові підстави – сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають слідчому право здійснити певну дію (С. А. Шейфер);

3) фактичні підстави – конкретні відомості про можливість добування доказової інформації зі слідів певного виду (С. А. Шейфер)³.

Авторські визначення зазначеним правовим категоріям надає Л. Н. Дорошенко:

1. Правові підстави – це підстави, які вказують у нормах права і використовують під час застосування норм юридичної відповідальності.

2. Фактичні підстави – це фактичні обставини, які мають бути відображені в матеріальних нормах, вони полягають у певних діях як фактичного, так і юридичного характеру⁴.

Проте, на думку Є. Г. Коваленка та В. Т. Маляренка, необхідно уточнити, що факти – це події, явища дійсності, які не можна приєднати до матеріалів справи, тому слідчі, прокурори та судді оперують відомостями про ці події та

¹ Копилова О. П. Уголовный процесс : В 2 ч. Ч. 2. Особенная часть уголовного процесса : Курс лекций. Тамбов Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. - С. 14-24.

² Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : Навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. – Х. : Оберіг, 2013. – С. 38.

³ Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі : проблемні питання / М. А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011 – №1 (3). – С. 11.

⁴ Дорошенко Л. Н. Матеріально-правові основи ліквідації господарських обществ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2011_2/05.pdf.

явища дійсності, зафіксовані в джерелах доказів¹. Обґрунтовуючи схожу позицію, О. І. Котюк уточнює:

1. Під час розподілу підстав на фактичні та правові створюється враження, що фактичні підстави правовими не є, а по суті обидва види цих підстав є правовими, оскільки неправові підстави є незаконними. Це означає, що поділ підстав на фактичні та правові не відповідає правилам логіки.

2. Правові підстави проведення слідчих дій фактично зводяться лише до наявності у слідчого повноважень на проведення розслідування, проте суттєвим є те, що наявність у слідчого цих повноважень ще не означає наявності в нього повноважень на проведення ним будь-якої слідчої дії, оскільки кожна з них різниться і змістовними, і процесуальними особливостями, а тому часто вимагає спеціальних підстав, які стосуються саме її.

Тому зазначений автор пропонує правові підстави проведення слідчих дій поділяти на фактичні та процесуальні. Зокрема, фактичні підстави свідчать про обґрунтованість слідчої дії, а процесуальні – про її відповідність вимогам процесуального закону².

Висловлена позиція, хоч і має право на існування, однак не може бути підтримана цілком і потребує уточнення. Якщо прийняти наведену пропозицію, термін «фактичні підстави» буде мати два значення: як окремий вид підстав, поряд з правовими, і як різновид власне правових підстав. На наш погляд, цей підхід призведе до невизначеності цих понять у науці кримінального процесуального права й дезорганізує практичних працівників під час визначення ними підстав для накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виймки.

Цілком погоджуючись із поділом аналізованих підстав на дві групи, низка авторів висловлює пропозицію розглядати формальні й документальні підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Формальними підставами вважають наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; про осіб, які готують або вчинили злочини, а також осіб, які переховуються від органів розслідування чи ухиляються від кримінальної відповідальності. Натомість до документальних підстав віднесено: наявність заяви чи повідомлення, зареєстровані в установленому порядку в Єдиному реєстрі досудових розслідувань; наявність клопотання слідчого, погодженого з прокурором, та ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої

¹ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник [Текст] / 2-е вид., перероб. і допов. / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 122.

² Котюк А. И. Фактические и процессуальные основания следственных действий как условия их правомерности // А. И. Котюк // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 3 (58) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=4165.2013-04-25-08-04-37&catid=196; 2010-12-29-10-42-57.

(розшукової) дії¹.

Щодо цього питання нам більше імпонує думка О. М. Калачової, яка вважає етимологічно правильним під час класифікації цих підстав використовувати терміни «фактичні» та «формальні», оскільки: фактичні підстави завжди ґрунтуються на фактичних даних, а формальні – на передбаченій законодавством нормальній процесуальній формі наділення особи процесуальним статусом².

Отже, у контексті зазначеної процесуальної дії фактичними підставами надалі будемо вважати встановлені під час розслідування дані, які надають можливість припустити, що в певній кореспонденції містяться відомості, документи чи об'єкти, які мають істотне значення, і ці дані отримано у визначений процесуальним законом спосіб. Формальні підстави слід розуміти як дозвільне рішення слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, щодо проведення дій з накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як структурних елементів цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

На відмінність між фактичними підставами накладення арешту на кореспонденцію від фактичних підстав її огляду та виїмки свого часу вказував О. А. Лучко, аналізуючи нині нечинний КПК України 1960 року. Фактичними підставами для накладення арешту на кореспонденцію, відповідно до частини першої статті 187 цього Кодексу, була наявність достатніх підстав уважати, що в листах, телеграфній та іншій кореспонденції підозрюваного чи обвинуваченого іншим особам або інших осіб підозрюваному чи обвинуваченому містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення, якщо іншими способами одержати ці дані неможливо, а сам законодавець не тлумачить, що саме слід розуміти як «достатні підстави». І огляд, і виїмка кореспонденції мають місце вже після накладення на неї арешту. Тому фактичною підставою виїмки кореспонденції є наявність закріплених у протоколі затримання та огляду кореспонденції достовірних даних про те, що в ній містяться відомості (предмет або документ), які мають значення для справи³.

Відповідно до частини 2 статті 261 чинного КПК України, арешт на кореспонденцію накладають, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що ця кореспонденція містить відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / С. І. Ніколаюк, В. В. Поливола, О. І. Козаченко, О. С. Тарасенко та ін. / За заг. ред. Нікшифорчука Д. Й. – К. : НАВС, 2012. – С. 7–18, Методичні рекомендації з питань організації взаємодії прокурора, слідчого та оперативних підрозділів, особливості здійснення процесуального керівництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М.В. Вовк, О.В. Геселев. – К. : Генеральна прокуратура України, Національна академія прокуратури України, 2013. – С. 6–8.

² Калачова О. М. Визначення слідчим процесуального статусу осіб, що беруть участь у досудовому провадженні дис... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Калачова Ольга Миколаївна. – Луганськ, 2008. – С. 51.

³ Лучко А. А. Підстави та умови накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки / А. А. Лучко // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 262.

Поняття «достатні підстави вважати», зазначає І. А. Тітко, ведучи мову про обшук, не вимагає від слідчого достовірного знання, а спрямовує на можливість прийняття рішення про проведення цієї дії на підставі знання, що характеризується обґрунтованою ймовірністю¹. Тому не може йтися вже про зібрані достовірні докази.

Водночас у науковій юридичній літературі триває дискусія щодо доцільності, конституційності й ефективності накладення арешту на кореспонденцію, його доцільності, конституційності, ефективності як процесуальної дії, а також реального покращення дій судових і правоохоронних органів внаслідок накладення арешту на кореспонденцію.

Незважаючи на істотну зміну процесуальної форми кримінального провадження за чинним КПК України, накладення арешту на кореспонденцію здійснюють після початку кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

На думку В. В. Теличенко, новий Кодекс містить надто загальне формулювання підстав проведення негласних слідчих дій, тому припускає, що слідчі судді не стануть перешкодою у зловживанні проведенням негласних слідчих дій; необхідність отримувати дозволи слідчого судді призведе до формування тандемів судді і слідчого або прокурора. А якщо врахувати спеціалізацію суддів, то стане очевидно, що одні й ті ж самі слідчі будуть просити дозволу в одного й того самого судді багаторазово, а тому тандеми будуть стійкими і тривалими. Без корупції, на думку цієї авторки, тут не обійдеться².

Принципову позицію щодо питання доцільності накладення арешту на кореспонденцію на досудовому розслідуванні обстоює Б. Г. Розовський, стверджуючи, що розслідування залежить від оперативності й ефективності засобів отримання доказів, досягнення повноти розслідування різними засобами. Погоджуючись із концентрованим вираженням гуманізму кримінального процесу, яке сформульовано в постулаті «краще виправдати десять винних, аніж засудити одного невинуватого», цей науковець наполягає на абсолютній алогічності поширення цього постулату на стадію порушення кримінальної справи, оскільки, на його думку, це буде подарунком криміналітету³.

Цікаву думку висловлює Є. Д. Скулиш, зазначаючи, що найреволюційнішим кроком у КПК України стало впровадження в систему досудового розслідування

¹ Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.09 / І. А. Тітко. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 181.

² Теличенко В. В. Введення нового кодексу – це катастрофа для правоохоронних органів / В. В. Теличенко // Цензор НЕТ. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/news/224644/vvedenie_novogo_kodeksa_eto_katastrofa_dlya_pravoohranitelnyh_organov_advokat.

³ Розовський Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – С. 114

негласних слідчих (розшукових) дій, що, по суті, є оперативними заходами, спрямованими на конспіративне отримання відомостей про підготовлювані та вчинені злочини з метою їх невідкладного припинення й розкриття. Незважаючи на те, що ці норми спричинили бурхливу критику науковців і не є цілком зрозумілими для практичних працівників, ефективність використання в розкритті та розслідуванні злочинів інформації, отриманої негласним шляхом, є безсумнівною, оскільки загальна кількість кримінальних справ, під час доказування у яких використовували результати оперативно-розшукових заходів, рік у рік збільшується. Тому цей автор, здійснивши аналіз більшості нормативних актів іноземних держав у сфері правового регулювання досудового розслідування злочинів, доходить висновку, що прозорість законодавчої регламентації негласних слідчих (розшукових) дій та їх здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за провадженням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності демократичної держави, що слід вважати прогресивним кроком українського законодавця¹.

Незважаючи на спірні питання, більшість дослідників вважає, що правова регламентація накладення арешту на кореспонденцію підвищує ефективність застосування кримінальних процесуальних норм, надає можливість правоохоронним органам краще виконувати правоохоронну функцію держави.

Як цілком слушно вважають М. Є. Шумило та В. С. Рудей, дослідивши наукові джерела, практику Європейського суду з прав людини, норми КПК України та вивчивши досвід зарубіжних країн (Австрія, Білорусь, Італія, Казахстан, Молдова, Російська Федерація, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція), що у чинному законодавстві України необхідно деталізувати категорії злочинів, під час розслідування яких може бути застосовано таку процесуальну дію, як накладення арешту на кореспонденцію². Наведена пропозиція зазначених авторів знайшла своє відображення в частині 2 статті 246 КПК України, у якій установлено, що низку негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема й аналізовану, проводять виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Також доцільно акцентувати увагу на пропозиціях щодо вдосконалення аналогічних питань в інших державах. Досліджуючи аспекти праворозуміння у кримінальному процесі Російської Федерації та визначаючи, чим має керуватися теорія, відповідаючи на запити практики, Л. А. Воскобитова підкреслює, що в кримінальному процесуальному праві: 1) для очевидної ситуації, якщо стаття

¹ Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 15–16.

² Шумило М. С. Вдосконалення нормативної моделі накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку / М. Є. Шумило, В. С. Рудей // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право» – 2012 – № 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12smyzkz.pdf>. – С. 2.

КПК Російської Федерації (КПК РФ) від 18 грудня 2001 року № 174-ФЗ¹ містить текстуальну відповідь, достатньо обмежитися застосуванням джерел лише цього рівня; 2) за необхідності, якщо в тексті КПК РФ немає прямої вказівки на правову норму, система джерел може зберігатися, вона не вичерпана та може розширюватися, що надасть можливість виявити правову основу².

Уважаємо слушною думку Л. А. Воскобитової, що складно передбачити всі можливі варіанти встановлених обставин конкретного кримінального провадження, однак можливість компенсувати прогалини КПК іншими джерелами зумовлює появу спірних питань, передусім у зв'язку зі значною кількістю наявних порушень у процесі правозастосування.

Теза щодо ефективного розширеного правозастосування вимагає суттєвої фахової підготовки кожного суб'єкта окремої процесуальної дії, що поки є лише прагненням, а не дійсністю. На нашу думку, практична доцільність потребує забезпечення однакового розуміння цілі цієї дії посадовими особами правоохоронних органів на підставі положень кримінального процесуального закону. Можемо констатувати, що суттєвим недоліком КПК України є брак чіткого визначення єдиної мети виконання всіх процесуальних дій, що здійснюються під час накладення арешту на кореспонденцію. Переконані, що наявність цього визначення забезпечило б системне бачення слідчими завдань й обрання ефективних способів виконання аналізованої негласної слідчої (розшукової) дії.

Слід також акцентувати увагу на цілях удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства. Під час обговорення цього питання наукова спільнота та практичні працівники застосовують здебільшого такі поняття, як ефективність або оптимальність. Проте суть цих термінів не розкривають. Тому слід уточнити зміст цих понять у юридичній площині. Наприклад, С. П. Сереброва пропонує оцінювати кримінальні процесуальні норми, застосовуючи поняття «раціональність», яка пов'яже законність і доцільність, а їх оптимальне поєднання має полягати в тому, щоб на підставі закону приймали доцільні рішення та здійснювали раціональні дії. Інша площина цих соціальних відносин характеризується процесуальною економією, що має бути принципом організації кримінального провадження на засадах наукової організації праці (збільшення пропускної спроможності системи кримінального провадження за рахунок підвищення продуктивності праці)³.

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года (с уточнениями и дополнениями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

² Воскобитова Л. А. Правопонимание в уголовном процессе / Л. А. Воскобитова // Материалы Всероссийской научно-практической конференции в г. Санкт-Петербург «Взаимосвязь конституционного и уголовного судопроизводства». – 2013. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=ZyRS_ExcBno.

³ Сереброва С. П. Проблемы рационализации досудебного производства. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. П. Сереброва. – Нижний Новгород, 1995. – С. 20–22.

Водночас Д. В. Богатський пропонує такі визначення ефективності й оптимальності кримінальних процесуальних норм:

1) оптимальність – це та необхідна й достатня сукупність правових інститутів, правил і норм-статей, яка надає можливість найрадикальніше регламентувати судове провадження, сприяючи досягненню призначення кримінального судочинства;

2) ефективність (діяльності) – це досягнення максимально корисного результату у сфері кримінального судочинства за мінімуму тимчасових, матеріальних, фізичних й інших витрат¹.

Інший підхід пропонують В. І. Качалов та О. В. Качалова, які ефективність кримінального судочинства визначають як досягнення мети кримінального процесу за кожною конкретною кримінальною справою за мінімуму обмеження законних інтересів осіб, залучених до кримінального провадження. Матеріальні витрати на кримінальне провадження при цьому розглядають як константу².

З огляду на наведені думки зазначених авторів, ефективність процесуальної норми пропонуємо розуміти як підвищення здатності досягнення цілей кримінального провадження за умов мінімізації порушень прав його учасників; оптимізацію слід розуміти як таке вдосконалення процедур проведення процесуальних дій, що надають можливість збільшити кількість кримінальних проваджень за однаковий часовий період (наприклад, місяць). Оскільки пріоритет належить ефективності, це поняття може охоплювати й оптимізацію правових норм.

Підвищення ефективності дії КПК України можливе шляхом розширення регламентації його норм, що регулюють негласні слідчі (розшукові) дії. На думку В. В. Коваленка, включення до кримінального процесу таких дій відповідає найвищим стандартам захисту прав і свобод людини, що буде сприяти посиленню підзвітності цієї діяльності, зміцнить інститут легалізації оперативних матеріалів без потреби іноді декілька разів повторювати оперативно-розшукові чи оперативно-технічні заходи³.

Аналізуючи чинний КПК України, Є. Д. Скулиш зазначає, що детальна правова регламентація кожної з визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, з огляду на встановлення процесуального керівництва прокурора за досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за

¹ Богатський Д. В. Оптимізація норм уголовно-процесуального законодавства Російської Федерації як средство підвищення ефективності діяльності правоохоронительних органів : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 Уголов. процесс, криминалистика и судеб. экспертиза, оперативн.- розыскная деятельность / Богатський Дмитрій Валерьевич; [Владимир. юрид. ин-т ФСИН]. – Владимир, 2007. – С. 13–14.

² Качалов В. И. Уголовно-процесуальное право : Учебное пособие для студентов и преподавателей юридических вузов и факультетов / В. И. Качалов, О. В. Качалова – М. : МГИУ, 2007. – С. 18.

³ Коваленко В. Правовій державі – надійний законодавчий інструмент / В. Коваленко // Вісник Львівського університету. Юрид. серія. – 2010. – Вип. 51. – С. 425.

організацією інтрузивних дій, є беззаперечними аргументами в дискусії на користь того, що негласні слідчі (розшукові) дії не можуть бути інструментом безпідставного кримінального переслідування¹. Успішне розслідування злочинів неможливе без своєчасного й ефективного проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Саме під час їх провадження формується основа сукупності належних і допустимих доказів у кримінальному провадженні.

Особливість проведення будь-якої процесуальної дії полягає в поєднанні регламентованої процесуальної форми і тактичного порядку, що визначений сукупністю тактичних прийомів здійснення пізнавальної діяльності слідчого на отримання (збирання та перевірку) доказів у конкретному кримінальному провадженні. З цього приводу слушно зазначає В. Г. Лукашевич, що зміст процесуальної діяльності слідчого має складну структуру: загалом вона охоплює різноманітні напрями здійснення суто пізнавальних (розумових) операцій різного плану та складності (виявлення, дослідження, оцінювання та використання доказів; прийняття юридичних і тактичних рішень; формування висновків; висунення та дослідження версій; планування розслідування в цілому й окремих слідчих дій тощо); з іншого боку – організацію та здійснення посвідчувальних і комунікативних дій під час провадження окремих процесуальних заходів². Водночас, кримінально-процесуальна діяльність із розкриття та розслідування злочинів є складною системою процесуальних дій, що проводять з метою всебічного, повного й об'єктивного встановлення предмета доказування та інших важливих обставин і фактів, що впливають на прийняття слідчим підсумкових процесуальних рішень³.

Таким чином, формування наукового підходу, що забезпечує правильне застосування наукових методів щодо вдосконалення накладення арешту на кореспонденцію як процесуальної дії полягає, насамперед, у визначенні її сутності, структури та мети. Застосування системного підходу в цьому разі, на нашу думку, має забезпечити підвищення ефективності, оскільки надасть можливість дослідити структуру аналізованої процесуальної дії, а також розробити обґрунтовані пропозиції до окремих статей КПК України шляхом їх оптимізації та систематизації.

Відповідно до статей 258, 261, 262 КПК України, складовою інституту негласних слідчих (розшукових) дій є накладення арешту на кореспонденцію як негласна слідча (розшукова) дія. Проте як у науковій, так і в практичній діяльно-

¹ Скулиш С. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / С. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 22.

² Лукашевич В. Г. Кримінально-процесуальне пізнання та доказування: історія та сучасність / В. Г. Лукашевич // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 169.

³ Галаган В. І. Криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у кримінальному судочинстві України / Наукові записки НаУКМА. – Т. 116 «Юридичні науки». – К.: НаУКМА, 2011. – С. 107.

сті досі залишається невирішеним питання щодо її визначення. Наприклад, Є. Д. Скулиш акцентує увагу на тому, що у частині 1 статті 246 КПК України, присвяченій підставам проведення негласних слідчих (розшукових) дій, немає чіткого визначення цього поняття, а лише зазначено, що вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню. Далі цей автор уточнює, що негласними слідчими (розшуковими) діями слід уважати дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню¹. Наведена думка не стільки визначає цілі окремих різновидів слідчих дій, скільки констатує невирішеність цього питання та віднесення накладення арешту на кореспонденцію саме до слідчих дій для їх наукового дослідження й підвищення ефективності їх процесуальної регламентації та правозастосування.

Досліджуючи окреслену проблему, Є. Г. Коваленко та В. Т. Маляренко зазначають, що кримінальний процесуальний закон є головним, але не єдиним джерелом кримінального процесуального права². Однак правозастосовна практика сьогодення в діяльності правоохоронних органів України засвідчує необхідність удосконалення регламентації зазначених дій саме у КПК України, що актуалізує системну діяльність наукових і практичних працівників у цьому напрямі.

На нашу думку, важливість визначення накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії зумовлена актуальною необхідністю науково обгрунтованого цільового поєднання спрямованих на розкриття кримінальних правопорушень окремих процесуальних дій у межах виконання завдань кримінального провадження, визначених у частині 1 статті 2 КПК України. Це дослідження має забезпечити формування ефективності процесуальних дій і гарантувати прийняття посадовими особами результативних процесуальних рішень щодо правильного та своєчасного отримання доказів відповідно до процесуальної форми кримінального провадження. Тому доцільно дослідити системність визначення та виконання тих дій, сукупність яких спрямована на досягнення головної мети накладення арешту на кореспонденцію.

Із цього приводу Ю. В. Терещенко зазначає, що доцільність виокремлення слідчих дій із сукупності процесуальних пов'язана з їх статусом як засобів,

¹ Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним Кодексом України / Є. Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2012. – Вип. 618 – С. 109.

² Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник [Текст] / 2-е вид., перероб. і допов. / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 32–33.

безпосередньо спрямованих на збирання доказів¹. Водночас А. П. Гагаловська доходить висновку, що слідча дія є детально регламентованим законом процесуальним засобом отримання й перевірки доказів². Доречно звернути увагу на те, як характеризує цю ситуацію І. В. Басиста. Зазначає авторка цілком слушно зауважує, що слідчі часто приймають необґрунтовані й невмотивовані рішення, пов'язані з проведенням окремих слідчих дій. Зазначене спричинено тим, що у процесуальному законі не передбачено, які реквізити мають міститися у процесуальному рішенні, а також бракує вимог, яким мають відповідати процесуальні рішення органів досудового слідства³.

Слідчі дії, пише В. І. Радченко, є переважним способом збирання та перевірки доказів, вони характеризуються не лише докладною процесуальною регламентацією, а й активною керівною роллю посадової особи, що здійснює реалізацію цієї дії. До них належать усі види огляду, обшук, виїмка, накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення (зокрема їх огляд і виїмка). Протоколи саме цих слідчих дій, переконаний цей автор, необхідно розглядати як самостійне джерело доказів⁴.

У контексті дії чинного КПК України слід погодитися з думкою Є. Д. Скулиша, який, досліджуючи норми, що регламентують проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, доходить висновку, що їх загальна сукупність становить цілісну систему, а системотворчими чинниками є негласна форма їх проведення, установлені КПК України підстави й порядок організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використання отриманих результатів, гарантії законності провадження⁵. Таким чином, цей автор наполягає на доцільності розглядати окремі системи процесуальних дій у межах КПК України.

Відповідно до частини 1 статті 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. У частинах 1, 2 статті 246 КПК України зазначено, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких

¹ Терещенко Ю. В. Слідчі та інші процесуальні дії: права регламентація / Ю. В. Терещенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2011_2/terechen.htm.

² Гагаловська А. П. Визначення поняття слідчої дії у чинному кримінально-процесуальному законодавстві / А. П. Гагаловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/gagalovska-ap-viznachennya-ponyattya-slidchoyi-diyi-u-chinomu-kriminalno-protseualnomu-zakonodavstvi/>.

³ Басиста І. В. Співвідношення управлінських та процесуальних рішень слідчого / І. В. Басиста // Митня справа Науково-аналітичний журнал. – 2011. – № 2 (74) – Ч. 2. – С. 422.

⁴ Уголовный процес: учебник / [под общ. ред. В. И. Радченко]. – М.: Юридический дом «Юстицинформ», 2008. – С. 225.

⁵ Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним Кодексом України / Є. Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету Серія «Правознавство». – 2012. – Вип. 618. – С. 110.

не підлягають розголошенню, проводять їх у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

В Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України (Інструкція) від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5/, накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмку розглядають як два окремі види негласних слідчих (розшукових) дій. У пункті 1.11.3 вказаної Інструкції зазначено, що накладення арешту на кореспонденцію (стаття 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора, а у пункті 1.11.4 передбачено, що огляд і виїмка кореспонденції (стаття 262 КПК України) полягає у негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонених у вільному обігу, на їх безпечні аналоги¹.

Водночас М. Є. Шумило та В. С. Рудей, досліджуючи попередній КПК України 1960 року, уважали, що накладення арешту на кореспонденцію можна розглядати як розшукову дію, яка надалі забезпечує проведення самостійних слідчих дій – огляду та виїмки кореспонденції². Відокремлює накладення арешту на кореспонденцію від її огляду та виїмки в чинному КПК України і Є. Д. Скулиш³.

Узагальнюючи висловлені у спеціальній літературі позиції, їх умовно можна згрупувати в декілька підходів щодо визначення сутності складових накладення арешту на кореспонденцію, зокрема:

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року. (Нормативний документ Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерства юстиції України. Інструкція) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mijnjust.gov.ua/42544>.

² Шумило М. Є. Вдосконалення нормативної моделі накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку / М. Є. Шумило, В. С. Рудей // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012 – № 1 (5) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12smyzk.pdf> – С. 4.

³ Скулиш Є. Д Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним Кодексом України / Є. Д Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2012 – Вип. 618. –

1) накладення арешту на кореспонденцію як процесуальна дія, що охоплює розшукову та слідчу дії;

2) накладення арешту на кореспонденцію як окрема негласна слідча (розшукова) дія, до якої не належать такі складові, як огляд і виїмка кореспонденції, на яку накладено арешт;

3) накладення арешту на кореспонденцію як негласна слідча (розшукова) дія, що має структурні елементи – огляд і виїмка кореспонденції, на яку накладено арешт.

Автори досліджених нами наукових праць іманентно розглядають ці дії як взаємопов'язані правовідносини, повнота виконання етапів яких залежить від перебігу розслідування конкретних обставин кримінального правопорушення. Вони мають підпорядковуватися єдиній меті, тому законодавству слід спрямовувати слідчого на передбачення повного й ефективного виконання завдань слідчої (розшукової) дії, призначених для реалізації кінцевої мети цієї дії, заради чого й передбачено отримання дозволу слідчого судді для накладення арешту на кореспонденцію.

Накладення арешту на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію визначають як комплексний захід, який складається з таких етапів:

- накладення арешту на кореспонденцію;
- огляд затриманої кореспонденції;
- визначення подальших дій щодо кореспонденції;
- складання протоколу¹.

Єдність мети накладення арешту на кореспонденцію та її огляду і виїмки як структурних елементів аналізованої негласної слідчої (розшукової) дії відображається, на нашу думку, у таких положеннях:

1) накладення арешту на кореспонденцію може передбачати доступ до кореспонденції як основної мети й опосередкованої, пов'язаної з превентивним припиненням передання інформації про подію кримінального правопорушення або гарантування збереження самого об'єкта для забезпечення його дослідження як джерела доказів;

2) огляд об'єкта має на меті ознайомлення з інформацією та її оцінювання щодо наявності ознак належності до розслідуваної події;

3) виїмка окремих елементів чи безпосередньо об'єкта огляду під час накладення арешту на кореспонденцію має на меті отримання матеріальних джерел доказів і їх використання надалі як зразків для експертизи, речових доказів тощо;

¹ Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 438.

4) виконання зазначених процесуальних дій має відповідати вимогам процесуального закону, їх фіксацію забезпечують складанням протоколу проведення кожної окремої процесуальної дії, суть якої неможливо правильно відобразити, якщо особа, яка складе протокол, не розуміє чіткої цілі проведених нею дій.

Подальше дослідження накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії необхідно спрямувати в напрямі обстоювання пропозиції А. В. Смирнова та К. Б. Калиновського. На думку цих авторів, процесуальну форму проведення слідчих дій визначають за допомогою трьох груп норм, що регламентують: 1) умови їх проведення; 2) процедуру; 3) заходи, які гарантують виконання цих дій.

Зазначені три групи, на думку цих авторів, є узагальненими гіпотезою, диспозицією та санкцією для інституту слідчих дій:

1. Перший елемент процесуальної форми слідчих дій – це умови їх проведення. Вони охоплюють умови загального (наявність належного суб'єкта проведення слідчої дії, місце та час виконання слідчої дії) і спеціального характеру (передбачені законом спеціальні умови, наявність яких надає можливість правильно обрати потрібну слідчу дію в кожній конкретній ситуації).

Загальні правила виконання слідчих дій – це кримінально-процесуальні норми, що регламентують кожну слідчу дію. Загальні умови виконання слідчих дій охоплюють загальні правила виконання слідчих дій – це кримінально-процесуальні норми, що регламентують кожну слідчу дію. У судових стадіях кримінального процесу діють інші правила проведення слідчих дій, характерні для змагальної моделі регулювання.

2. Другий елемент процесуальної форми слідчих дій – це їх процедура, тобто послідовність і прийоми проведення цих дій відповідно до процесуальної форми кримінального провадження.

3. Третій елемент процесуальної форми проведення слідчих дій – це заходи їх забезпечення. Вони є гарантіями їх проведення. Порушення процесуальних норм про підстави, умови та правила виконання слідчих дій спричиняють утрату доказового значення результатів слідчої дії¹.

Проте не враховано необхідність оцінювання отриманих результатів проведення процесуальних дій щодо їх взаємоузгодженості на досягнення системної мети окремої дії. Наприклад, у КПК РФ накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка визначені як єдина слідча дія, що закріплено такими правовими нормами:

¹ Смирнов А. В. Следственные действия в российском уголовном процессе / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский – Санкт-Петербург: СПбГИЭУ, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kalinovskiy-k.narod.ru/p/sd/1-2.htm>.

1. Зазначена сукупність процесуальних дій визначається процесуальною нормою, що функціонально представлена як єдина спеціальна норма у механізмі правового регулювання. У статті 185 КПК РФ представлена норма зі складною й акумулятивною диспозицією, яка забезпечує концентрацію в єдиній мікроструктурі умов, процедуру та відповідні засоби забезпечення виконання взаємопов'язаних процесуальних дій (накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції).

2. Стаття 164 КПК РФ, яка встановлює загальні правила виконання слідчих дій і їх розміщення в Кодексі, безпосередньо визначає, що зазначена послідовність процесуальних дій є слідчою дією. Частина 2 статті 164 КПК РФ відсилає до пункту 8 частини 2 статті 29 КПК РФ, у якій визначено зміст цієї слідчої дії єдиним реченням, що послідовно містить три зазначені процесуальні дії (накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції).

Проте КПК РФ притаманні й певні недоліки у питанні, що досліджується. Якщо в пунктах 32, 33 статті 5 «Основные понятия, используемые в настоящем Кодексе» КПК РФ міститься визначення процесуальної дії та процесуального рішення, то поняття слідчої дії не надано, так само як і в статтях 157, 164–170 КПК РФ, які регулюють проведення слідчих дій. Брак визначення в законі цілі слідчої дії може призвести до небажаної ситуації, наприклад, коли слідчий РФ, про що зазначає А. В. Смирнов, не цілком правильно розуміє цілі судочинства, тому невірно визначає доцільність пошуку та перевірки нових доказів, які мають значення для кримінального провадження¹.

Керуючись необхідністю правильного розуміння цілей будь-якої процесуальної дії, зазначимо, що низка авторів пропонує метою негласних слідчих (розшукових) дій уважати отримання відомостей, що можуть використовуватися в доказуванні, інформацію про можливих співників, місця зберігання предметів і документів, що були предметом або знаряддям злочину, установлення свідків, виявлення причин й умов, які сприяли вчиненню злочину, тощо². Відповідно *метою* накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії пропонуємо вважати й унормувати другим реченням у частині 1 статті 261 КПК України отримання достовірних і належних доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, якщо їх не можна отримати в інший спосіб без застосування примусу відповідно до процесуальної форми за умов обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження.

¹ Смирнов А. В. Конституционный уголовный процесс / А. В. Смирнов // Материалы Всероссийской научно-практической конференции, г. Санкт-Петербург «Взаимосвязь конституционного и уголовного судопроизводства» – 2013. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=CBWeXHr95no>

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, С. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 42

На нашу думку, визначити правову сутність і регламентацію накладення арешту на кореспонденцію та її систему як процесуальної дії допомагають критерії, запропоновані Ю. В. Терещенко. Цілком поділяємо позицію цієї авторки, згідно з якою розгляд накладення арешту на кореспонденцію слід здійснювати за такими критеріями:

1. Аналізовану негласну слідчу (розшукову) дію процесуально врегульовано в законі (пункт 7 частини 1 статті 7, частина 2 статті 8, частини 5, 6 статті 9, частини 2, 3 статті 40, статті 84–86, статті 246–257 КПК України, що містять норми, які регулюють цю дію як різновид слідчих (розшукових дій), статті 258–260 КПК України – загальні норми, що визначають процедуру доступу до таємниці кореспонденції, статті 14, 261, 262 КПК України – спеціальні норми, що визначають процедуру доступу до таємниці кореспонденції.

2. Обмежує права та законні інтереси учасників процесу, у зв'язку з чим деякі дії вчиняють за згодою судді або санкцією прокурора (стаття 31 Конституції України, стаття 14, пункт 2 частини 4 та частина 5 статті 258, частина 1 статті 261 КПК України).

3. Проводять після початку кримінального провадження в межах досудового розслідування за наявності фактичних і юридичних підстав (статті 247–249, 261, 262 КПК України).

4. Здійснюють за допомогою процесуального примусу (частини 1–3 статті 261, частини 1 та 5 статті 262 КПК України).

5. Спрямована на збирання, перевірку зібраних фактичних даних (статті 98, 99, 103–106, частина 3 статті 261, частина 2 статті 262 КПК України).

6. Є основними засобом реалізації завдань доказування. Накладення арешту на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію проводять виключно у випадках, якщо відомості про злочин й особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб і виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (частина 2 статті 246 КПК України).

7. Здійснюють лише слідчі та уповноважені державні органи та посадові особи (пункт 17 частини 1 статті 3, частина 1 статті 106, частина 6 статті 246, статті 257 та 259, частина 3 статті 261, частини 1, 3, 5 статті 262 КПК України).

8. Характеризується безпосередньою активною та порівняно самостійною діяльністю слідчого (частини 3 та 6 статті 246, частини 1 та 3 статті 248 КПК України).

9. Обов'язковою є фіксація у протоколі проведення процесуальної дії або використання технічних носіїв (стаття 252, частина 1 статті 256, стаття 262 КПК України)¹.

Таким чином, на підставі застосування наукових критеріїв можна визначити сукупність ознак, що надають можливість достовірно визначити процесуальні дії з накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки за КПК України як комплексну єдину негласну слідчу (розшукову) дію. Оцінюючи її саме так, можна визначити сукупність її складових та їх структуру. Ця процесуальна дія має мету, що охоплює системну характеристику всіх процесуальних дій та має певну специфіку (її застосовують негласно в разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину за неможливості застосувати інші процесуальні, зокрема слідчі (розшукові) дії гласного та негласного характеру).

1.2 Види кореспонденції, на яку може бути накладено арешт

Важливим питанням для науки та практичної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень є необхідність ретельного визначення процедури прийняття рішення щодо накладення арешту на кореспонденцію та відповідного його документального оформлення. На жаль, цей механізм не є ідеальним, оскільки як правове поле, так і наукові пропозиції характеризуються застосуванням стилістично відмінних визначень можливої кореспонденції, зокрема: «відправлення», «поштово-телеграфна кореспонденція», «електронна кореспонденція» тощо. Тому одним із чинників, що знижує ефективність застосування норми частини 4 статті 261 КПК України, є неповнота та невизначеність її диспозиції щодо переліку видів кореспонденції як об'єктів, на які законом дозволено накладати арешт.

Конституція України гарантує кожному збереження таємниці листування, телеграфної та іншої кореспонденції². Ця вимога також закріплена в нормах декількох галузей права України та спеціальних законах, як-от в Цивільному, Кримінальному та Кримінальному процесуальному кодексах України. Метою цього врегулювання є забезпечення правової основи для здійснення ефективної оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, однак унеможливити безпідставний доступ до таємниці кореспонденції.

У наукових дискусіях обговорюють широке коло питань щодо різних

¹ Терещенко Ю. В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація / Ю. В. Терещенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2011_2/terechen.htm

² Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

аспектів застосування досліджуваної норми, серед яких слід зазначити роботи В. О. Глушкова¹, В. Г. Гончаренка та М. Є. Блуділіної², В. В. Назарова³, інших науковців щодо ефективності проведення негласних слідчих (розшукових) дій і доцільності застосування досліджуваної норми до початку досудового розслідування. Розглянуто деякі питання, які є предметними щодо цього дослідження, також у працях таких вітчизняних науковців, як А. І. Анапольська⁴, Д. В. Борзих⁵, І. В. Гловюк⁶, О. В. Дзера⁷, В. І. Ніндіпова⁸; фахівців інших держав – М. В. Гаврилова, О. М. Іванова, Д. М. Силант'єва⁹ та інших. Проте, розглядаючи дефініції структури цієї норми та передбачену в ній процедуру, ці вчені недостатньо комплексно досліджують перелік видів кореспонденції безпосередньо в процесуальній нормі та не цілком визначають диспозицію норми й межі тимчасового обмеження конституційних прав громадян України. Тому, на наш погляд, уточнення сутності та визначення переліку видів кореспонденції, як об'єктів для накладення на неї арешту забезпечить ефективніше застосування досліджуваних норм КПК України.

Фундаментом існування правової держави є конституційні права громадян, їх подальша законодавча реалізація та реалії правозастосовної практики щодо захисту цих прав. З огляду на зазначене, механізм кримінального переслідування правопорушників має забезпечувати ефективне розслідування кримінальних правопорушень завдяки завчасно отриманій інформації. Сучасне право вимагає не лише невідкладного та всебічного проведення досудового розслідування, а й

¹ Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №2 (6). – С. 42–50.

² Гончаренко В. Г. Правові питання порушення кримінальної справи / В. Г. Гончаренко, М. Є. Блуділіна // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 48–53.

³ Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. – Х.: ТД «Золота миля», 2009. – 400 с., Назаров В. В. Вдосконалення правового регулювання допустимості обмеження конституційних прав людини у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Наше право. – 2011. – № 1. – Ч. 1. – С. 136–140.

⁴ Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. І. Анапольська. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 19 с.; Анапольська А. І. Тактичні особливості виїмки електронної пошти в мережі Інтернет / А. І. Анапольська // Международная научно-практическая интернет-конференция «Обеспечение законности в деятельности органов досудебного следствия и дознания – Луганск»: ЛДУВС, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corp-lugdvd.lg.ua/d120606.html>.

⁵ Борзых Д. В. Прокурорский надзор и судебный контроль в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Д. В. Борзых // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 113–123.

⁶ Гловюк І. В. Дозвільна функція суду у досудовому провадженні: порядок реалізації / І. В. Гловюк // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 1–6.

⁷ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 2 – 1088 с.

⁸ Ніндіпова В. І. Конституційні засади прокурорського нагляду і судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу: проблеми розв'язку, співвідношення, перспективи / В. І. Ніндіпова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 23–31.

⁹ Гаврилов М. В. Наложение ареста на электронную почту, её осмотр и выемка / М. В. Гаврилов, А. Н. Иванов // Проведение. – 2003. – № 1. – С. 154–162, Иванов А. Н. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Н. Иванов, Д. Н. Силантьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru/library/Removing.html>.

здійснення його у спосіб, який забезпечує недопущення обмеження прав громадян, передусім у випадках вимушеного порушення їх конституційних прав на приватне спілкування.

У частині 4 статті 261 КПК України визначено, що до кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, належать листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами. Питання унормування видів кореспонденції у КПК України цілком прогнозовано знайшло своє відображення в анкетуванні слідчих МВС України. Зокрема, на питання, на яку конкретно кореспонденцію може бути накладено арешт, 110 (67,1 %) слідчих відповіли, що до цієї кореспонденції належать прості та рекомендовані листи, 109 (66,5 %) – посилки, 107 (65,2 %) – телеграми, 101 (61,6 %) – бандеролі, 81 (49,4 %) – прямі поштові контейнери. Перекази, також зазначені в частині 4 статті 262 КПК України, відносять до видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, лише 57 (34,7 %) проанкетованих слідчих (Див. Додатки). Саме в цій кореспонденції найімовірніше можуть пересилати як матеріальні об'єкти, що мають значення для кримінального провадження, зокрема речові докази, так і фактичні дані, що сприяють проведенню розслідування (відомості про місце перебування особи, її зв'язки, вид занять тощо).

Інший перелік кореспонденції передбачено в частині 1 статті 306 Цивільного кодексу України «Право на таємницю кореспонденції»: листи, телеграми, телефонні розмови, телеграфні повідомлення; цей перелік не є вичерпним, тому стаття закінчується словами щодо інших видів кореспонденції.

Види кореспонденції в аналогічних статтях КПК інших держав між собою різняться.

Відповідно до частини 3 статті 239 КПК Республіки Вірменія, до кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, належать листи, телеграми, радіограми, бандеролі, посилки, поштові контейнери, переклади, повідомлення по телефаксу і електронній пошті¹.

Згідно зі статтями 213, 214 КПК Республіки Білорусь, аналізовану кореспонденцію становлять такі її види: листи, телеграми, радіограми, бандеролі, посилки й інші поштово-телеграфні та інші відправлення, що можуть містити відомості, документи і предмети, що мають значення для кримінальної справи й на них може бути накладено арешт².

Накладення арешту на кореспонденцію, перехоплення повідомлень, прослуховування та запис переговорів у КПК Республіки Казахстан регулює розділ 30

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 июля 1998 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425005#pos=16;-253.

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958

зазначеного Кодексу. Відповідно до статті 235 цього Кодексу, до кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, належать листи, телеграми, радіограми, бандеролі, посилки й інші поштово-телеграфні відправлення, що можуть містити відомості, документи та предмети, що мають значення для справи¹.

У Республіці Молдова зазначені процесуальні дії регулюють статті 133–136 КПК цієї держави. До аналізованої кореспонденції належать всі види листів, телеграми, радіограми, бандеролі, поштові посилки, поштові контейнери, грошові перекази, повідомлення факсом й електронною поштою².

У статті 195 КПК Республіки Таджикистан урегульовано накладення арешту на поштові відправлення, телеграфні та інші повідомлення, що передаються по електричній мережі та поштовим зв'язком³. У частині 1 цієї статті вказаного Кодексу визначено наступний перелік видів кореспонденції: телеграми, радіограми, бандеролі, посилки та інші поштові відправлення, телеграфні та інші повідомлення. Тож у законодавстві Республіки Таджикистан, як і у КПК України, не надано вичерпного переліку видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт.

Дослідження КПК Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Республіки Грузія, Республіки Молдова, РФ, Республіки Туркменістан, Республіки Таджикистан, засвідчило про наявність трьох ключових відмінностей, порівняно з КПК України, щодо законодавчого врегулювання переліку кореспонденції, на яку може бути накладено арешт:

1. Закінчений перелік видів кореспонденції (наприклад, стаття 256.2 КПК Республіки Азербайджан)⁴;

2. Крім видів кореспонденції, які збігаються з наведеними в чинному КПК України, у процесуальних нормах визначають також грошові перекази, повідомлення факсом й електронною поштою (пункт 2 статті 133 КПК Республіки Молдова)⁵;

3. Запропоновано єдине узагальнене визначення кореспонденції як «комунікаційне відправлення» (зокрема, КПК Республіки Грузія)⁶.

Натомість у КПК України визначено орієнтовний, а не остаточний перелік

¹ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан от 13 декабря 1997 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=05553&ogl=all>.

² Уголовно-процесуальний Кодекс Республіки Молдова от 14 марта 2003 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

³ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Таджикистан от 3 декабря 2009 года в редакции Закона Республіки Таджикистан от 2 августа 2011 года № 755 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=30692.

⁴ Уголовно-процесуальний кодекс Азербайджанской Республіки от 14 июля 2000 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280.

⁵ Уголовно-процесуальний Кодекс Республіки Молдова от 14 марта 2003 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

⁶ Уголовно-процесуальний кодекс Грузин от 9 ноября 2009 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт. Аналогічно унормовано це питання в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 року № 2, донині чинній. В абзацах 4 та 9 пункту 2 цієї постанови роз'яснено, що обмеження конституційних свобод та прав, передбачених статтею 30 Конституції України, під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства мають винятковий і тимчасовий характер. Контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією, арешт на кореспонденцію, її огляд і виймка застосовують з метою запобігання тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо іншим способом отримати інформацію неможливо. В абзаці 3 пункту 3 постанови зазначено, що перелік видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, визначений частиною другою статті 187 КПК України 1960 року, не є вичерпним, тому судам необхідно також урахувувати положення статті 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» від 4 листопада 2001 року № 2759-III¹. Зазначимо, що інших джерел доповнення переліку видів кореспонденції для виконання цих процесуальних дій досі немає, тому формальне виконання цієї постанови Пленуму Верховного Суду України унеможливило застосування будь-яких інших законів або підзаконних актів.

Проте для осіб, які здійснюють кримінальне провадження, процесуальний закон передбачає імперативний метод регулювання правовідносин, що виникають у процесі їх діяльності, оскільки вони мають право приймати лише рішення та здійснювати дії, передбачені відповідним законом. Унаслідок цього виникають колізії законодавчо-нормативної бази України, а саме:

1) стаття 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» від 4 листопада 2001 року № 2759-III не містить окремого переліку видів кореспонденції; «письмовою кореспонденцією» визначено як прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети;

2) із зазначених у вказаному Законі України видів кореспонденції в частині 4 статті 261 КПК України йдеться лише про бандеролі, а також застосовують терміносполучення «інші матеріальні носії передавання інформації між особами», яке не деталізовано ні у КПК України, ні в Законі України «Про поштовий зв'язок».

Крім цього, Закон України «Про поштовий зв'язок» містить такі дефініції:

¹ Про поштовий зв'язок: Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>.

1) поштовий зв'язок – приймання, обробка, перевезення та доставка (вручення) поштових відправлень, виконання доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій;

2) поштові відправлення – листи, поштові картки, бандеролі, секограми, дрібні пакети, міжнародні відправлення з оголошеною цінністю, посилки, прямі поштові контейнери, оформлені відповідно до законодавства України;

3) письмова кореспонденція – прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми та дрібні пакети;

4) посилка – поштове відправлення з предметами культурно-побутового й іншого призначення, не забороненими законодавством до пересилання, розміри, маса та порядок упакування якого встановлено відповідно до законодавства України;

5) бандероль – поштове відправлення з друкованими виданнями, діловими паперами, предметами культурно-побутового й іншого призначення, розміри, маса і порядок упакування якого встановлено відповідно до законодавства України;

6) дрібний пакет – міжнародне рекомендоване поштове відправлення зі зразками товарів, дрібними предметами подарункового й іншого характеру, розміри, маса і порядок упакування якого встановлено відповідно до законодавства України;

7) секограми – письмові повідомлення, написані секографічним способом, друковані видання для сліпих, кліше зі знаками секографії, що подають у відкритому вигляді, а також звукові записи та спеціальний папір, призначені виключно для сліпих, за умови, що вони відправляються офіційно визнаними установами для сліпих або на їх адресу.

Не усувають прогалини у визначенні видів кореспонденції і норми Всесвітньої поштової Конвенції від 13 серпня 2008 року, затвердженої Указом Президента України від 9 січня 2013 року № 5/2013. У статті 1 цього міжнародного документа надається визначення таких термінів:

– посилка – відправлення, яке перевозиться відповідно до умов Конвенції та Регламенту поштових посилок;

– закрита кореспонденція – мішок, який має ярлик, або декілька мішків чи інших смностей, опломбовані чи опечатані, які містять поштові відправлення;

– поштове відправлення – загальний термін, який стосується будь-якого предмета, що відправляється поштовими службами (письмова кореспонденція, поштові посилки, поштові перекази тощо);

– дрібний пакет – відправлення, яке перевозиться відповідно до умов Конвенції та Регламенту письмової кореспонденції¹.

Коментуючи норму статті 306 Цивільного кодексу України, О. В. Дзера зазначає, що поняття «кореспонденція» охоплює не лише письмову кореспонденцію (прості та рекомендовані листи, поштові картки, бандеролі, секограми, а також дрібні пакети, мішки «М»), а й усі інші види кореспонденції (телеграми, телефонні розмови, телеграфні повідомлення, повідомлення електронною поштою, пейджером, SMS- та MMS-повідомлення тощо)². Про те, що електронні повідомлення у формі листів (e-mails) належать саме до кореспонденції, зазначає також С. А. Ільченко. Ця авторка аргументує свою позицію, посилаючись на практику Європейського суду з прав людини та рішення в конкретних справах, розглянутих цим Судом³.

Дротовий електров'язок та електронний зв'язок з використанням радіотехнологій (бездротовий доступ) у вітчизняному законодавстві врегульовано Законом України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року № 1280-IV⁴, проте цей Закон не містить визначення електронної пошти й іншої кореспонденції.

У пункті 1.1 статті 14 Всесвітньої поштової Конвенції електронною поштою іменують поштову службу, у якій використовують електронну передачу повідомлень. У цьому ж документі зазначено, що призначені оператори можуть поліпшити електронну пошту, запропонувавши службу, що реєструє електронну пошту за рахунок надання підтвердження відправлення та доставки, надійного каналу зв'язку між аутентифікованими користувачами, що доповнює електронну пошту. Для сертифікації використовують електронний поштовий штампель, що є доказом електронної передачі документів у відповідній формі у відповідний час за участю однієї чи більше сторін (пункт 1.4 статті 14 Конвенції)⁵.

Етимологічно слово «кореспонденція» походить від латинського «correspondeo»⁶, що в перекладі означає «повідомляю» та має широке коло застосування, зокрема як листування між окремими особами або установами; сукупність поштових відправлень (листів, телеграм тощо)⁷. Слово «пошта»

¹ Всесвітня поштова Конвенція від 13 серпня 2008 року, затверджена Указом Президента України від 9 січня 2013 року № 5/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/055_065/page

² Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-е вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – С. 514.

³ Ільченко С. А. Тенденції розвитку права на приватність у практиці Європейського суду з прав людини / С. А. Ільченко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2013. – Т. 144-145. – С. 55.

⁴ Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV (із змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

⁵ Всесвітня поштова Конвенція від 13 серпня 2008 року, затверджена Указом Президента України від 9 січня 2013 року № 5/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/055_065/page

⁶ Советский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1986. – С. 634.

⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 574.

походить від італійського «posta», яке виникло від латинського «posita» – зупинка, станція для заміінних коней, розташована у визначеному місці. Слово «post» у значенні «пошта» вперше стали вживати в XIII столітті. Тому нині під словом «пошта» розуміють як установи, що здійснюють такі послуги (поштамт, поштові відділення), окремі послання, так і сукупність отриманої кореспонденції.

Відповідно до пункту 8 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку» від 5 березня 2009 року № 270, оператори поштового зв'язку надають такі послуги з пересилання внутрішніх і міжнародних поштових відправлень, поштових переказів:

1) внутрішні поштові відправлення: поштові картки – прості, рекомендовані; листи – прості, рекомендовані, з оголошеною цінністю; бандеролі – прості, рекомендовані, з оголошеною цінністю; секограми – прості, рекомендовані; посилки – без оголошеної цінності, з оголошеною цінністю; прямі контейнери – без оголошеної цінності, з оголошеною цінністю;

2) міжнародні поштові відправлення: поштові картки – прості, рекомендовані; листи – прості, рекомендовані; поштові відправлення з оголошеною цінністю; бандеролі – прості, рекомендовані; секограми – прості, рекомендовані; дрібні пакети – рекомендовані; мішки «М» – рекомендовані; посилки – без оголошеної цінності, з оголошеною цінністю; відправлення «EMS»; згруповані поштові відправлення з позначкою «Консигнація».

У пункті 2 цієї Постанови термін «EMS» визначено як міжнародне реєстроване поштове відправлення із вкладенням документів та/або товарів, що приймається, перевозиться і доставляється найшвидшим способом; термін «мішок «М» - міжнародне реєстроване поштове відправлення (спеціальний мішок) із вкладенням друкованих видань (книг, газет, журналів тощо), що подається для пересилання одним відправником й адресується одному адресатові, а щодо відправлення електронної пошти зазначено, що це повідомлення, що подається для пересилання на паперовому чи електронному носії інформації, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій доставляється/вручається одержувачу відтвореним на паперовому чи електронному носії інформації. Відправлення електронної пошти, відтворене на паперовому носії інформації, доставляється/вручається одержувачу упакованим як письмова кореспонденція¹.

З наведеного О. В. Дзорою переліку кореспонденції в пункті 2 цієї Постанови містяться тлумачення таких термінів:

– EMS – міжнародне реєстроване поштове відправлення із вкладенням

¹ Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 року № 270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>.

документів та/або товарів, що приймається, перевозиться і доставляється найшвидшим способом;

– мішок «М» – міжнародне реєстроване поштове відправлення (спеціальний мішок) із вкладенням друкованих видань (книг, газет, журналів тощо), що подається для пересилання одним відправником і адресується одному адресатові;

– відправлення електронної пошти – повідомлення, що подається для пересилання на паперовому чи електронному носії інформації, передається з використанням інформаційно-комунікаційних технологій доставляється/вручається одержувачу відтвореним на паперовому або електронному носії інформації. Відправлення електронної пошти, відтворене на паперовому носії інформації, доставляється/вручається одержувачу упакованим як письмова кореспонденція.

У пункті 1.2 статті 14 Всесвітньої поштової Конвенції EMS визначено службою термінового пересилання документів і вантажів, а також, де це можливо, найшвидшою поштовою послугою із застосуванням фізичних засобів. Ця служба може надаватися на підставі багатосторонньої типової угоди EMS чи двосторонніх угод¹.

Конституція та законодавство України, зазначено у частині першій статті 6 «Охорона таємниці інформації у сфері надання послуг поштового зв'язку» Закону України «Про поштовий зв'язок», гарантують таємницю поштових відправлень, зокрема листування й іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилають (передають) засобами зв'язку. Таким чином, з'являється ще такий термін, як «електронні повідомлення», роз'яснень щодо сутності якого в тексті Закону немає.

У частині 2 статті 262 КПК України «Огляд і виїмка кореспонденції» допустимою є наявність у кореспонденції речей (зокрема речовин) і документів, що мають значення для певного досудового розслідування. Закон України «Про інформацію» в частинах 1, 3 статті 1 зазначає, що документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження й передавання в часі та просторі; а інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді².

Документ – матеріальний об'єкт з інформацією, яка закріплена створеним людиною засобом для її передавання в часі та просторі³; матеріальна форма відображення, поширення, використання і зберігання інформації, яка надає їй

¹ Всесвітня поштова Конвенція від 13 серпня 2008 року, затверджена Указом Президента України від 9 січня 2013 року № 5/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/055_065/page.

² Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20інформацію>.

³ Большой юридический словарь – М. : ИНФРА-М, 1999. – С. 185.

юридичної сили¹. У судовій та слідчій практиці розрізняють такі види документів: 1) письмові (тексти, цифри й інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно-, відеодокументи; 5) фотодокументи; 6) електронний документ. За процесуальним змістом письмові документи можуть бути письмовими та речовими доказами².

Тож доходимо висновку, що КПК України містить спірні питання, оскільки, крім накладення арешту на кореспонденцію, яку розуміють як матеріальні носії передавання інформації між особами (стаття 261), також як негласну слідчу (розшукову) дію визначають зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (стаття 263), де, крім звуків і сигналів, зазначено про письмовий текст і зображення, що корелюється зі статтею 1 Закону України «Про телекомунікації», та зняття інформації з електронних інформаційних систем (стаття 264 КПК України).

Проте слід з'ясувати, чи достатньо коректно ці нововведення враховують технологію передавання електронної пошти через Інтернет, модемною лінією, факсом або телексом.

Отже, у статтях КПК України виокремлено арешт матеріальної пошти як процесуальну дію з-поміж інших повідомлень, тобто кореспонденції, яка існує в нематеріальній формі. Це може спричинити складнощі в юридичній практиці, оскільки статті 263 та 264 КПК України не передбачають можливість правоохоронців блокувати передавання кореспонденції. На думку А. І. Анапольської, саме арешт може допомогти заблокувати доступ суб'єкту, якого підозрюють, до електронної кореспонденції та забезпечити зберігання цієї електронної пошти із забезпеченням режиму конфіденційності та цілісності³.

Наведене свідчить про наявність колізій у визначенні суті та переліках видів кореспонденції, оскільки сучасні види електронної кореспонденції законодавець у зазначених нормах не врегулює. Можлива непряма ідентифікація цієї кореспонденції в частині 1 статті 263 КПК України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», у якій надано визначення не кореспонденції, а транспортних телекомунікаційних мереж як мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень і звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу. Проте ця норма не передбачає такої процесуальної дії, як

¹ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцкл.», 1998. – Т 2 Д-І. – С. 276.

² Шептько В. Ю. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика» (відповідно до вимог ECTS) / Уклад.: В. Ю. Шептько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 104.

³ Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. І. Анапольська. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 5.

арешт на цю кореспонденцію.

Схожа ситуація склалася і в законодавстві Російської Федерації. Зокрема, у статті 185 КПК РФ у переліку видів кореспонденції електронну пошту не наводять. Проте в пункті 2 постанови Уряду Російської Федерації «Об утверждении Правил предоставления услуг почтовой связи» від 26 вересня 2000 року визначалося, що відправлення електронної пошти – це повідомлення, що приймають на паперовому або магнітному носії та передають електронним шляхом на відстань, яка визначається структурою й можливостями технічних і мережевих засобів, і доставляють адресатові відтвореним у фізичній або електронній формах¹.

Таким чином, наявна неповнота диспозицій КПК України та підзаконних актів щодо визначення видів кореспонденції. Оскільки тенденцією в суспільстві є поступова зміна концепцій повсякденного спілкування в напрямі переважання електронних технологій над традиційними, у користуванні електронна пошта подекуди функціонально замінює навіть телефонні розмови.

Важливо зауважити, що електронна форма – лише різновид фізичної форми, і будь-яке повідомлення надходить до одержувача в певній фізичній формі. Можна припустити, що слово «фізичний» було використано, щоб визначити «матеріальність» роздруківки на папері на протигагу уявній «нефізичності», «віртуальності» електронного представлення листа. Цілком слушно М. В. Гаврилов, О. М. Иванов, Д. М. Силант'єв акцентують увагу на тому, що внаслідок цього протиставлення безпідставно менше довіряють доказовості електронної форми як чогось нереального².

Нині Інтернет є найпоширенішим електронним засобом для комунікацій в особистій, службовій і підприємницькій діяльності. Електронну пошту надсилають у внутрішніх мережах (Intranet) і зовнішніх (Internet). Крім текстових повідомлень, в електронній пошті також можуть міститися додані об'єкти (текстові документи різних систем кодування, аудіо- та відеофайли тощо).

Мобільний зв'язок також повсюдно застосовують, мобільні засоби зв'язку (телефони, комунікатори, смартфони) надають можливість не лише спілкуватися на відстані, а і надсилати текстові (SMS – від англ. Short Message Service – «служба коротких повідомлень») і мультимедійні (MMS) повідомлення як у мережі телекомунікаційного зв'язку, так і в Інтернеті, зокрема SMS на телефони

¹ Об утверждении Правил оказания услуг почтовой связи. Постановление Правительства Российской Федерации от 26 сентября 2000 года № 725 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_46650/?frame=1#p27.

² Гаврилов М. В. Наложение ареста на электронную почту, её осмотр и выемка / М. В. Гаврилов, А. Н. Иванов // Правоведение – 2003. – № 1. – С. 154–162; Иванов А. Н. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Н. Иванов, Д. Н. Силантьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru/library/Removing.html>.

можна відправляти з Інтернету й інших мереж (наприклад пейджингових), використовуючи спеціальні програми та універсальні SMS-форми.

Електронні повідомлення як вид кореспонденції, яка підготовлена, відправлена й отримана, можуть зберігатися за допомогою електронних, оптичних, магнітних чи аналогічних засобів за умови застосування різних електронних технологій обміну даними. Якщо у звичайному розумінні пошта – це один з видів зв'язку, який надають поштамти, вузли та підприємства зв'язку, то в контексті технології електронної комунікації її швидкість і доступність забезпечують електрозв'язком (телекомунікація), у якому використовують повідомлення, що пересилаються у цифровій формі за допомогою комп'ютерних пристроїв, програмних засобів, мережевих технологій і підприємств з надання мережевих послуг (провайдерів мережі).

Проте переваги електронних повідомлень застосовують і в злочинних цілях: в організації злочинів, для здійснення шахрайства, морального тиску, шантажу, надсилання вірусів і шкідливих програм. У сфері мобільного зв'язку здійснюють навіть такі банальні кримінальні дії як так званий смішинг (англ. SMiShing – від «SMS» і «фішинг»), коли шляхом SMS-розсилки шахраї виманюють у користувачів стільникового зв'язку гроші або важливу конфіденційну інформацію.

Сучасна технологія переміщення електронної пошти з місця відправлення до адресата передбачає значну кількість точок можливого перехоплення цих відправлень. Технологічні можливості контролю правоохоронцями Інтернет-трафіку, а отже, і накладення арешту на електронні відправлення, також розширюються.

Трафік електронної пошти може проходити в локальній мережі організації (виходити або не виходити в Інтернет), через телефонну мережу, світову мережу Інтернет через кабельні чи інші канали.

Сучасне повідомлення електронної пошти готують, переважно, безпосередньо з клавіатури. У процесі цієї дії повідомлення створюють в оперативній пам'яті комп'ютера або іншого мобільного пристрою. Лише після відправлення на поштовий сервер організації або пристрою провайдера повідомлення може бути збережено на носії.

До головних засобів відправлення електронної пошти належать такі:

1. Через поштовий сайт в Інтернеті, коли з будь-якого комп'ютера злочинець відвідує сторінку поштового сайту на комунікаційному порталі в Інтернеті, на сервері організовує собі поштову скриньку. Для відправлення і отримання листів необхідно заходити через Інтернет на сайт для заповнення форми.

2. Робочий комп'ютер місцевої локальної мережі здійснює поштовий зв'язок із сервером організації, який протягом певного часу накопичує

кореспонденцію, а потім періодично відправляє через виділену телефонну лінію провайдерів Інтернету, а від нього до одержувача. Так працює пошта великої організації, банку тощо.

3. Комутований зв'язок комп'ютера через модем і телефонну лінію виконується за номером телефону з модемом провайдера - постачальника послуг Інтернету (з модемним пулом), а через сервер провайдера - в Інтернет і до одержувача. Видалене модемне з'єднання (dial-up) застосовують з окремого будинку чи невеликих фірм.

4. У типовому режимі роботи з поштовими програмами (наприклад, Microsoft Outlook Express (найпоширеніша), Netscape Messenger, The Bat! та інші), коли посилач пише лист шляхом безпосереднього набору з клавіатури комп'ютера. Сервер-посилач зв'язується із сервером-одержувачем і передає туди повідомлення. Особа, якій призначається пошта, забирає її із сервера одержувача (сервера провайдера Інтернету, сервера локальної мережі або поштового веб-сервера в Інтернеті).

5. Особливий варіант - електронна пошта через прямий зв'язок, пряма розсилка повідомлень з комп'ютера відправника через модем у телефонну лінію прямо на номер телефону одержувача та через його модем на комп'ютер. У цьому разі повідомлення направляють не на сервер, а безпосередньо на комп'ютер одержувача, якщо там у цей час увімкнено комп'ютер і модем¹.

У варіантах 1–4 пошта надходить від комп'ютера відправника не прямо на комп'ютер одержувача, а на сервер електронної пошти, де зберігається на жорсткому диску. Поштова машина, поштовий сервер (mail server) зберігає лист, що прийшов, у пам'яті доти, доки лист не завантажить собі комп'ютер одержувача. Однак термін зберігання не є безмежним. Крім можливих паперових роздруківок (які виконують не на всю електронну пошту), місяцями виявлення електронної пошти можуть бути:

- комп'ютер особи, яка відправляє електронну пошту;
- сервер-посилач і сервер, який одержує повідомлення електронної пошти;
- проміжні сервери пересилання або посередники-ремейлери (remailer);
- комп'ютер особи, яка одержала лист;

¹ Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. І. Анапольська – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 19 с.; Анапольська А. І. Тактичні особливості ввічкі електронної пошти в мережі Інтернет / А. І. Анапольська // Международная научно-практическая интернет-конференция «Обеспечение законности в деятельности органов досудебного следствия и дознания. – Луганск: ЛДУВС, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corp-iguld.lg.ua/d120606.html>; Гаврилов М. В. Наложение ареста на электронную почту, её осмотр и выемка / М. В. Гаврилов, А. Н. Иванов // Правоведение – 2003. – № 1. – С. 154–162; 10 мест, где ваша электронная почта может быть перехвачена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mysilverjeep.info/email-intercept.htm>

- пристрій резервування даних (окремий сервер організації чи касети стримера в посилача або одержувача)¹.

Революція у сфері електроніки зумовила масову комп'ютеризацію багатьох сфер життя, зокрема й листування, яке дедалі частіше відбувається з використанням послуг електронної пошти (E-mail, electron mail). Щодня цим зручним сервісом користуються мільйони людей у всьому світі. На відміну від звичного поштового зв'язку, електронний працює значно швидше та надійніше.

Оскільки Інтернет технологічно є надзвичайно динамічним середовищем, то кількість точок перехоплення Інтернет-трафіку буде в осяжному майбутньому лише збільшуватися².

З технічного погляду, електронна пошта – це система, яка надає можливість передавати повідомлення через глобальні та локальні мережі комп'ютерів, зокрема Інтернет. Для того щоб знати, де і як шукати електронну пошту, необхідно знати принципи її роботи. Наприклад, під час передачі повідомлення електронної пошти через Інтернет використовують таку схему: особа, що відправляє електронну пошту; поштовий сервер відправника; мережа, наприклад Інтернет; поштовий сервер одержувача; особа, яка одержує електронну пошту³.

Якщо використовують сервер безкоштовної пошти, то першу ланку пропускають; якщо повідомлення читають на сервері безкоштовної пошти, то, відповідно, немає й останньої ланки.

За результатами проведених А. І. Анапольською емпіричних досліджень, місцями виявлення електронної пошти в Україні переважно є: комп'ютер особи, що відправляє електронну пошту (48 %); комп'ютер особи, якій адресовано електронну кореспонденцію (40 %); сервер-відправник (7 %); сервер, що одержує повідомлення електронної пошти (5 %)⁴.

Таким чином, до кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, крім зазначеної у частині 4 статті 261 КПК України, можуть бути також віднесені:

1. Електронні повідомлення. Цей термін ємний, оскільки охоплює електронну пошту, SMS- та MMS-повідомлення. Для накладення арешту та виїмки цієї кореспонденції важливим є збереження цих повідомлень у фізичній формі.

2. Фіксовані голосові повідомлення. Провайдери мобільного зв'язку нада-

¹ Всеобщая декларация прав человека : резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015; Иванов А. Н. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Н. Иванов, Д. Н. Силантьев [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.crime-research.ru/library/Removing.html>

² 10 мест, где ваша электронная почта может быть перехвачена [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://mysilverjeep.info/email-intercept.htm>.

³ Копылова О. П. Уголовный процесс : В 2 ч. Ч. 2. Особенная часть уголовного процесса . Курс лекций. Тамбов Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. – 100 с.

⁴ Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. І. Анапольська. – Х. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 11-12.

ють таку послугу як запис голосового повідомлення в режимі «автовідповідач», яке впродовж визначеного часу у фізичній формі зберігає провайдер.

3. Радіограми та повідомлення факсом. Ця пропозиція корелюється з частиною 4 статті 261 КПК України та пунктом 2 статті 133 КПК Республіки Молдова.

Проте, залежно від виду кореспонденції, застосовують різні методи їх отримання. Зокрема, відповідно до Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється, здійснюють шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (пункт 1.11.5.1.).

Результати проведеного нами анкетування слідчих засвідчують, що близько третини респондентів поділяють позицію віднесення зазначених видів кореспонденції до таких, що мають отримуватися шляхом накладення на них арешту згідно зі статтею 261 КПК України. Зокрема, позитивно оцінюють долучення передання інформації факсом до видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, 65 (39,6 %) слідчих, радіограми – 58 (35,4 %). Водночас, вважають такою кореспонденцією передання інформації електронною поштою – 56 (34,1 %), SMS-повідомлення з мобільних телефонів – 52 (31,7 %) респонденти (Див. Додатки).

1.3 Учасники накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та ввімки

У пункті 10 частини 1 статті 3 КПК України зазначено про два види кримінального провадження – досудове розслідування та судове провадження, а змістом цього провадження є процесуальні дії у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Множина цих дій і загальність їх урегулювання в чинному КПК України в кожному конкретному випадку потребують уточнення й доповнення. Це положення, цілком притаманне накладенню арешту на кореспонденцію як негласній слідчій (розшуковій) дії, стосується не лише деталізації її сутності, процесуального порядку і тактики проведення, а й визначення кола учасників процесуальної діяльності, які залучаються до її проведення. На нашу думку, накладення арешту на

кореспонденцію та одержання внаслідок цього належних і допустимих доказів доцільно розглядати як послідовність виконання процесуальних рішень слідчого безпосередньо ним й іншими учасниками цієї процесуальної дії з метою виконання визначених у частині 1 статті 2 КПК України завдань кримінального провадження.

Згідно із главою 21 КПК України, накладення арешту на кореспонденцію є негласною слідчою (розшуковою) дією, яку застосовують лише на стадії досудового розслідування (частина 2 статті 261). Тому планування та виконання цієї процесуальної дії здійснюють суб'єкти кримінального провадження, діяльність яких передбачена саме на цій стадії.

Про проведення окремих слідчих (розшукових) дій за дорученням суду в разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і їх не може бути встановлено або перевірено іншим шляхом, ідеться у частині 3 статті 333 КПК України. Однак, на наше переконання, у цьому разі не можна тлумачити розширено зазначену процесуальну норму щодо проведення саме слідчих (розшукових) дій. Процесуальний порядок їх проведення регламентовано у главі 20, а негласних слідчих (розшукових) дій – у наступній главі 21 КПК України. Відсутність у частині 3 статті 333 КПК України вказівки на можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій наочно свідчить про те, що за дорученням суду орган досудового розслідування може проводити лише слідчі (розшукові) дії. Отже, вважаємо, що проведення зазначеної процесуальної дії та досягнення мети і виконання її завдань можливі лише на стадії досудового розслідування.

З огляду на те, що кожна стадія кримінального провадження передбачає певне коло суб'єктів, дослідження процесуального становища осіб, які беруть участь у накладенні арешту на кореспонденцію, її огляді та виїмці, обумовлено колом суб'єктів стадії досудового розслідування.

У чинному КПК України передбачено суттєву зміну процесуальної форми накладення арешту на кореспонденцію, яке визначено як одну з негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, у частині 2 статті 258 КПК України зазначено, що прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія буде містити це втручання. У частині 3 статті 246 КПК України уточнено, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокуро-

ра про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Процесуальні права слідчого в разі незгоди прокурора з поданням слідчого зазначені норми не встановлюють, а положення частини 3 статті 40 КПК України щодо дій слідчого у випадках відмови прокурора в погодженні клопотання є досить загальними.

Із цього питання у спеціальній літературі висловлено досить цікаві позиції. Зокрема, на думку І. В. Канфуї, відсутність згоди прокурора на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не може бути причиною неприйняття слідчим суддею до розгляду клопотання слідчого. Виконання слідчим суддею покладених на нього обов'язків є одним із проявів здійснення правосуддя в розумінні статті 124 Конституції України, статті 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 30 КПК України. Тому, продовжує цей автор, жоден з інших органів чи посадових осіб не вправі перебирати на себе повністю або частково виконання його повноважень. Таким чином, вирішення прокурорами питань, віднесених законом до повноважень слідчого судді, є необґрунтованим¹.

Зазначена І. В. Канфуї точка зору має право на існування, хоча є дискусійною. Водночас відсутність погодження клопотання слідчого з прокурором є порушенням процесуальної форми проведення окремих процесуальних дій, зокрема, вирішення питання слідчим суддею про дачу дозволу на проведення окремих процесуальних дій (частина 3 статті 246, частини 3, 4 статті 248, частина 2 статті 258 КПК України).

Крім цього, за результатами проведеного нами анкетування слідчих, українськими є випадки, коли прокурор не погоджувався з клопотанням слідчого про накладення арешту на кореспонденцію. На ці факти вказують лише 4 (2,4 %) респонденти (Див. Додатки).

На підставі особливостей діяльності учасників будь-якої процесуальної дії їх за деякими варіаціями поділяють на обов'язкових та необов'язкових² або на основних та факультативних³. Ураховуючи, що накладення арешту на кореспонденцію як негласна слідча (розшукова) дія передбачає три складові дії з безпосереднього накладення арешту на кореспонденцію, а також її огляд, а за

¹ Канфуї І. В. Проблеми взаємодії слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування / І. В. Канфуї // Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук. 2014: тези наукових доповідей і повідомлень на круглих столах 23 та 27 січня 2014 року. – К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2014. – С. 69–73.

² Бацько І. М. Учасники кримінально-процесуальних правовідносин під час фіксації даних у ході слідчих дій / І. М. Бацько // Право і суспільство. – 2008. – № 4. – С. 109.

³ Попелюшко В. А. Штрихи к «портрету» нового уголовного процесса Украины / В. А. Попелюшко // Евразийская адвокатура. – 2012. – № 1. – С. 89–97.

необхідності й виїмку, питання щодо складу учасників цієї дії потребує детальнішого розгляду.

Посадові особи та громадяни, які певною мірою зобов'язані або можуть брати участь у накладенні арешту на кореспонденцію, її огляді та виїмці, можуть бути класифіковані за різними підставами. Зокрема, залежно від процесуальних повноважень, може бути виокремлено таких учасників:

1) суб'єкти ініціювання накладення арешту на кореспонденцію (слідчий, прокурор);

2) посадові особи суду, що надають дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку (голова апеляційного суду чи за його визначенням інший суддя цього суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування);

3) посадові особи, які здійснюють безпосереднє виконання ухвали слідчого судді (слідчий, керівник органу досудового розслідування, працівник оперативного підрозділу, керівник установи зв'язку);

4) особи, залучені для надання допомоги під час проведення аналізованої процесуальної дії (спеціаліст, перекладач тощо).

Крім цього, за ступенем обов'язковості участі під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки учасників поділяють на обов'язкових і факультативних. Саме ці дві групи учасників розглянуто докладніше в контексті тих процесуальних дій, що здійснюють під час накладення арешту на кореспонденцію.

Отже, дії з *безпосереднього накладення арешту на кореспонденцію* як першого елемента цієї процесуальної дії здійснюють ініціатори його проведення та посадові особи суду, які, відповідно до КПК України, здійснюють судовий контроль за провадженням досудового розслідування. Згідно з частиною 6 статті 246 КПК України, проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право, насамперед, слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення та несе відповідальність за законність і своєчасність проведених процесуальних дій. Ця норма процесуального закону кореспондується з обов'язком органу досудового розслідування застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (частина 4 статті 38 КПК України) та повноваженнями слідчого, зокрема, починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (пункти 2, 3 частини 2 статті 40 КПК України).

Зазначені повноваження слідчого має, відповідно до пункту 6 частини 2 статті 39 КПК України, і керівник органу досудового розслідування. Тому в разі користування ним повноваженнями слідчого керівник слідчого підрозділу, як і

слідчий, безпосередньо здійснюючи арешт на кореспонденцію, є обов'язковим учасником під час звернення до слідчого судді, огляду кореспонденції, а також її виїмки.

Крім слідчого, про що зазначено в частині 6 статті 246 КПК України, за його дорученням проводити негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, можуть також уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. Водночас, на наше переконання, наведені у частині 1 статті 41 КПК України оперативні підрозділи є учасниками (як обов'язковими, так і факультативними) лише огляду затриманої кореспонденції, а за необхідності – її виїмки, проте не безпосередньої підготовки процесуальних документів щодо накладення арешту на кореспонденцію. Ці дії, пов'язані зі зверненням із клопотанням до слідчого судді чи прокурора, оперативним підрозділам здійснювати заборонено відповідно до частини 2 статті 41 КПК України.

Не є, на наш погляд, ні обов'язковим, ні факультативним учасником накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки помічник слідчого. Відповідно до пункту 9.1 Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України від 9 серпня 2012 року № 686, помічник слідчого – працівник органу досудового розслідування, завданням якого є надання допомоги слідчому та виконання його доручень, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень. Помічник слідчого, про що зазначено у пункті 9.3 цього наказу, зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені терміни й у визначеному порядку¹. Однак, на наше переконання, серед цих обов'язків немає проведення помічником слідчого негласних слідчих (розшукових) дій чи участі в їх проведенні. Згідно з пунктом 9.4 зазначеного наказу, у якому унормовано права помічника слідчого, він може брати участь у проведенні слідчих дій (серед яких про жодну негласну слідчу (розшукову) дію не йдеться), а також виконувати технічну роботу, пов'язану з викликом до слідчого учасників кримінального провадження, залученням понять, направленням запитів на документи та предмети, їх доставленням за місцем призначення тощо. Отже, вважаємо недоречним залучати помічника слідчого навіть до виконання технічної роботи під час

---

¹ Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України. Затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 року № 686 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

огляду та виїмки кореспонденції внаслідок різких причин: по-перше, відсутності потреби розширяти коло осіб, які можуть проводити зазначені дії чи бути присутніми під час них; по-друге, відсутності унормування участі помічника слідчого саме під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; по-третє, за потреби надання допомоги, зокрема технічного характеру, слідчий може залучати спеціаліста, що безпосередньо передбачено в частині 1 статті 262 КПК України.

До обов'язкових учасників вирішення питання про накладення арешту на кореспонденцію, поза сумнівом, входить прокурор. Принциповою концептуальною новелою є здійснення прокурором відповідно до частини 2 статті 36 КПК України процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проте зазначимо, що ні в статті 121 Конституції України, ні в статті 2 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII¹ серед функцій прокуратури здійснення нею процесуального керівництва не передбачено. Деталізацію цієї функції прокурора під час накладення арешту на кореспонденцію здійснено лише в Інструкції від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5².

У спеціальній літературі активно тривають дискусії щодо загальної компетенції прокурора й особливостей його нагляду у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, законністю прийнятих рішень органами дізнання й досудового слідства³.

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

² Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 року. (Нормативний документ Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерства юстиції України [Інструкція] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/42544>.

³ Алембаев К. О. К вопросу о санкционировании ареста: санкция прокурора, или судебное решение / К. О. Алембаев // Вестник Казахстанско-Американского свободного университета. – 2005. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/3/82/>; Борзых Д. В. Прокурорский надзор и судебный контроль в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Д. В. Борзых // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка – 2010. – № 1. – С. 113–123; Бояров В. І. Протидія незаконним методам розслідування / В. І. Бояров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=TLyupJajZYQ&list=PLKIEJHj0NrqskApiZsrP546oc9sN3hPDL>; Герасименко С. Г. Співвідношення понять «судовий контроль», «прокурорський нагляд» та «відомчий контроль» на досудових стадіях кримінального процесу / С. Г. Герасименко // Вісник Запорізького юридичного інституту, 2009. – № 1 – С. 193–202; Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі [Текст] дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003. – 217 с.; Мірковець Д. М. Новий проект КПК України: наближення до Європейських стандартів чи «знушання» над процесуальною самостійністю слідчого? / Д. М. Мірковець // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня, 2011 р.). – К.: ФОП Ліпкан О. С., 2011. – С. 148–149; Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. – Х.: ТД «Золота миля», 2009. – 400 с.; Нідишова В. І. Конституційні засади прокурорського нагляду і судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу: проблеми розвитку, співвідношення, перспективи / В. І. Нідишова // Вісник Національної академії

Процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України¹. Відповідно до пункту 14 статті 3, частини 1 статті 36, пунктів 1, 2, 4, 5, 10 частини 2 статті 36 КПК України, прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на це законних повноважень, заборонено. Здійснюючи нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, прокурор уповноважений, зокрема, починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, мати повний доступ до матеріалів, документів й інших відомостей про розпочате досудове розслідування, погоджуватися або відмовляти в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України.

Слід акцентувати увагу на повноваженнях прокурора, визначених у пункті 4 частини 2 статті 36 КПК України, – доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення в установлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України. Ця процесуальна норма суперечить частині 6 статті 246 КПК України, відповідно до якої проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи. Згідно із цією нормою, прокурор не є особою, уповноваженою безпосередньо здійснювати накладення арешту на кореспонденцію. Ураховуючи викладене, пропонуємо внести зміни до пункту 4 частини 2 статті 36 КПК України й викласти його в такій редакції: «4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення, а в необхідних випадках – особисто про-

прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 23–31; Скулш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним Кодексом України / Є. Д. Скулш // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2012. – Вип 618 – С. 108–114; Шумило М. Є. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія / М. Є. Шумило, В. С. Рудей. – Х.: СІДФО Бровін О. В., 2012. – 208 с.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 120.

дити слідчі (розшукові) та процесуальні дії чи брати участь у них у порядку, визначеному цим Кодексом».

Обґрунтоване наукове пояснення сутності процесуального керівництва прокурора надав В. М. Юрчишин, акцентувавши увагу на тому, що йдеться про впорядкування досудового розслідування з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень прокурора, які виконують за межами кримінального провадження, а специфічних кримінально-процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених статтею 36 КПК України. Це різні види керівництва як за спрямованістю, так і за змістом. Якщо перший з них спрямований на забезпечення високої організації праці, то другий – на методику, техніку й тактику розслідування. Як специфічний вид правового керівництва кримінально-процесуального спрямування ця функція прокурора спрямована не на організацію праці підлеглих, а на забезпечення всебічного, об'єктивного та повного розслідування кримінальної справи¹. Для оцінювання якості процесуального керівництва прокурора доречно застосувати пропозицію О. О. Шандули, тобто оцінювати управління щодо досягнення визначених для цієї функції цілей швидким («своєчасно»), економічним («вибірково») і правомірним шляхом («у суворій відповідності із законом»)².

Ключовою новелою досудовому розслідуванню є діяльність слідчого судді відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 КПК України. Згідно із частиною 1 статті 247 КПК України, у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Саме таким випадком є рішення про накладення арешту на кореспонденцію, про що безпосередньо зазначено в частині 1 статті 261 КПК України. Оскільки надання дозволу слідчим суддею на вчинення певних процесуальних дій у кримінальному провадженні є формою судового контролю на досудовому розслідуванні, доцільно докладніше розглянути сутність діяльності слідчого судді, тим більше, що думки з цього питання висловлені діаметрально протилежні.

Зокрема, критично оцінив судовий контроль на досудовому розслідуванні за чинним КПК України В. О. Попелюшко, зауважуючи, що правовий «образ» слідчого судді – поняття збірне. Справді, статті, норми якої визначали б статус слідчого судді, у КПК України немає. До суду як органу, що здійснює

¹ Юрчишин В. Прокурор як керівник досудового розслідування / В. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 7 (124). С. 27, 30.

² Шандула О. О. Деякі проблеми визначення поняття якості прокурорської діяльності / О. О. Шандула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nulau.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=264&Itemid=210&lang=uk.

правосуддя, його не віднесено (стаття 30 КПК України). Згідно зі статтею 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», кількість слідчих суддів визначають окремо для кожного суду збори суддів цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, однак здійснення ним повноважень щодо судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні враховують під час розподілу судових справ, що має пріоритетне значення. Слідчий суддя як суб'єкт судового контролю на досудовому розслідуванні діє у кримінальному провадженні епізодично залежно від процесуальної ситуації, що вимагає, згідно із законом, його участі та його рішення¹. Непродуктивним цей спосіб призначення слідчого судді та визначення його повноважень вважає А. Р. Туманянц, оскільки це має бути цілком автономна процесуальна фігура, яка згодом має замінити як слідчого, так і суддю загальної юрисдикції, який здійснює судовий контроль, переконана ця авторка².

Натомість на перевагах уведення інституту слідчого судді наполягає В. І. Бояров, оскільки цей суддя буде діяти на постійній основі, знаючи всі наявні обставини справи, здійснювати контроль за конкретним провадженням. Це спрощує процедуру звернення адвоката до суду в разі порушення конституційних прав на стадії досудового слідства та реалізації захисту прав³.

Функцію контролю за забезпеченням захисту таємниці кореспонденції також можна систематизувати за допомогою критеріїв, які пропонує С. Г. Герасименко:

1. Наявність судового контролю, прокурорського нагляду та відомчого контролю є процесуальною можливістю виправлення помилки на досудових стадіях кримінального судочинства.

2. Судовий контроль, прокурорський нагляд і відомчий контроль виконують різні функції, крім загальних, мають власні завдання, конкретні владні повноваження та предмет відання.

3. Суд, з огляду на процесуально встановлений порядок діяльності, досить обмежений у своїх можливостях, водночас, його визнають найдієвішим, найнадійнішим та найефективнішим. Нагляд прокуратури також є надійним механізмом захисту порушених прав і свобод громадянина й в тих випадках, коли повноважень інших органів (зокрема контрольних) недостатньо для того, щоб самостійно поновити порушене право або звернутися до суду.

¹ Попелюшко В. А. Штрихи к «портрету» нового уголовного процесса Украины / В. А. Попелюшко // Евразийская адвокатура – 2012. – № 1. – С. 89–97.

² Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права – 2011. – № 2. – С. 899 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tarudp.pdf>.

³ Бояров В. І. Протидія незаконним методам розслідування / В. І. Бояров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=TLyPyJajZYQ&list=PLKIEJHjoNrqsqApiZsP546oc9sN3hPDL>.

4. Начальник слідчого відділу та прокурор можуть здійснювати свою діяльність і без відповідної скарги, на підставі займаних посад для суду факт звернення є обов'язковим. Водночас судовий контроль має ширші повноваження, ніж прокурорський нагляд і відомчий контроль, оскільки під час отримання судового дозволу об'єктом перевірки стає як діяльність прокурора, так і діяльність начальника слідчого відділу.

5. За своєю природою прокурорський нагляд і відомчий контроль несуть юридичну відповідальність за законність проведення всього досудового розслідування, а судовий контроль – за законність лише тих процесуальних і слідчих дій, проведення яких відбувається за згодою суду.

6. Співвідношення меж судового контролю, прокурорського нагляду та відомчого контролю можна визначити на підставі таких критеріїв: за часом здійснення (постійний та епізодичний); за обсягом вирішуваних питань (усі питання або окреме з них); за можливістю оскарження (до вищого керівництва або до іншого органу, залежно від виду підпорядкованості)¹.

Перевагами статусу слідчого судді можна також уважати, на нашу думку, ту обставину, що під час здійснення контрольних дій у слідчого судді формується внутрішнє переконання щодо тих фактичних обставин, які були предметом розгляду, в існуванні яких він переконався, дозволяючи, наприклад, проведення певної слідчої дії, що жодною мірою не призведе до упередженого оцінювання під час розгляду справи в суді.

Участь слідчого судді під час здійснення судового контролю на досудовому розслідуванні в розгляді клопотань слідчого, погодженого із прокурором, безпосередньо визначено у пункті 18 частини 1 статті 3, частині 3 статті 246, частині 1 статті 248, частині 1 статті 261, інших нормах КПК України. Тож слідчий суддя, поза сумнівом, є учасником накладення арешту на кореспонденцію під час вирішення питання щодо надання судового дозволу на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Розгляд клопотання, згідно з частиною 1 статті 248 КПК України, здійснюють за участю особи, яка подала клопотання. Ця конструкція процесуальної норми потребує уточнення: якщо клопотання про накладення арешту на кореспонденцію складене слідчим і погоджене з прокурором, то хто саме із зазначених посадових осіб має брати участь у судовому засіданні з розгляду зазначеного клопотання. Неконкретність цього положення та використання форми однини під час визначення терміна «особа» дає підстави для висновку, що під час розгляду клопотання може бути присутній або слідчий, або прокурор.

¹ Герасименко С. Г. Співвідношення понять «судовий контроль», «прокурорський нагляд» та «відомчий контроль» на досудових стадіях кримінального процесу / С. Г. Герасименко // Вісник Запорізького юридичного інституту, 2009. – № 1. – С. 200–201.

Не вирішують цього питання відповіді проанкетованих нами слідчих. Зокрема, 40 (24,4 %) респондентів зазначили, що клопотання не розглядають без обов'язкової участі слідчого. Цю відповідь ми розуміємо так, що, крім прокурора, апеляційний суд вимагає також участі слідчого, який здійснює кримінальне провадження (Див. Додатки). На наш погляд, лише слідчий, без участі прокурора, може брати участь у розгляді свого клопотання у зв'язку з такими обставинами: по-перше, безпосередньо слідчий зацікавлений у тому, щоб не лише відбулося судове засідання з розгляду його клопотання, а й було прийнято за ним позитивне рішення; по-друге, слідчому цілком відомі встановлені ним обставини вчинення кримінального правопорушення, тому він має реальну можливість обґрунтувати необхідність накладення арешту на кореспонденцію; по-третє, про прийняте слідчим суддею рішення відразу ж стане відомо слідчому, який після отримання ухвали слідчого судді направляє її в установу зв'язку для виконання; по-четверте, слідчий є безпосереднім суб'єктом подання клопотання, а прокурор – процесуальною особою, яка його лише погоджує.

До обов'язкових учасників накладення арешту на кореспонденцію під час її огляду чи виїмки (крім слідчого, керівника органу досудового розслідування, який особисто здійснює досудове розслідування, чи працівника оперативного підрозділу, якому слідчим доручено виконання ухвали слідчого судді) належить також представник установи, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію (частина 1 статті 262 КПК України). Цією установою має бути поштова установа, що надає послуги поштового зв'язку. Водночас у законі не визначено, якого саме представника залучають до огляду та виїмки кореспонденції – керівника, безпосереднього виконавця доставки кореспонденції чи іншого працівника. Крім цього, у частині 5 цієї ж статті КПК України зазначено про керівника та працівників установ зв'язку, які зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

Системний аналіз статті 262 КПК України засвідчує, що представником установи, у якій оглядають і вилучають кореспонденцію (частина 1) може бути як її керівник, так й інший працівник установи зв'язку (частина 5 цієї процесуальної норми). Аналогічний підхід щодо залучення не лише керівника, а й підлеглих йому працівників, застосовують також під час висвітлення цього питання в юридичній літературі¹. Ця позиція підлягає уточненню, урахувавши специфіку накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії, під час проведення якої розширення складу обов'язкових учасників із

---

¹ Шумило М. Є. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія / М. Є. Шумило, В. С. Рудей. – Х.: СПДФО Бровін О. В., 2012. – С. 85.

числа працівників установи зв'язку видається зайвим. На наш погляд, представником установи, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію, має бути її керівник або заступник. За відсутності цих осіб може бути залучено іншого працівника установи зв'язку, однак у будь-якому разі представником установи має бути один працівник, у присутності якого оглядають затриману кореспонденцію. Така позиція зумовлена необхідністю дотримання положень статті 222 КПК України щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Обмежена кількість учасників цієї процесуальної дії сприятиме дотриманню вимог, зазначених у цій процесуальній нормі.

Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне запропонувати в частині 5 статті 262 КПК України змінити словосполучення «керівники та працівники установ зв'язку» іншим словосполученням «керівники *чи* працівники установ зв'язку» й далі за текстом. Реалізація цієї пропозиції надасть можливість чітко та зрозуміло визначити двох обов'язкових учасників огляду і виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт: слідчого (відповідно керівника органу досудового розслідування *чи* уповноваженого оперативного підрозділу) й *одного* представника установи зв'язку.

За рішенням слідчого чи прокурора, відповідно до частини 6 статті 246 КПК України, до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучати також інших осіб, які належать до факультативних учасників. Ними можуть бути:

1) працівники оперативних підрозділів, для яких, відповідно до частини 3 статті 41 КПК України, доручення слідчого щодо проведення, зокрема, негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання та які у разі проведення цієї дії безпосередньо слідчим (керівником органу досудового розслідування) сприяють йому в цьому;

2) прокурор, який відповідно до частини 2 статті 36 КПК України здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, чи керівник органу досудового розслідування (у разі проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії безпосередньо слідчим);

3) спеціаліст як особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують спеціальних знань і навичок;

4) перекладач (у разі необхідності перекладу документів, що містяться у кореспонденції);

5) технічні працівники, які, за необхідності, допомагають слідчому вилучати, завантажувати та перевозити до місця зберігання велику за обсягом кореспонденцію (наприклад, поштові контейнери) тощо.

На наш погляд, у частині 1 статті 262 КПК України цілком слушно передбачено факультативну участь спеціаліста під час огляду та виїмки кореспонденції. Правильно зазначають в юридичній літературі, що спеціаліст може бути залучений для забезпечення безпеки учасників огляду під час розкриття та безпосереднього огляду конвертів, бандеролей, посилок, що можуть містити сильнодіючі, отруйні, вибухові речовини, пристрої тощо, для з'ясування змісту тексту листа, надісланого з-за кордону, надання допомоги слідчому в знятті копій чи отриманні зразків об'єктів, що пересилають, нанесенні на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю тощо¹. При цьому доцільним є залучення спеціаліста-криміналіста, який може надати допомогу слідчому у відкритті (а в подальшому закритті) упаковки затриманої кореспонденції без порушення захисних засобів, у огляді кореспонденції на предмет виявлення слідів рук, мікрооб'єктів, слідів біологічного походження, слідів повної або часткової підробки документів, виявлення тайнопису тощо².

До цивільних осіб, участь яких у судовому розгляді під час вирішення питання слідчим суддею про накладення арешту на кореспонденцію як процесуальної дії нині чинним КПК України не передбачена, на перший погляд цілком можуть належати також секретар судового засідання чи судовий розпорядник. Про те, що на судовому засіданні не ведуть протокол і, отже, немає потреби в участі зазначених осіб, свідчить також абзац шостий пункту 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 року № 8. Цю постанову було прийнято ще за часів чинності КПК України 1960 року. Однак за загальною юридичною практикою дії нормативно-правових актів у часі не відмінені пояснення Пленуму Верховного Суду України щодо застосування раніше чинних процесуальних норм, що врегульовували накладення арешту на кореспонденцію, діють у разі, якщо вони не суперечать новому законодавству України.

---

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. – Х. : Оберіг, 2013. – С 39.

² Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусєва та ін.; МВС України, ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – С. 208–209.

Висновки до глави 1

1. Арешт на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію здійснюють у випадках, якщо відомості про злочин й особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів і він полягає в тимчасовій забороні особою отримувати та розпоряджатися своєю кореспонденцією.

2. Процесуальні дії, спрямовані на накладення арешту на кореспонденцію, є первинними щодо її огляду та можливої виїмки. Без дозволу слідчого судді на накладення арешту на кореспонденцію чи в разі іншого порушення процесуальної форми проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії огляд та виїмка кореспонденції є неправомірними і, отже, не матимуть жодної доказової сили.

3. Накладення арешту на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію доцільно розглядати як єдину систему процесуальних дій, реалізацію якої у кримінальному провадженні послідовно забезпечують власне процедура накладення арешту на кореспонденцію та її огляд і виїмка. Перша процесуальна дія передбачає проведення другої і третьої, оскільки саме вони забезпечують досягнення мети накладення арешту на кореспонденцію¹.

4. Нагальним і доцільним для однакового розуміння процесуальних норм убачається визначення у КПК України вичерпного переліку видів кореспонденції, доступ до якої може надаватися слідчим суддею апеляційного суду на стадії досудового розслідування. Зокрема, КПК України не врегульовує, на відміну від низки КПК інших держав, такі види кореспонденції як електронні повідомлення (електронна пошта, пейджинг, SMS- та MMS-повідомлення, а також будь-які електронні повідомлення в електронній формі листів (e-mails) і додатків до них). Водночас електронні комунікації в умовах стрімкого розвитку електронної телекомунікаційної інформатизації дедалі ширше використовують у суспільстві, зокрема й під час вчинення кримінальних правопорушень².

5. Учасників накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки за процесуальними повноваженнями поділяють на тих, які: ініціюють накладення арешту на кореспонденцію; надають дозвіл на проведення цієї процесуальної дії; здійснюють безпосереднє виконання ухвали слідчого судді та залучених для надання допомоги під час її проведення. За ступенем обов'язковості участі під

¹ Шум В. В. Структура наложення арешта на кореспонденцію как негласного следственного (розыскного) действия по УПК Украины / В. В. Шум // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 276–280.

² Шум В. В. Види кореспонденції, на яку може бути накладено арешт у кримінальному провадженні / В. В. Шум // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – Вип. 29. – С. 250–258

час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки учасників поділяють на обов'язкових і факультативних, залежно від того, які саме проводять процесуальні дії.

ГЛАВА 2

ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1 Процесуальний порядок звернення з клопотанням про накладення арешту на кореспонденцію

Положення пункту 5 частини 2 статті 40, статті 94, частини 2 статті 248, частини 1 та 3 статті 261, статті 262 КПК України визначають, з одного боку, обов'язковість творчого підходу під час вирішення питання щодо накладення арешту на кореспонденцію, а з іншого – отримання правових підстав проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії для ефективного пошуку доказів у кримінальному провадженні.

Із цього приводу слушно наголошує П. П. Андрушко, що процес доказування (оцінки доказів, покладених в основу обвинувачення органом досудового слідства, на яких воно ґрунтується) – найскладніший і найважливіший у кримінальному судочинстві¹.

Важливого значення для успішної підготовки та безпосереднього проведення накладення арешту на кореспонденцію набуває, на думку низки авторів, чітке з'ясування таких положень:

- 1) мети слідчої дії;
- 2) установлення кола обумовлених метою завдань;
- 3) визначення послідовності виконання обумовлених метою завдань².

Під час підготовки клопотання про накладення арешту на кореспонденцію важливо дотримуватися:

- законності (дотримання всіх норм закону, що регулюють порядок прийняття відповідного рішення);
- обґрунтованості (наявність у ньому зазначених у законі підстав);
- умотивованості (наявність у змісті чіткого пояснення, чому слідчий вважає, що за наявності відповідних підстав саме ця слідча дія чи запобіжний захід підлягають застосуванню)³.

Здійснений аналіз нормативно-правових актів і наукових джерел з досліджуваного питання свідчить про відхід від індивідуального сприйняття

¹ Андрушко П. П. Поняття доказів у кримінальному судочинстві, їх достовірності, належності та допустимості // П. П. Андрушко // Адвокат. – № 4 (127). – 2011. – С. 7.

² Еникеев М. И. Следственные действия : психология, тактика, технология : учеб. пособие / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – С. 8.

³ Басиста І. В. Віймка у кримінальному судочинстві України : процесуальний порядок і тактика проведення : монографія / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Кузів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 80.

накладення арешту на кореспонденцію як інструменту криміналістичної тактики. Цей підхід забезпечений відповідними новелами чинного КПК України щодо інституціоналізації негласних слідчих (розшукових) дій і посиленням інтересу процесуалістів і криміналістів до зазначених питань. З огляду на це, можна умовно виокремити чотири домінанти у процесі подальшого дослідження накладення арешту на кореспонденцію:

1. *Застосування накладення арешту на кореспонденцію передбачено лише у виняткових випадках.* Ця особливість зумовлена необхідністю обмеження порушень, які спричинили б неправомірний доступ до таємниці кореспонденції. Водночас це має не зменшувати значення цієї процесуальної дії, а, навпаки, забезпечувати розуміння необхідності вдосконалювати процедуру проведення її розширювати можливості отримання доказів на досудовому розслідуванні.

Накладення арешту на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію, відповідно до частини 2 статті 246 КПК України, проводять виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. У частині 3 цієї самої процесуальної норми визначено, що рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії у випадках, передбачених КПК, приймає слідчий суддя за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. Саме цей процесуальний порядок унормовано у частині 1 статті 261 КПК України.

Водночас у чинному КПК України передбачено деякі винятки із загальних правил проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, відповідно до частини 1 статті 250 КПК України, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласну слідчу (розшукову) дію може бути розпочато до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України, за рішенням слідчого, узгодженим із прокурором, або прокурора. На наше переконання, цим рішенням слідчого, погодженим із прокурором, або прокурора, є постанова відповідно до частини 3 статті 110 КПК України. Однак прийняття зазначеного рішення дає підстави здійснювати накладення арешту на кореспонденцію лише до того моменту, коли прокурор невідкладно зобов'язаний буде після початку цієї негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Реалізація цього законодавчого дозволу щодо початку проведення негласної слідчої (розшукової) дії до винесення ухвали слідчого судді потребує вирішення питання – чи є для керівника установи зв'язку постанова слідчого, погоджена з прокурором, чи прокурора належною правовою підставою для накладення арешту на кореспонденцію з метою її затримання, огляду, а за необхідності –

виймки. Уважаємо, що відповідь має бути негативною в разі, якщо постанова, про що зазначено в частині 6 статті 110 КПК України, лише виготовлена на офіційному бланку та підписана посадовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. У цьому контексті цілком слушною є позиція з М. Й. Кулик, яка, досліджуючи процесуальний порядок проведення ексгумації трупа у кримінальному провадженні, зазначала про виникнення низки запитань щодо оформлення постанови. З точки зору цієї авторки, ознайомлення з постановою слідчого, навіть санкціонованою прокурором, осіб, яким вона призначена для виконання, проте на якій немає гербової печатки органів прокуратури, може викликати в них сумніви щодо правомірності проведення цієї дії. У чинному КПК України відповідь на це питання відсутня. З метою усунення виявленої прогалини, продовжує М. Й. Кулик, на постанові про проведення цієї процесуальної дії обов'язково має бути відбиток гербової печатки органів прокуратури¹. Окреслена позиція знаходить своє опосередковане підтвердження у відомчих документах Генеральної прокуратури України. Зокрема, відповідно до пункту 18.2.2 Інструкції з діловодства в органах прокуратури України, затвердженої наказом Генерального прокурора України від 24 лютого 2016 року № 103, види документів, які засвідчують або посвідчують печатками чи штампами, а також види печаток і штампів, що використовують при цьому, визначають наказом керівника прокуратури або його заступника на підставі нормативно-правових актів. Також у пункті 18.2.4 цієї Інструкції зазначено, що перелік документів, які посвідчуються гербовою печаткою в органах прокуратури України, наведено у додатку 57². Ураховуючи викладене, вважаємо за необхідне скріплювати постанову слідчого, погоджену із прокурором, чи прокурора, відповідно до якої починають накладення арешту на кореспонденцію без ухвали слідчого судді, гербовою печаткою органів прокуратури.

Доходимо висновку, що як у виняткових випадках (частина 1 статті 261 КПК України), так і у виняткових невідкладних випадках (частина 1 статті 250 КПК України) обов'язковим є звернення до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на кореспонденцію. Постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, складеної відповідно до частини 4 статті 248 КПК України, є за своєю сутністю правовою підставою для довготривалого арешту кореспонденції, а за необхідності – її огляду чи виймки.

¹ Кулик М. Й. Процесуальний порядок і тактика ексгумації трупа у кримінальному судочництві України (на матеріалах МВС України) : дис. . . канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кулик Маріна Йосипівна. – К., 2012. – С. 63–64.

² Інструкція з діловодства в органах прокуратури України : наказ Генерального прокурора України від 24 лютого 2016 року № 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/iopd.html?_m=publications&_t=tec&id=94103.

На нашу думку, активніше застосування цієї процесуальної дії об'єктивно зумовить збільшення потреби й усвідомлення необхідності систематизації практичного використання законних приписів і збільшення обсягу наукових рекомендацій з метою покращення та розширення сфери правозастосування. Зростання рівня правової культури українського суспільства та демократизація правоохоронних функцій держави мають послабити загрозу зловживань під час накладення арешту на кореспонденцію.

2. *Структура накладення арешту на кореспонденцію як процесуальної дії.* Положення науки кримінального процесу, які ґрунтуються на нормах закону, на думку О. Г. Філіппова, визначають, що можна й необхідно, а як не можна чинити під час розслідування; про те, як необхідно чинити, визначено в загальних рисах, проте криміналістична тактика пояснює, як ефективно провести певну слідчу дію¹. До структури накладення арешту на кореспонденцію як процесуальної дії належать також її огляд та виїмка, що раніше були визначені в загальних рисах. У статті 237 КПК України врегульовано окрему слідчу (розшукову) дію – огляд, проте цей Кодекс вже не визначає виїмку як окрему процесуальну дію. Водночас положення зазначеної процесуальної норми забезпечують процесуальний порядок проведення огляду затриманої кореспонденції, а це сприяє формуванню необхідності системного криміналістичного забезпечення накладення арешту на кореспонденцію.

3. *Обґрунтування підстав накладення арешту на кореспонденцію.* Скасування у кримінальному процесі як окремої стадії порушення кримінальної справи нівелювало позитивний ефект від неї, який забезпечував стимулювання слідчого до ефективного аналізу відповідних приводів і підстав для забезпечення істинності процесуального рішення, зокрема мотивування постанови. Слушно зауважує М. А. Погорецький, що істинність процесуального рішення – це адекватність його об'єктивним обставинам, з приводу яких його прийнято, відповідність нормам закону, на підставі яких його прийнято, і досягнення мети, заради якої його прийнято². Це підвищує вагомість процесуального обґрунтування отримання дозволу на доступ до таємниці кореспонденції.

4. *Цілі накладення арешту на кореспонденцію.* Чинні норми КПК України призвели до формалізації негласних слідчих (розшукових) дій, серед яких накладення арешту на кореспонденцію, розроблення комбінацій за необхідності здійснення системи процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів, пов'язаних єдиною метою розслідування окремих видів чи груп злочинів. На нашу думку, у кримінальному провадженні під час накладення арешту на

¹ Філіппов А. Г. Криміналістика / А. Г. Філіппов. – М. : Высшее образование, 2007. – С. 147.

² Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : Монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 334.

кореспонденцію можна планувати досягнення принаймні декількох цілей, зокрема: 1) накладення арешту на кореспонденцію може передбачати доступ до таємниці кореспонденції як основної, так і опосередкованої мети, пов'язаної з превентивним припиненням передання інформації про подію кримінального правопорушення або гарантування збереження об'єкта для забезпечення його дослідження як джерела доказів; 2) огляд кореспонденції має на меті ознайомлення з інформацією та її оцінювання щодо наявності ознак приналежності до розслідуваної події; 3) ввімка окремих елементів або самого об'єкта огляду чи зняття з нього копій під час накладення арешту на кореспонденцію має на меті отримання матеріальних джерел доказів; 4) виконання зазначених процесуальних дій має відповідати вимогам процесуального закону, його фіксацію забезпечують складанням протоколу проведення процесуальної дії, суть якого неможливо правильно відобразити, якщо особа, яка складає протокол, чітко не розуміє мети проведених процесуальних дій.

Тож практичного значення набуває активна роль слідчого у прийнятті процесуальних рішень з огляду на неініціативність прокурорів і таких наявних недоліків в організації діяльності судів, як незабезпечення постійного чергування слідчих суддів (особливо критичною є ситуація в апеляційних судах) і недотримання слідчими суддями строків розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій¹.

Таким чином, підготовка клопотання про необхідність накладення арешту на кореспонденцію вимагає прийняття слідчим багатоаспектного рішення, оскільки він має враховувати як усвідомлення обставин кримінального правопорушення та цілей його розслідування, так і формування отриманих у перспективі фактичних даних у належну процесуальну форму доказів.

У частині 2 статті 258 КПК України визначено, що прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 КПК України, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія буде передбачати це втручання. У частині 3 статті 246 КПК України уточнено, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором.

У клопотанні про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, відповідно до частини 2 статті 248 КПК України, має міститися:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

¹ Реалізація нового КПК України : перші результати. – К. : Центр політико-правових реформ, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pravo.org.ua. – С. 8.

2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;

3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України;

4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;

5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину;

6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення;

7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;

8) відомості залежно від виду негласної слідчої (розшукової) дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;

9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину чи встановлення осіб, які його вчинили.

У спеціальній літературі не надають додаткових роз'яснень щодо змісту цих норм. Окремі з них, зокрема, щодо постанови слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, за аналогією можна, на нашу думку, застосувати щодо вказаних пунктів 3, 4, 6, 7 частини 2 статті 248 КПК України, а саме:

– правову кваліфікацію злочину будемо розуміти як установлення (повної) відповідності його ознак ознакам норми Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність саме за вчинення цього злочину;

– відомостями про особу, місце або річ є відомості, що вказують на окремі ознаки або їх сукупність, за допомогою яких можна ідентифікувати особу, місце або річ. Зазначеними відомостями можуть бути: а) щодо особи: прізвище, ім'я, по батькові; дата народження; місце народження; місце реєстрації, у разі необхідності – місце фактичного проживання; місце роботи; сімейний стан тощо; б) щодо місця: територіальна приналежність (адреса) місця, тобто назва населеного пункту, назва вулиці та її номер. У разі якщо місце знаходиться в будівлі, крім цих відомостей, зазначають поверх, номер приміщення (у разі потреби); в) щодо речі: залежно від самої речі її ідентифікуючими ознаками можуть бути: форма; колір; вага; габарити; опис упаковки, у якій знаходиться річ, або ознаки маскуванню речі; реєстраційний (паспортний) номер; місце розташування (знаходження) речі тощо;

– дата винесення рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії та дата початку її проведення можуть не збігатися. Це обґрунтовано тим, що рішення про проведення зазначеної дії має бути винесено завчасно, відповідно до строків, необхідних для її підготовки. Загальну тривалість цієї дії визначає слідчий суддя за результатами розгляду клопотання слідчого, погодженого із прокурором, або прокурора та зазначає в ухвалі, за якою надають дозвіл на її проведення. Строки дії ухвали слідчого судді на проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначено частинами 1–4 статті 249 КПК України;

– оскільки провадження негласної слідчої (розшукової) дії є винятковим засобом отримання інформації у кримінальному провадженні, у документі слідчого викладають обставини, що обумовлюють неможливість її отримання відкритим (офіційним) шляхом¹.

Можна припустити, що виконання вимог пунктів 1, 5, 8 частини 2 статті 248 КПК України під час підготовки відповідного клопотання не будуть спричиняти складнощів у слідчого. Водночас виконання вимог пункту 2 (щодо короткого викладу обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подають клопотання), а особливо пункту 9 (щодо обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили) частини 2 статті 248 КПК України вимагає від слідчого та прокурора такого обґрунтування процесуального рішення, яке є багатокритеріальним і характеризується необхідністю синтезу логічних, ґносеологічних та психологічних аспектів.

Щодо виконання вимог останньої зазначеної процесуальної норми В. Г. Лукашевич зауважує, що пізнання під час розслідування злочинів тотожне науковому пізнанню загалом і відповідає загальним законам ґносеології, його змістом є розумова діяльність, що ґрунтується на загальних законах мислення, а формою – специфічна діяльність, визначена кримінальним процесуальним законом². Водночас Н. В. Глинська дійшла висновку щодо наявності функціонального призначення обґрунтування для забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості індивідуально прийнятого рішення³. Продовжуючи наведену думку, Ю. М. Черноус убачає в цій діяльності кримінально-процесуальні,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Х.: Право, 2012. – С. 641–642.

² Лукашевич В. Г. Кримінально-процесуальне пізнання та доказування: історія та сучасність / В. Г. Лукашевич // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 170–171

³ Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003 – С. 14.

морально-етичні, психологічні, організаційно-тактичні аспекти слідчих дій¹, а В. М. Парасюк основними компонентами методології слідчої діяльності називає культуру мислення слідчого, культуру його уяви, культуру застосування правових норм, культуру використання моральних норм².

У низці держав в основу прийняття рішення слідчого покладають його фахове особисте судження. Зокрема, у Німеччині, зазначає А. В. Молдован, КПК цієї держави надає прокуратурі та поліції повну свободу дій на досудовій стадії, що названо вільним доказуванням. У цьому разі доказування не регульовано законом, не пов'язано процесуальною формою. Під час цього доказування здебільшого не застосовують передбачені законом докази і не вимагають дотримання правил їх застосування. Наприклад, клопотання про доказування певних фактів розглядають не на підставі закону, а на вільний розсуд органів розслідування та суду. Метою вільного доказування є встановлення вірогідності фактів. На підставі вільного доказування проводять досудове розслідування, оскільки воно має попередній характер, тому немає необхідності застосовувати засади кримінального процесу, зокрема, усності та безпосередності. Із цих причин німецький законодавець детально не регламентує стадію попереднього розслідування кримінально-процесуальними нормами³.

По-іншому вирішують питання доказування на теренах Співдружності Незалежних Держав. Зокрема, на особливостях аналізу та синтезу інформації для прийняття слідчого рішення акцентує увагу Є. О. Доля. На думку цього автора, збирання доказів мають здійснювати лише владні суб'єкти кримінального судочинства та лише шляхом проведення слідчих дій, що є способами збирання відповідних видів доказів, а докази у кримінально-процесуальному сенсі (як відомості про факти й обставини, що мають значення для кримінального провадження) ні в природі, ні в суспільстві в готовому вигляді не існують. Докази, продовжує Є. О. Доля, – це завжди результат предметно-практичної кримінально-процесуальної діяльності владних суб'єктів кримінального судочинства щодо їх формування. Інші учасники кримінального судочинства вправі брати активну участь у формуванні доказів, залежно від їх процесуальних інтересів, але особисто збирати докази не можуть⁴.

¹ Черноус Ю. М. Слідчі дії. поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – К : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 6.

² Парасюк В. М. Імперативність моралі у професійній діяльності слідчого. філософсько-правовий вимір: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 – філософія права. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 6.

³ Молдован А. В. Докази у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини / А. В. Молдован // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 30.

⁴ Доля Е. А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности : монография / Е. А. Доля. – М : Проспект, 2009 – С. 168.

Наявність сукупності приводів і підстав, пише М. А. Погорецький, формує у слідчого переконання в необхідності здійснити провадження певної слідчої дії, оскільки стаття 2 КПК України містить вимоги щодо охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, швидкого й повного розкриття злочинів. Водночас ця вказівка, що впливає із загальних вимог КПК України, не має імперативного характеру й допускає широке застосування власного розсуду слідчого під час прийняття рішення про проведення певної слідчої дії¹.

На думку І. В. Басистої, діяльність слідчого щодо прийняття рішень є складним, спланованим, творчим, науково обґрунтованим, трудомістким процесом, що полягає у визначенні, якій з альтернатив віддати перевагу, та вимагає належного інформаційного забезпечення, що формується з огляду на результати вжитих і реалізованих оперативно-розшукових заходів, отриманих фактичних даних у процесі провадження слідчих дій чи процесуальних дій та запорукою його законності, обґрунтованості, умотивованості, забезпечує причинно-наслідкову властивість рішення².

Важливе зауваження із цього питання робить Н. В. Глинська, яка зазначає, що об'єктивно наявні особливості кримінально-процесуальної діяльності зумовлюють необхідність урахування у визначенні кримінально-процесуального рішення його специфічних рис як вираженого у встановленій законом формі індивідуального правозастосовного акта, у якому компетентні державні органи та посадові особи в передбаченому законом порядку з метою виконання правових і кримінологічних завдань надають відповіді на питання, що виникли у справі, й виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають з установлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи та приписів чинного законодавства. Ця авторка запропонувала критерії оцінювання кримінально-процесуального рішення, об'єднавши їх у п'ять груп:

1) гносеологічні (всебічність, об'єктивність обґрунтування, повнота предмета обґрунтування та повнота обґрунтування цього предмета);

2) логічні (логічна правильність суджень правозастосувача під час обґрунтування рішення);

3) процесуальні (конкретизація предмета обґрунтування в кожному рішенні залежно від його правової регламентації, що визначає, які саме фактичні обставини має бути встановлено для прийняття певного виду рішень. Причому як фактичні засоби обґрунтування може бути використано лише ті фактичні дані,

¹ Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – С. 395–396.

² Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія / І. В. Басиста. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 151–156.

що отримані з передбачених законом джерел і суворо в установленому законом порядку);

4) соціально-психологічні (переконливість і несуперечність рішення);

5) етичні (необхідність забезпечення справедливості прийнятого рішення; неупередженість, об'єктивність і коректність викладу відомостей, що стосуються особи, тощо)¹.

На нашу думку, досліджуючи проблеми визначення меж застосування норми КПК України щодо накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки, доречно застосувати критерії правової методології, наведені Д. І. Дедовим. Пояснюючи суть співмірності як методу пізнання права, цей автор зазначає, що мінімізація обмежень прав і свобод не є самоціллю, а спрямована на встановлення чітких меж цього обмеження за допомогою конкретизації (чи, навпаки, виключення з відповідного переліку): «терміну обмеження», «території обмеження», «суб'єктів», «видів діяльності», «дій і (чи) видів товарів, послуг або робіт, до яких застосовують обмеження». Обмеження є лише тією мірою, у якій це необхідно для досягнення публічних цілей (захисту публічних інтересів)².

З наведеного вбачається необхідність удосконалювати не лише процедуру отримання дозволу на накладення арешту та його здійснення, а й межі диспозиції статті 261 КПК України, зокрема, перелік видів кореспонденції, оскільки проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії визначає можливість обмеження конституційних прав громадян на таємницю приватного спілкування лише в разі визначеної законом для цих дій кореспонденції. Тому для визначення доказу як безспірного буде інформація, отримана з того виду кореспонденції, доступ до якої дозволено законом.

Складність досліджуваного питання, на нашу думку, полягає в тому, що накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка є актом синтезу: у цій процесуальній дії мають оптимально поєднутися водночас заходи забезпечення отримання доказів (накладення арешту на кореспонденцію), а також дії, спрямовані на отримання доказів (огляд і виїмка, за необхідності). Процесуальна регламентація проведення цих дій передбачає три взаємопов'язані етапи:

1) підготовка клопотання слідчого, погодження його з прокурором, процедура розгляду клопотання та винесення ухвали слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію, направлення її керівнику відділення зв'язку для виконання;

2) огляд затриманої кореспонденції;

¹ Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі [Текст] : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003. – С. 166–176.

² Дедов Д. І. Юридический метод. научное эссе / Д. И. Дедов. – М. : «Волтерс Клувер», 2008. – С. 47, 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.predpriin.ru/o-kafedre/prepodavately/dedov>.

3) виїмка кореспонденції та вирішення питання про її прилучення до матеріалів кримінального провадження.

Реалізація зазначеної послідовності дій може обмежитися лише першим етапом (якщо кореспонденція не надійшла), першим і другим етапами (якщо огляд засвідчив, що затримана кореспонденція не має значення для провадження), або охопити всі три етапи (арешт, огляд і виїмку кореспонденції). Специфіка прийняття рішення щодо накладення арешту на кореспонденцію полягає також у тому, що об'єктивною та істотною підставою обмеження конституційних прав громадян є захист прав й інтересів законотворчих громадян цими заходами від будь-яких неправомірних дій інших осіб. Ефективність проведення необхідних процесуальних дій обумовлена забезпеченням їх оперативності.

З огляду на зазначене, обґрунтування клопотання слідчого про накладення арешту на кореспонденцію буде залежати як від його логіко-гносеологічних здібностей, так і рівня фахової підготовки. Уважаємо за доцільне застосовувати під час обґрунтування клопотання фахові рекомендації з підвищення мотивації рішення слідчого. Зокрема, крім специфічності, кожне прийняте рішення має не лише індивідуальну, а й типову для всіх процесуальних актів внутрішню структуру (організацію правового змісту відповідного документа), що містить вступну, описово-мотивувальну та резолютивну частини.

До будь-якого процесуального рішення слід ставити три групи вимог:

1) до форми рішення (письмова фіксація прийнятого рішення, стандартність його форми, структурна упорядкованість, лаконічність й офіційність процесуального рішення);

2) до змісту рішення (істинність, обґрунтованість, умотивованість, логічність, переконливість і справедливість);

3) як до форми, так і до змісту рішення (законність, індивідуальна визначеність, виконуваність та культура процесуального рішення)¹.

Не заперечуючи, що процесуальний акт є індивідуальним, В. І. Качалов та О. В. Качалова наводять такі методичні вимоги до складання процесуальних документів, в основу яких закладено вивчення змісту процесуальних документів і закономірності їх складання:

1. Слідчий спочатку досліджує вимоги закону до змісту підготовленого акта, потім вивчає рекомендації щодо складання цього акта в навчальній, науковій та іншій спеціальній юридичній літературі (монографії, підручники, навчальні посібники, зразки процесуальних актів, відомчі вказівки й огляди, судова та слідча практика тощо).

¹ Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003 – С. 11.

2. Слідчий має досягти під час складання відповідного процесуального акта раціональності та простоти, однак не спрощення у викладенні змісту документа.

3. Необхідно суворо дотримуватися загальнодовизнаного положення про те, що зміст процесуального акта має відповідати моральності, законам логіки та психології.

4. Законність процесуального акта передбачає точне дотримання як за змістом, так і за формою норм кримінально-процесуального права, що регламентує форму та зміст відповідного документа.

5. Обґрунтованим процесуальний акт буде лише тоді, коли висновки, що містяться в ньому, підтверджені зібраними у справі доказами.

6. Слідчий під час складання процесуальних документів має завжди керуватися засадою рівності всіх громадян перед законом і судом, ураховуючи їх права та законні інтереси.

7. Умотивованість процесуального акта є виявленням його законності й обґрунтованості. Наведення аргументів, що обґрунтовують прийняте слідчим рішення, посилює переконливість слідчого документа й робить його процесуально бездоганим.

8. Процесуальний акт досудового розслідування буде законним, обґрунтованим і вмотивованим лише тоді, коли процесуальну дію, що зафіксована в ньому, ухвалювали за наявності умов, передбачених КПК, і переконливо аргументували відповідними доводами.

9. Логічність процесуального акта підвищує його вмотивованість. Кожен процесуальний документ слідчого має бути логічним. Логічність процесуального акта передбачає усунення внутрішніх протиріч між окремими частинами документа, зібраними у справі доказами та зробленими слідчим висновками, установленними обставинами та прийнятим рішенням.

10. Визначеність процесуального акта означає ясність усього змісту документа, чіткість викладу змісту тексту, однозначність розуміння всіх суджень, висловлюваних у документі, виключає наявність двозначного тлумачення. Забезпеченню визначеності й чіткості процесуального документа сприяє метод викладення фактичних обставин справи.

11. Процесуальний документ за своїм змістом має бути повним, що припускає його закінченість і вичерпну насиченість усіма необхідними реквізитами, передбаченими в законі, а стислість, чіткість і повнота процесуального акта підвищують його процесуальну значущість.

Дотримання цих вимог надасть можливість:

- 1) дотримуватися принципів складання зазначених актів;
- 2) досягти систематизації матеріалу в документі;

3) використати наукові рекомендації з оптимального складання процесуальних документів¹.

Вплив проаналізованих умов забезпечення оперативності процесуальних дій, результат логіко-гносеологічних здібностей слідчого, рівень його професійної підготовки забезпечують визначення цілей його діяльності. Наприклад, метою накладення арешту на кореспонденцію як першої процесуальної дії можуть бути такі тактичні цілі:

- 1) отримання інформації доказового характеру про злочин, його учасників, місце приховання знарядь й об'єктів злочинної діяльності;
- 2) тимчасове припинення листування між певною особою та іншими особами для припинення злочинних зв'язків між ними;
- 3) розшук підозрюваного, що переховується;
- 4) забезпечення накладення арешту на майно певної особи, зокрема підозрюваного (грошові перекази, посылки тощо).

Відповідно до частини 5 статті 261 КПК України, строки накладення арешту на кореспонденцію визначає слідчий суддя. Однак, на нашу думку, слідчий має також передбачити бажані строки цієї дії, урахуовуючи, що арешт кореспонденції як один із заходів процесуального примусу необхідно проводити за умов дотримання загальних правил їх застосування, зокрема, арешт не може діяти після закриття кримінального провадження. Строк, на який може бути накладено арешт, має відповідати строку досудового слідства, проте згідно з частиною 1 статті 249 КПК України не може перевищувати два місяці. Цей строк за наявності додаткових відомостей може бути подовжений слідчим суддею, однак не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 КПК України (шести місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості чи дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину). Для ефективної діяльності слідчого з накладення арешту на кореспонденцію необхідною є якісна оперативна інформація не стільки про вид цієї кореспонденції, скільки про час її передання (надсилання).

Після закінчення терміну, визначеного в ухвалі слідчого судді, згідно з частиною 5 статті 261 КПК України, накладений на кореспонденцію арешт вважають скасованим. Арешт на кореспонденцію, як і будь-яка інша негласна слідча (розшукова) дія, може бути припинений також прокурором відповідно до частини 5 статті 249 КПК України, якщо в цьому вже немає необхідності.

Ключовим питанням у дослідженні підстав для накладення арешту на кореспонденцію є визначення вжитих у законі оцінних понять. У частині 2

¹ Качалов В. И. Уголовно-процессуальное право : Учебное пособие для студентов и преподавателей юридических вузов и факультетов / В. И. Качалов, О. В. Качалова. – М. : МГИУ, 2007. – С. 363–366.

статті 261 КПК України зазначено, що арешт на кореспонденцію накладають, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Оскільки закон не наводить жодних орієнтирів щодо розуміння цих понять, спірним може стати оцінка зазначених підстав за критерієм достатності.

Як правило, слушно зазначає І. А. Тітко, законодавець використовує оцінне поняття у випадках, коли певне явище має значне різноманіття форм існування та немає можливості описати його з використанням чітко визначених формулювань¹. Тому, продовжує думку зазначеного автора А. С. Рясина, формулювання оцінних категорій у законах ускладнюється браком комплексного аналізу правозастосовної практики, пов'язаної з їх використанням, незважаючи на те, що законодавець має враховувати, насамперед, критерії оцінних понять, розроблені судовою практикою².

У цьому разі А. В. Смирнов і К. Б. Калиновський пропонують уважати, що даних має бути достатньо хоча б для ймовірного висновку (на ймовірно встановлених фактах) про наявність злочину, оскільки йдеться про допоміжне, проміжне рішення на досудовому слідстві³. Аналізуючи використання законодавцем категорій «достатні підстави» та «достатні дані», І. А. Тітко зазначає, що це тлумачення має бути здійснено принаймні у двох напрямках і дати відповіді на питання: 1) які дані можна використовувати для прийняття рішення; 2) який характер знання мають ці дані забезпечити. На прикладі обшуку, дослідивши різні погляди науковців щодо першого питання, цей автор доходить висновку щодо наявності щонайменше трьох позицій:

1. Процесуальна позиція: саме докази мають бути використані як підстави для прийняття рішення про проведення слідчої дії.

2. Протилежна позиція: усі процесуальні рішення слідчого, у яких під час викладення підстав прямо не вжито термін «докази», становлять особливу категорію: «рішення, підстави для прийняття яких закон не пов'язує з наявністю доказів», тобто достатньо непроцесуальної підстави, переважно оперативно-розшукової інформації.

¹ Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. А. Тітко. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 160.

² Рясина А. С. Оценочные категории как прием юридической техники / А. С. Рясина // Вестник Южноуральского государственного университета. Серия «Право», 2011. – Вып. 28. – С. 28.

³ Смирнов А. В. Уголовный процесс : учебник / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2008. – С. 327

3. Зазначені позиції є крайнощами, дотримання яких буде перешкоджати ефективному та швидкому розслідуванню (у першому випадку) та загрожуватиме відмовою від гарантій прав людини, які покликана забезпечити процесуальна форма провадження (у другому випадку). Тому прийнятнішою видається третя позиція, яка забезпечує комплексний підхід до питання. Крім доказів, подекуди дані для цього може бути отримано і з непроцесуальних джерел, наприклад, з матеріалів оперативно-розшукової діяльності міліції, зокрема, оскільки відкладення обшуку може спричинити втрату важливих для розкриття злочину даних¹.

Проте А. В. Смирнов акцентує увагу на іншому оцінному понятті – відомостях про обставини, які мають значення для досудового розслідування, оскільки тут йдеться не про досягнення істини, а про те, що слідчий вважає потрібним для справи та може містити потенційну небезпеку зловживань з його боку². Правозастосовна діяльність з розслідування кримінальних правопорушень підтверджує небезпідставність посиленої уваги до цієї проблеми. За результатами проведеного І. В. Озерським анкетування практичних працівників установлено знову ж таки на прикладі обшуку, що слідчому в 93,9 % випадків було складно відмовити оперативному працівникові в його проханні затримати підозрювану особу чи здійснити обшук, коли немає процесуальних підстав, але є достатні відомості оперативно-розшукового характеру³. На наше переконання, необхідність отримання відомостей про обставини, які мають значення для досудового розслідування, має впливати із сукупності зібраних на певний момент доказів під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Без організуючого початку, без цілеспрямованості складна процесуальна діяльність слідчого не забезпечить успіху. Тому обґрунтування клопотання про накладення арешту на кореспонденцію нерозривно пов'язано з плануванням розслідування. Здійснюючи планування, слідчий має керуватися певними засадами, серед яких:

1) використання передового досвіду та наукових рекомендації (слідчий, складаючи план слідства, має враховувати досвід розслідування справ цієї категорії (як власний, так і узагальнений досвід слідчої практики); наука допомагає правильно сформулювати слідчі версії, обрати тактичні прийоми й

¹ Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. А. Тітко. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 161–163.

² Смирнов А. В. Конституционный уголовный процесс / А. В. Смирнов // Материалы Всероссийской научно-практической конференции г. Санкт-Петербург «Взаимосвязь конституционного и уголовного судопроизводства». – 2013. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=CBWeXNr95no>.

³ Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дзнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 19.00.06 / І. В. Озерський. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 8.

методи, а також ті науково-технічні засоби, які може бути застосовано під час виконання слідчих дій);

2) індивідуальність (кожен злочин має специфічні, лише йому притаманні особливості, які необхідно враховувати під час планування слідства, проте поєднання загальних рис розслідування з особливостями конкретного злочину є найважливішим правилом слідства);

3) динамічність (план розслідування розробляють не довільно, а з огляду на певні підстави і дані, наявні в розпорядженні слідчого; внесення в нього змін має бути своєчасним і зумовленим новими фактичними даними; планування розслідування має бути гнучким і мобільним)¹.

Прогнозуючи застосування норм кримінального процесуального закону, зокрема плануючи розслідування кримінальних правопорушень, необхідно враховувати, що кожен нормативно-правовий акт, перш ніж реалізуватися у практичній діяльності (поведінці), про що зазначає Л. М. Шапілов, проходить через своєрідний «фільтр» - стереотипи, установки, оцінки, юридичні знання, тобто через правосвідомість, яка може допустити зловживання правом, зокрема такими ознаками:

1) неналежне виконання обов'язків;

2) зловживаючи правом, уповноважений суб'єкт допускає недозволене використання свого права, однак спирається на суб'єктивне право;

3) уповноважений суб'єкт, діючи в межах належного йому суб'єктивного права, використовує такі форми його реалізації, які виходять за встановлені законом межі здійснення права².

Крім цього, на впливові правосвідомості слідчого на правовий характер виконання слідчих дій акцентує увагу низка науковців України та країн ближнього зарубіжжя. Зокрема, Н. В. Сушицька, досліджуючи особливості формування української правосвідомості на сучасному етапі, визначає досить низький її рівень для визнання України як правової держави³.

За даними проведеного Л. М. Гуртієвою анкетування 2012 року слідчих органів внутрішніх справ і прокуратури, у більшості конфліктних ситуацій у правовідносинах з учасниками досудового слідства переважає антагоністична модель взаємодії, яка має негативно-деструктивний характер. Найпоширенішим стилем реагування на конфліктні ситуації для слідчих є суперництво (36,9 %),

¹ Агафонов В. В. Конспект лекцій по криміналістиці. Понятіе и принципы планирования расследования. Виды и формы планов / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/98208/78/Agafonov_Filippov_-_Kriminalistika_konspekt_lekcii.html.

² Шапілов Л. М. До питання про поняття та сутність зловживання правом / Л. М. Шапілов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_1/PB-1/PB-1_1.pdf

³ Сушицька Н. В. Правосвідомість громадян України: стан і напрями розвитку / Н. В. Сушицька // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). – С. 46–52

співробітництво (30,8 %), ухилення (13 %), компроміс (10,3 %), пристосування (9 %). Ця авторка вважає, що зазначене частково зумовлено такими факторами:

- відмінністю та суперечністю інтересів (зокрема законних інтересів) суб'єктів кримінального процесу на досудових стадіях;

- браком достатнього правового забезпечення процесуальної самостійності слідчого та моральних цінностей осіб, які беруть участь у провадженні на досудових стадіях;

- поширення правового нігілізму та професійної деформації слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора, що призводить до порушення як правових, так і моральних норм;

- невиконанням або неналежним виконанням суб'єктами досудового провадження своїх прав та обов'язків;

- зловживанням владою з боку слідчого, начальника відділу досудового слідства, прокурора, а також зловживанням процесуальними правами з боку учасників досудового слідства¹.

Показовий аналіз недоліків як дотримання закону, так й етики проведення слідчих дій здійснив О. С. Кобликов, зазначивши, що мають місце такі поширені недоліки в частині виконання етичних норм (обвинувальний ухил, пов'язаний з розробленням лише однієї версії; незабезпечення прав осіб, які беруть участь у слідчих діях; поверхневе ведення слідства; пасивність, що призводить до нерозкриття злочинів; недбалість під час провадження слідчих дій та їх протоколювання). Трапляються й окремі випадки фальсифікації слідчих матеріалів, що можна пояснити низьким рівнем професіоналізму малодосвідчених слідчих, значна частина яких має нетривалий слідчий стаж. Слід зауважити і про недоліки у сфері правової та моральної свідомості: нерозвинене почуття професійного обов'язку; процесуальний нігілізм; дефекти професійної совісті; низький рівень загальної та правової культури тощо².

Досліджуючи психологічні фактори, що впливають на прийняття слідчим процесуальних рішень, І. В. Басиста акцентувала увагу на таких з них:

- 1) негативний вплив на прийняття слідчим процесуальних рішень, психічну напруженість, емоційне вигорання слідчого. Факт застосування владного повноваження передбачає виконання низки розумових завдань, які надають можливість визначити необхідність і розумність цього повноваження, його законну основу;

¹ Гуртієва Л. М. Етичний аспект кримінально-процесуальних відносин слідчого з суб'єктами кримінального процесу / Л. М. Гуртієва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2012_44/Gurtieva.p

² Кобликов А. С. Юридическая этика : Учебник для вузов / А. С. Кобликов. – М. : Норма, 2004. – С. 90.

2) внутрішнє переконання під час прийняття слідчим процесуальних рішень як відповідний стан свідомості, який є рушійною силою в діяльності слідчого;

3) прояв інтуїції під час прийняття слідчим процесуальних рішень¹.

Крім цього, для ідентифікації чинників, що впливають на прийняття рішення слідчого, продовжує ця авторка, можна застосовувати структурний підхід Й. Лінгарта. Під час дослідження співвідношення процесуальної форми розслідування злочинів і процесуального рішення слідчого вважають, що структура діяльності передбачає чотири внутрішньо пов'язані складові: мотиваційну (стан непевності, біологічні й соціальні потреби), пізнавальну (перцепція, мислення), виконавчу (програма діяльності, реакції та операції), контрольну. Перші три складові утворюють так звану первинну діяльність, що полягає у взаємодії між суб'єктом і навколишнім світом; контрольна складова стосується аналізу діяльності, витрат активаційної енергії, мобілізації уваги, чутливості до власних дій, успіху або неуспіху в роботі, самооцінки людини².

Досліджуючи правозастосування раніше чинного КПК України 1960 року, О. А. Лучко зауважувала, що Кодекс лише містив посилання на підстави для провадження слідчих дій без розкриття їх змісту. Аналогічна ситуація склалася і нині. Тому у процесі підготовки клопотання про накладення арешту на кореспонденцію слідчому, на нашу думку, доцільно застосовувати перелік запропонованих О. А. Лучко наступних умов, які супроводжують процесуальну дію та не допускають обмеження прав людини:

1) не можуть бути розголошеними будь-які дані про особисте життя осіб, якщо в них не містяться дані про вчинений злочин або документи та предмети, що мають доказове значення;

2) допустимість розголошення відомостей про особисте життя осіб має визначати лише суд у разі необхідності всебічного, повного й об'єктивного дослідження матеріалів справи;

3) отримані дані не повинні використовуватися для впливу на особу шляхом погрози розголошення цих відомостей про її особисте життя з метою отримання показань;

4) доступ до відомостей особистого характеру має, по можливості, здійснювати одна і та сама посадова особа в період усього провадження³.

Актуальними, на нашу думку, відповідно до вимог чинного КПК України залишаються положення, визначені О. А. Борідько та О. І. Граділь, дотримання

¹ Басиста І. В. Окремі психологічні фактори, що негативно впливають на прийняття слідчим процесуальних рішень / І. В. Басиста // Митна справа. – №1 (79). – 2012. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 301–305.

² Басиста І. В. Співвідношення процесуальної форми розслідування злочинів і процесуального рішення слідчого / І. В. Басиста // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2011. – № 2. – С. 98.

³ Лучко А. А. Підстави та умови накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки / А. А. Лучко // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 263.

яких забезпечує ефективну взаємодію та скеровує її на досягнення кінцевої мети, як-от:

- відповідність спільної діяльності органів досудового слідства й оперативних підрозділів чинному законодавству та нормативно-правовим актам;

- керівна роль і відповідальність слідчого за своєчасне та якісне розслідування злочинів, його процесуальна самостійність у прийнятті рішень, за винятком випадків, коли законом передбачено отримання дозволу суду або згоди прокурора;

- самостійність органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, в обранні засобів і методів у межах чинного законодавства;

- узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

- активне використання передових методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів;

- дотримання законності;

- чітке розмежування компетенції та службових обов'язків під час розслідування злочинів;

- необхідність оптимального та найраціональнішого використання наявних можливостей слідчих й оперативних підрозділів у розкритті та розслідуванні злочинів;

- забезпечення конфіденційності та нерозголошення даних досудового слідства й оперативно-розшукової діяльності¹.

Дотримання цих положень надає можливість на належному рівні взаємодіяти слідчому з оперативними працівниками й іншими особами, залученими для організації здійснення арешту на кореспонденцію, проведення її огляду, а за необхідності – виїмки.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що до ключових складових, які потрібно визначити під час накладення арешту на кореспонденцію, належать:

- 1) визначення цілей та завдань накладення арешту на кореспонденцію;

- 2) аналіз зібраних доказів, сукупність яких орієнтує та спрямовує на з'ясування відомостей про осіб, щодо яких проводять цю процесуальну дію, про приміщення, де передбачено її провести;

- 3) попереднє визначення інформації, яка цікавить слідство;

- 4) визначення тактичної необхідності щодо можливості та доцільності провокування запідозрених на передання інформації;

- 5) отримання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію;

¹ Борідько О. А. Організаційно-правові засади взаємодії органів досудового слідства і оперативних підрозділів при провадженні у кримінальних справах / О. А. Борідько, О. І. Граділь // Право і суспільство – 2010. – № 4. – С. 222–223.

- 6) визначення оптимальних строків проведення накладення арешту на кореспонденцію;
- 7) формування за необхідності й інструктаж слідчо-оперативної групи, що проводить цю процесуальну дію;
- 8) матеріально-технічне забезпечення проведення накладення арешту на кореспонденцію;
- 9) підготовка необхідних процесуальних та інших документів.

2.2 Процесуальний порядок розгляду клопотання про накладення арешту на кореспонденцію

Концептуальна зміна процесуальної форми кримінального провадження, що має посилити процесуальні гарантії дотримання конституційних прав громадян на досудовому розслідуванні й у суді, полягає в тому, що дозвіл на проведення абсолютної більшості негласних слідчих (розшукових) дій, уперше регламентованих у главі 21 КПК України, ухвалює слідчий суддя. Принциповою новелою чинного КПК України є й те, що саме в цьому разі слідчим суддею є суддя не місцевого загального суду, а Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (частина 1 статті 247 КПК України).

У контексті європейських стандартів, слушно зазначає В. Т. Маляренко, саме суд має гарантії незалежності, діє гласно та відкрито, приймає рішення лише на підставі закону й відповідно до передбаченої законом процедури, є одним з європейських стандартів судочинства для забезпечення прав і свобод під час досудового провадження в кримінальних справах¹.

У статті 31 Конституції України зазначено, що кожному гарантовано таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені тільки судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо². Відповідно до частини 2 статті 14 КПК України, втручання в таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, з метою виявити та запобігти тяжкому чи особливо тяжкому злочину, установити його обставини, особу, яка вчинила злочин, якщо іншими способами неможливо досягти цієї мети. Про запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII

¹ Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В. Т. Маляренко – К. : Юрінком Інтер, 2005 – С. 131.

² Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

(статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України йдеться в частині 1 статті 250 КПК України. Частина 1 статті 258 КПК України також визначає, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, а частиною 1 статті 261 КПК України встановлено, що накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводять у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді, щоправда, у частині 3 цієї статті КПК України уточнено, що накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати також огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Водночас одним із тлумачень терміна «запобігати» є «не допускати», «заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане»¹.

Питання щодо запобігання злочину шляхом накладення арешту на кореспонденцію було передбачено в проведеному нами анкетуванні слідчих. Відповідно до отриманих результатів, думки практичних працівників розділилися практично навпіл: 42 (25,6 %) слідчих вважають зазначену процесуальну дію дієвим засобом запобігти злочину, оскільки під час її проведення отримують відомості, що свідчать про наявність ознак злочину. На думку 46 (28 %) респондентів, отримані відомості свідчать про причетність особи до вчинення злочину. Натомість 35 (21,3 %) слідчих переконані, що позитивний результат під час проведення цієї процесуальної дії майже не отримують, а 51 (31,1 %) слідчий констатує занадто ускладнений процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію, у зв'язку з чим відбувається не запобігання злочину, а його розслідування (Див. Додатки).

Цілком поділяючи саме останню позицію проанкетованих слідчих, зазначаємо, що, на наш погляд, запобігання вчиненню кримінального правопорушення шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій згідно з частиною 1 статті 250 КПК України суперечить частині 1 статті 214 КПК України. Відповідно до цієї норми, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про *вчинене* кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про *вчинення* кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. З огляду на скасування за чинним КПК України стадії порушення кримінальної справи, запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину можливе лише на стадії досудового розслідування. Однак на момент початку кримінального провадження про вчинене кримінальне правопорушення вже має бути відомо. Для уникнення цієї невідповідності пропонуємо з

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 414.

частини 1 статті 250 КПК України виключити словосполучення «...та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України».

Судовий контроль передбачає принаймні три ключові напрями захисту прав особистості: 1) перевірка підстав для надання дозволу на проведення слідчих дій, пов'язаних із можливістю обмеження конституційних прав і свобод громадян; 2) оцінка доказів у судовому засіданні; 3) розгляд скарг на дії органів досудового слідства. Перший напрям судового контролю, пише О. В. Добровляніна, є специфічним засобом запобігання необґрунтованим обмеженням конституційних прав і свобод особи¹.

Відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 КПК України та пункту 9 частини 1 статті 29 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідчим суддею, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій, є голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду. Зазначене процесуальне унормування цього питання в чинному законодавстві України має певні переваги, до яких належить розширення кола посадових осіб, уповноважених розглянути клопотання слідчого, погоджене з прокурором. Нині цими особами можуть бути не лише голова апеляційного суду чи його заступник, а й інший суддя цього суду.

Крім суб'єктної особливості, під час підготовки клопотання щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій слід звернути увагу на специфіку визначення апеляційного суду, уповноваженого його розглянути. Зокрема, відповідно до частини 1 статті 247 КПК України, розгляд відповідних клопотань здійснює слідчий суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Проте, якщо постає питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів, то розгляд такого клопотання може здійснювати слідчий суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування. За цих умов слідчий, прокурор, відповідно до частини 2 статті 247 КПК України, мають звертатися з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до

¹ Добровляніна О. В. Основные содержательные черты и этапы досудебного производства / О. В. Добровляніна // Вестник Пермского университета, 2009. – Вып. 3 (5). – С. 54.

апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюють досудове розслідування.

Питання щодо того, чи виправданою є процесуальна форма звернення саме до апеляційного суду за дозволом про накладення арешту на кореспонденцію, досліджено під час анкетування практичних працівників органів досудового розслідування. Лише близько чверті опитаних – 40 (24,4 %) осіб – погодилися, що, з огляду на виняткову важливість цієї процесуальної дії, пов'язаної з конституційним правом громадян на таємницю спілкування, є виправданим звернення саме до апеляційного суду, як це питання нині унормоване у КПК України. Водночас більше ніж половина проанкетованих слідчих – 92 (56,1 %) – уважає інакше. На їхню думку, оскільки проведення інших процесуальних дій, що стосується конституційних прав громадян (огляд, обшук житла чи іншого володіння особи, її арешт) дозволяє слідчий суддя суду за місцем провадження досудового слідства, цей же процесуальний порядок доцільно поширити й на накладення арешту на кореспонденцію.

Цікавою є позиція третьої групи респондентів: 32 (19,5 %) слідчі вважають за доцільне передати повноваження щодо надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію голові або заступнику голови суду за місцем провадження досудового розслідування (Див. Додатки). Пропозиція цих респондентів, поза сумнівом, спрямована на оптимізацію процесу розслідування, зменшення затрат часу, коштів, що неодмінно мають місце за необхідності прибути, наприклад, до обласного центру та вирішити організаційні питання, пов'язані з розглядом їх клопотання. Однак окреслене вирішення питання щодо надання дозволу суду не ґрунтується на законі. Відповідно до пункту 18 Перехідних положень чинного КПК України, саме слідчі судді, обрані зборами суддів у місцевих загальних судах, уповноважені здійснювати судовий контроль на досудовому провадженні. Щодо надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій встановлено іншу процесуальну процедуру – звернення відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 та частини 1 статті 247 КПК України до апеляційного суду.

Із цього приводу слушно зауважують В. І. Качалов та О. В. Качалова, що засадою кримінального процесу має бути недопущення обмеження законних інтересів осіб, яких залучають до кримінального судочинства, більшою мірою, ніж це необхідно для досягнення мети кримінального процесу¹.

Засади зазначених обмежень наводить також В. В. Назаров: 1) законність (обмеження основних прав допускається виключно на основі закону. При цьому в законі повинні бути визначені засоби та інструменти можливого обмеження прав людини); 2) легітимність (правовою основою обмеження прав людини є

¹ Качалов В. І. Уголовно-процесуальное право : Учебное пособие для студентов и преподавателей юридических вузов и факультетов / В. И. Качалов, О. В. Качалова. – М. : МГИУ, 2007. – С. 25.

загальне визнання його суспільної необхідності, існування нагальної потреби визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб; 3) ясність, чіткість і визначеність (формулювання процесуального порядку обмеження прав повинно бути таке, щоб воно було зрозуміле як для громадянина, так і для посадової особи); 4) цілеобумовленість (конкретно поставлена ціль на підставі частини 1 статті 64 Конституції України); 5) співвідношення мети і результату (обмеження не може бути більш суворим, ніж це необхідно; має існувати баланс між конституційно гарантованими правами індивіда і суспільним інтересом (правопорядком) або правами інших людей); 6) винятковий і тимчасовий характер¹.

Визначене у статті 14 КПК України право на таємницю спілкування на засадах системного підходу зумовлює необхідність аналізу накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії та як єдиного явища, що передбачає пов'язані між собою окремі частини, що взаємодіють між собою. На нашу думку, необхідно акцентувати увагу на таких положеннях: 1) досягнення гармонійного узгодження вимог приписів, які наділені вищою юридичною силою, з приписами, які посідають нижчі ступені в ієрархії правових норм, що в сукупності визначає процесуальну дію; 2) визначення системотворчих норм, виявлення особливостей взаємовпливу з іншими нормами.

До складових системи захисту права на таємницю кореспонденції належать: 1) визнані Україною загальні норми міжнародного права та Конституції, які є нормами-засадами, що захищають права людини на таємницю кореспонденції; 2) визнані Україною загальні та спеціальні норми міжнародного права, виконання яких забезпечує ефективність захисту права на таємницю кореспонденції у взаємодії судових і правоохоронних органів України; 3) норми кримінального процесуального права України, що регламентують процедуру доступу до таємниці кореспонденції; 4) норми національного законодавства України, що визначають діяльність, механізми прийняття рішень і взаємодію слідчого, прокурора, слідчого судді.

Значимо, що засади й норми міжнародно-правових договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з одного боку, є складовою законодавства України, вони безпосередньо визначають права людини у кримінальному провадженні (частина 2 статті 8, частина 1 статті 9 Конституції України), а з іншого - є важливою передумовою вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України².

¹ Назаров В. В. Вдосконалення правового регулювання допустимості обмеження конституційних прав людини у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Наше право. – 2011. – № 1. – Ч. 1. – С. 137.

² Узунова О. До питання про реформування кримінально-процесуального законодавства України відповідно до міжнародних стандартів / О. Узунова // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених. міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 квітня 2009 року. тези доп. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 288.

Зокрема, 10 грудня 1948 року на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй прийнято і проголошено Загальну декларацію прав людини, у преамбулі якої зазначено про необхідність визнання гідності, яка властива всім членам людської спільноти, визнання рівних і невід'ємних їх прав і недопустимість зневажання й нехтування правами людини, які мають охоронятися силою закону¹.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148-VIII ратифіковано Міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини². Україна приєдналася до Факультативного протоколу Пакту 25 грудня 1990 року, чим визнала компетенцію Комітету з прав людини приймати та розглядати відповідно до встановлених процедур повідомлення приватних осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушень прав, викладених у Пакті. У частині 1 статті 17 цього документа зазначено, що ніхто не має зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте та сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на таємницю кореспонденції.

Норми наведених міжнародних документів містять також приписи щодо організації діяльності судових і правоохоронних органів України, зокрема:

1) у статті 12 Загальної декларації прав людини встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на таємницю його кореспонденції та кожна людина має право на захист від цього втручання чи посягань;

2) у статті 29 цієї Декларації чітко визначено, що під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати лише таких обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших;

3) у частині 2 статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права людини визначено, що кожна людина має право на законний захист від втручання чи посягань, передбачених частиною 1 цієї статті.

Україна приєдналася 17 липня 1997 року до Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод³. У пункті 1 статті 8 цієї Конвенції зазначено, що кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, житла і кореспонденції.

Конвенція і протоколи до неї вимагають від судових і правоохоронних органів держави виконання таких положень:

– кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення,

¹ Всеобщая декларация прав человека : резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

² Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>

³ Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку (пункт 2 статті 6 Конвенції);

– органи державної влади не можуть втручатися у здійснення права таємниці кореспонденції, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і воно є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб (пункт 2 статті 8 Конвенції);

– кожен, чий права і свободи, викладені в Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі, навіть якщо це порушення було вчинене особами, які діяли як офіційні особи (стаття 13 Конвенції).

Конституція України забезпечує права кожного завдяки дії засад, які можна розділити на дві основні групи:

1) загальні гарантії, які стосуються всіх або більшості прав і свобод (наприклад, соціальні, духовні (культурні) та власне правові (юридичні), організаційні гарантії), що передбачено статтями 21, 22, 24, 26, 55, 57, 60, 62, 64 Конституції України;

2) спеціальні гарантії, які стосуються окремих прав і свобод або їх груп, як, наприклад, ті з них, що передбачені статтями 31, 32 Конституції України.

Зокрема, у статті 31 Конституції України визначено, що кожному гарантовано таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Крім цього, у частинах 1, 2 статті 32 Конституції України міститься застереження, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Основним Законом. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

У системі прав людини в разі накладення арешту на кореспонденцію за Конституцією України передбачено такі засади правового статусу особи:

- вільності й рівності людей у своїй гідності та правах (стаття 21);
- невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини (стаття 21);
- гарантованості та довічності прав і свобод (стаття 22);
- рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (стаття 24);
- національного режиму для іноземців й осіб без громадянства (стаття 26);

– право на інформацію щодо своїх прав і обов'язків, який означає, що кожному гарантовано право знати свої права і обов'язки; що закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, установленому законом, і що закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права і обов'язки громадян, проте не доведені до відома населення в порядку, установленому законом, є недійсними (стаття 57);

– право на правову допомогу, який означає, зокрема, що кожний є вільним у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, цю допомогу надають безоплатно (стаття 59);

– необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (стаття 60);

– недопустимості подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду (кримінальної, адміністративної тощо) за одне й те саме правопорушення (стаття 61);

– презумпція невинуватості особи, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду; ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (стаття 62);

– недопустимості обмеження конституційних прав і свобод, який означає, що конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (стаття 64).

Дотримання прав людини під час проведення процесуальних дій, які обмежують право на таємницю кореспонденції, є надзвичайно важливим і з огляду на рішення Європейського суду з прав людини від 2 листопада 2006 року у справі «Волоха проти України». У цьому рішенні Суд зауважив, що національне законодавство має передбачати механізми ефективного захисту особи від зловживань. Ці гарантії захисту мають бути чітко встановлені законом, їх слід застосовувати для нагляду за діяльністю відповідних органів або служб. Під час наглядових проваджень мають дотримуватися цінностей демократичного суспільства настільки сумлінно, наскільки це можливо, зокрема, верховенства права, про що безпосередньо зазначено у преамбулі Європейської конвенції з прав людини. Верховенство права, зокрема, передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який має здійснювати судовий орган, щонайменше остання інстанція, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, об'єктивності та здійснення належного провадження. У рішенні Суду в цій справі визначено, що «...головне питання полягає в тому, чи може вищевказане втручання бути виправданим. Суд

повторює, що повноваження державних органів на проведення таємного спостереження за громадянами під час кримінального розслідування визнаються Конвенцією в тій мірі, у якій вони є абсолютно необхідними» (пункт 43 рішення) та «...таке втручання не порушує статтю 8, якщо воно здійснюється згідно із законом, переслідує законну мету відповідно до пункту 2 та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети» (пункт 44 рішення)¹. У справі Європейського суду з прав людини «Klass and Others v. Germany» також вказується, що «...судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, об'єктивності та здійснення належного провадження» (пункт 55 рішення)².

Безпосередні вимоги до накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки містяться у статтях 261, 262 КПК України, у яких визначено процедуру отримання дозволу на накладення цього арешту, вимоги до проведення огляду та виїмки кореспонденції, складання протоколів, дій слідчого в разі отримання відомостей про інші злочини та скасування арешту на кореспонденцію. У цьому контексті слід акцентувати увагу на дослідженні І. В. Гловюк повноважень слідчого судді на досудовому провадженні за КПК України 2012 року, які ця авторка називає серед них: 1) дозвільні повноваження, пов'язані з вирішенням питань про проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права особи); 2) повноваження із забезпечення законності й обґрунтованості застосування заходів кримінального процесуального примусу; 3) повноваження щодо здійснення судового контролю; 4) повноваження із забезпечення доказів у кримінальному провадженні; 5) допоміжні повноваження; 6) повноваження, пов'язані з допоміжним співробітництвом³.

Ухвалення рішення слідчого судді на проведення накладення арешту на кореспонденцію, визначеного у статтях 261, 262 КПК України, може бути віднесено до першої групи – дозвільні повноваження. Лише після розгляду клопотання слідчого, погодженого з прокурором і винесення ухвали слідчого судді може бути проведено цю негласну слідчу (розшукову) дію. Водночас дії слідчого, прокурора, слідчого судді під час накладення арешту на кореспонденцію спрямовані на здійснення судового контролю на досудовому розслідуванні, а

¹ Волоха проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 2 листопада 2006 р у справі «Волоха проти України» (справа щодо гарантії дотримання прав людини при проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, які обмежують право на таємницю кореспонденції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1c8a59140111f_c2256bf7004f9cd3/06450ff5c18ee104c22574cf00_404a3e?OpenDocument.

² Класс и другие против Федеративной Республики Германии (Klass and Others v. Germany): Постановление Европейского Суда по правам человека от 6 сентября 1978 года (жалоба № 5029/71) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/klass-i-drugie-protiv-federativnoj-respubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

³ Гловюк І. В. Повноваження слідчого судді у досудовому провадженні / І. В. Гловюк // Мітна справа – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2 – Кн. 2. – С. 104.

також забезпечення доказів у кримінальному провадженні, що відповідає ще двом групам повноважень слідчого судді, визначеним І. В. Гловюк. Схожу думку обстоює Д. В. Борзих, зауважуючи, що судовий контроль, як і прокурорський нагляд на досудовому слідстві, є гарантією забезпечення конституційних прав особи, проте розмежування повноважень між судовим контролем і прокурорським наглядом слід здійснювати шляхом визначення співвідношення між ними¹.

У контексті розглядуваного питання варто звернути увагу на зауваження К. О. Алембаєва про те, що розширення судового контролю не має обмежувати прокурорський нагляд у цій сфері. Цей автор не заперечує необхідності судового контролю на досудовому слідстві та вважає, що наявність судового контролю в цій сфері діяльності є додатковою гарантією законності, засобом, спрямованим на охорону законних прав й інтересів громадян, які беруть участь у кримінальному судочинстві². Повноваження слідчого судді за КПК України посилює гарантія законності під час накладення арешту на кореспонденцію, що є балансом дотримання прав осіб, інтересів яких стосується зазначена процесуальна дія. Водночас, зауважимо, що повноваження прокурора в цій сфері не лише не обмежено, а, навпаки, розширено. Нині прокурор не лише виконує наглядову функцію, а й відповідно до частини 2 статті 36 КПК України є процесуальним керівником досудового розслідування.

З огляду на зазначене, на нашу думку, необхідність розширення судової юрисдикції зумовлено тим, що суд - найнадійніший гарант прав особистості на досудовому слідстві. Він не пов'язаний відомчими інтересами, незалежний, не несе відповідальності за розкриття злочинів, обмежений вимогами судової процедури.

Відповідно до частини 1 статті 261 КПК України, вмотивованість узгодженого з прокурором клопотання слідчого про накладення арешту на кореспонденцію оцінює слідчий суддя, який, згідно з частиною 3 статті 248 КПК України виносить ухвалу про дозвіл на проведення слідчої дії, якщо доведено наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) учинено тяжкий або особливо тяжкий злочин;
- 2) доказ неможливо отримати в інший спосіб;
- 3) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть

¹ Борзих Д. В. Прокурорський надзор и судебный контроль в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Д. В. Борзих // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 114–115

² Алембаєв К. О. К вопросу о санкционировании ареста: санкция прокурора, или судебное решение / К. О. Алембаєв // Вестник Казахстано-Американского свободного университета. – 2005. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/3/82/>.

мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Водночас результати проведеного нами анкетування свідчать, що у практичній діяльності під час підготовки до розгляду та безпосереднього розгляду клопотання в більшості слідчих виникають питання організаційного характеру. Зокрема, 48 (29,3 %) слідчих зазначають, що голова апеляційного суду клопотання не розглядав, а направляв до заступника; 32 (19,5 %) – що голова апеляційного суду постійно зайнятий у судових засіданнях чи перебуває на нарадах. Лише в 44 (26,8 %) слідчих питань організаційного характеру не виникало (Див. Додатки).

У частині 4 статті 248 КПК України визначено, що ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має відповідати загальним вимогам щодо судових рішень, передбачених КПК України, і містити наступні відомості про:

- 1) прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;
- 2) злочин, у зв'язку з досудовим розслідуванням якого постановляють ухвалу;
- 3) особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- 4) вид негласної слідчої (розшукової) дії та залежно від цього відомості про ідентифікаційні ознаки, які надають можливість унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- 5) строк дії ухвали.

У юридичній літературі зазначено також, що в узгодженому з прокурором клопотанні до слідчого судді про дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію, поряд із зазначеними в частині 2 статті 248 КПК України відомостями, слідчий має звернутися до слідчого судді не лише щодо надання дозволу на безпосереднє накладення арешту на кореспонденцію конкретної особи в певній установі зв'язку протягом необхідного для успішного проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії строку, а й щодо зобов'язання керівника цієї установи здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію особи та протягом доби повідомляти про це слідчого; надання слідчим суддею дозволу слідчому в разі затримання кореспонденції, що містить відомості, які мають значення для досудового розслідування, провести її огляд та виїмку, а за необхідності зняти з неї копії та отримати зразки з відповідних відправлень¹.

Водночас деякі наведені положення не цілком ґрунтуються на законі. Зокрема, у жодній частині статей 261, 262 КПК України прямо не йдеться про

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила – К.: Юстініан, 2012. – С. 575–576.

обов'язок керівника установи зв'язку здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію особи; не зазначено і строк повідомлення слідчого про надходження кореспонденції.

Повідомлення слідчого про надходження кореспонденції, на наше переконання, за формою має бути здійснене керівником установи зв'язку телефоном. Письмове повідомлення неодмінно призведе до затягування інформування слідчого, що не буде сприяти оптимізації розслідування. Тому важливим фактором є організація належної взаємодії між слідчим, який надав ухвалу слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію, і керівником установи зв'язку, якому доручено її виконати.

Повідомлення необхідно здійснити в день надходження кореспонденції, на яку накладено арешт. Урахування саме цієї пропозиції надасть можливість слідчому обрати доцільну лінію поведінки – відразу прибути до установи зв'язку, здійснити це наступного дня чи в інший визначений ним день.

У абзацах другому та третьому пункту 2, абзацах третьому та четвертому пункту 3, пунктах 4–10, 15, абзаци другому пункту 16 та пункті 17 нині чинної постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства України при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28 березня 2008 року № 2 роз'яснено правила накладення арешту на кореспонденцію¹. Слід урахувати, що нині за процесуальною формою слідчий складає не подання, а клопотання, яке погоджує з прокурором, а слідчий суддя виносить не постанову, а складає ухвалу.

Зокрема, у пункті 8 зазначеної Постанови передбачено, що:

– при розгляді подання про тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина суддя перевіряє, чи відображено в ньому всі необхідні дані для їх розгляду, чи підписане воно уповноваженою службовою особою і чи погоджене у визначених законом випадках з прокурором; вивчає матеріали оперативно-розшукової, контррозвідувальної або кримінальної справи, за необхідності вислуховує суб'єкта внесення подання та виносить умотивовану постанову про задоволення подання або відмову в задоволенні;

– обсяги надання матеріалів справи визначає суддя. Невиконання законних вимог судді може бути підставою для відмови в задоволенні подання;

¹ Про деякі питання застосування судами України законодавства України при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08>

– при розгляді подань суди повинні звертати особливу увагу на строки, протягом яких заплановано обмежити права людини;

– розгляд внесених подань здійснює суддя невідкладно в режимі, що забезпечує нерозголошення даних, які містяться в них та відповідних матеріалах справи;

– оригінали та другі примірники подання й постанови суду готуються та зберігаються з дотриманням правил таємного діловодства, визначених у Порядку організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1561.

З огляду на наведені положення, слід акцентувати увагу на тому, що згідно з частиною 1 статті 248 КПК України, слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. На нашу думку, це обмеження, з одного боку, не враховує можливу завантаженість слідчого судді, який водночас працює в апеляційному суді, а з іншого - не вимагає від нього прийняття негайного рішення. Розгляд клопотання слідчого ще більше ускладнений у зв'язку з тим, що слідчим суддею під час вирішення питання про дачу дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій згідно з пунктом 18 частини 1 статті 3 КПК України визначено голову чи за його визначенням іншого суддю апеляційного суду, у межах юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Проаналізуємо результати анкетування слідчих із цього питання. Зокрема, 66 (40,2 %) з них свідчать про затягування розгляду клопотання понад зазначені у КПК України шість годин. Для виправлення цієї ситуації вони висловлюють діаметральні пропозиції: 53 (32,3 %) слідчі вважають, що клопотання слід розглядати негайно після звернення слідчого, а 40 (24,4 %) респондентів – протягом доби (Див. Додатки). Ураховуючи реалії практичної діяльності під час здійснення кримінального провадження, вважаємо, що обидві позиції не можна поділяти. В апеляційному суді, як і в будь-якій іншій державній установі, є розпорядок дня, протягом якого виконують важливі процесуальні повноваження, визначені частиною 1 статті 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹. Зрозумілим є бажання слідчих відразу після звернення вирішити по суті їх клопотання про накладення арешту на кореспонденцію, однак, на наше переконання, для цього в апеляційного суду немає реальних можливостей. Не можна також прийняти пропозицію розглядати клопотання протягом доби з

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56. – Стор. 9. – Ст. 1935.

причини, що її реалізація, навпаки, призведе до затягування процесу розслідування. Апеляційні суди розташовані лише в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, тому розгляд ними клопотання протягом доби неминуче призведе до необхідності слідчому приїздити до суду два дні поспіль, що не сприятиме швидкому, повному і неупередженому розслідуванню.

З огляду на необхідність оптимізації процесуального порядку отримання дозволів слідчого судді й однозначності в розумінні визначень, що застосовують у законодавстві, пропонуємо частину 1 статті 248 КПК України викласти в такій редакції: «Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії *невідкладно, але не пізніше від дня його надходження до суду*. Розгляд клопотання здійснюється за участю особи, яка подала клопотання».

Запропоноване уточнення, на наш погляд, має досить суттєве й принципове значення для процесуальної діяльності з розслідування злочинів. По-перше, під час визначення строку розгляду клопотання вказують граничний термін, що не визначено як певний проміжок у годинному еквіваленті, проте цей строк може бути й меншим, враховуючи використання у КПК України терміна «невідкладно»; по-друге, момент отримання клопотання слідчим суддею і момент його надходження до суду та реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду відповідно до частини 2 статті 35 КПК України суттєво різняться. Крім цього, строк розгляду слідчим суддею клопотання буде починатися після реєстрації його в суді, що автоматично наближуватиме проведення судового засідання з розгляду та вирішення клопотання про накладення арешту на кореспонденцію. Вирішення цього питання саме в такий спосіб цілком підтримали 55 (67,1 %) слідчих м. Києва та Донецької області, проанкетовані впродовж 2013–2014 років, на думку яких визначений у КПК України шестигодинний строк розгляду клопотання має починатися з моменту надходження цього документа до апеляційного суду. Лише 27 (32,9 %) слідчих уважають, що зазначений строк має починатися з моменту отримання клопотання слідчим суддею (Див. Додатки).

Крім оцінки вмотивованості клопотання слідчого про накладення арешту на кореспонденцію та обмеження таємниці спілкування внаслідок доступу слідчого до таємниці кореспонденції, процедура розгляду клопотання слідчого передбачає також можливість витребування від відповідного органу для ознайомлення матеріали, якими обґрунтовують необхідність обмеження конституційних прав особи.

Розглянувши подання, суддя виносить ухвалу про:

а) відмову у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії та застосуванні цих заходів;

б) надає дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмку.

Проанкетовані нами 89 (54,3 %) слідчих зазначають, що здебільшого суд погоджувався з підставами, викладеними у клопотанні, і надавав дозвіл для накладення арешту на кореспонденцію; 35 (21,3 %) респондентів – що рішення суду були як позитивними, так і негативними; на думку 25 (15,2 %) респондентів, у переважній більшості випадків суд відмовляє в дозволі накладати арешт на кореспонденцію (Див. Додатки).

Арешт, накладений на кореспонденцію, скасовують після закінчення терміна, встановленого для виконання цієї процесуальної дії або в разі, коли немає необхідності її подальшого проведення.

За результатами розгляду клопотання слідчого щодо накладення арешту на електронну пошту ухвала слідчого судді, на нашу думку, має спрямовуватися відповідним організаціям або особам, що надають послуги доступу в інформаційні мережі, через які доставляється електронна пошта. Юрисдикція ухвали слідчого судді має поширюватися на операторів не лише телекомунікаційних мереж, а й локальних. Наприклад, О. Р. Росинська зауважує, що практика накладення арешту на локальні обчислювальні мережі поширена вже в багатьох країнах (Голландії, Бельгії, Сполучених Штатів Америки та інших). Арешти мереж, що використовують у цих країнах, надають можливість зберегти найбільшу кількість слідів злочину, які легко знищують як умисно, так і випадково внаслідок маніпулювання з обчислювальною мережею та комп'ютерною інформацією¹.

2.3 Діяльність прокурора щодо забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні

Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням є однією з гарантій забезпечення конституційних прав особи у кримінальному провадженні. Законодавець, наділивши прокурора повноваженнями процесуального керівника, тим самим визначив його активним учасником провадження, відвів йому роль ключової особи, на яку покладено обов'язок забезпечувати законність за кримінальним провадженням у цілому та під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій зокрема. Через це відповідальність прокурора під час

---

¹ Росинская Е. Р. Реалии и перспективы использования специальных знаний по новому УПК / Е. Р. Росинская // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : год правоприменения и преподавания. Материалы Международной научно-практической конференции МГЮА. – М. : МГЮА, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rossinskaya.ru/articles/10.htm?p=3>.

прийняття процесуальних рішень щодо проведення вказаних дій та їх наслідків є найвищою¹.

Прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням шляхом надання доручень, погодження чи відмови у погодженні клопотань, скасування постанов слідчого, прийняття процесуальних рішень, затвердження чи відмови у затвердженні обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, внесення до них змін тощо². У випадках, визначених законом, необхідно узгоджувати з прокурором питання проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, і направляти до слідчого судді клопотання про дозвіл на їх проведення в умовах безконфліктних ситуацій між слідчим та прокурором. Наявність належної взаємодії під час вирішення питання про накладення арешту на кореспонденцію між цими представниками сторони обвинувачення є окремим, досить складним і дискусійним питанням. На жаль, КПК України не вирішив усіх нагальних питань цієї взаємодії, а в низці випадків окремі процесуальні норми визначено досить неоднозначно, що стосується й процесуального керівництва досудовим розслідуванням. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває питання визначення меж прокурорської діяльності щодо забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні. Адже наявність дискусійних питань, що виникають за необхідності втручання у таємницю листування та іншої кореспонденції шляхом накладення арешту, її огляду та виїмки, свідчить про потребу подальшого дослідження й вдосконалення цієї процесуальної дії.

Процесуальне керівництво як форма нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування є донині предметом наукової дискусії. Із цього приводу Д. М. Мірковець зазначив, що розробники нового КПК України необґрунтовано передають прокурору повноваження щодо контролю та організації розслідування у спосіб, коли слідчий має набути статусу технічного виконавця (фактично «писаря»), який фіксуватиме всі вказівки та розпорядження прокурора, що набуває необмежених прав у сфері судочинства, а у випадках необхідності проведення більшості слідчих чи процесуальних дій слідчому потрібно буде погоджувати свої рішення з прокурором, у разі ж незгоди прокурора із цими рішеннями слідчий стане практично «недієздатним»³.

¹ Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / О. Комарницька // Часопис Академії адвокатури України – 2015 – № 1(26) – Т. 8. – С. 17.

² Бортун М. І. Правова основа та форми взаємодії прокурора, слідчого та оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: лекція / М. І. Бортун – К. : Національна академія прокуратура України, 2014. – С. 31.

³ Мірковець Д. М. Новий проект КПК України: наближення до європейських стандартів чи «знушання» над процесуальною самостійністю слідчого? / Д. М. Мірковець // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матеріали круглого столу (м. Київ, 7 жовтня 2011 року) – К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. – С. 149.

Критична оцінка прокурорського керівництва під час проведення процесуальних дій надана К. О. Алембаєвим. Цей автор не заперечує необхідності судового контролю у досудовому провадженні та вважає, що наявність судового контролю є додатковою гарантією законності, засобом, спрямованим на охорону законних прав та інтересів громадян, що беруть участь у кримінальному провадженні. Проте розширення судового контролю не має обмежувати прокурорський контроль, оскільки однією з основних функцій діяльності прокуратури саме і є контрольна функція. Судовий контроль і прокурорський нагляд у досудовому провадженні – це два самостійні способи, спрямовані на забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства, які необхідно використовувати одночасно. Судовий контроль не може замінити прокурорський нагляд, оскільки прокурор: 1) здійснює процесуальне керівництво розслідуванням. Реалізуючи свої повноваження щодо забезпечення законності розслідування, прокурор спостерігає за його перебігом, і це допомагає прийняти йому правильне рішення у справі; 2) прокурорське реагування на справи, що виникають у зв'язку із розслідуванням, завжди оперативніше за судове. Зазначене пов'язано з тим, що нагляд є основним змістом діяльності прокуратури¹.

На думку В. Д. Войцишена, нагляд прокурора за додержанням законів під час проведення досудового розслідування передбачає спільну діяльність прокурора та слідчого судді при обмеженні прав і свобод учасників кримінального провадження, тобто об'єднує інститути прокурорського нагляду та судового контролю. На обґрунтування своєї точки зору цей автор наводить позицію Європейського суду з прав людини, який розцінює діяльність суду та прокурора як таку, що є спільною². Прикладом цього слугують справи «Меріт (Merit) проти України»³ та «Салов (Salov) проти України»⁴, в яких порушення вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поставлено в провину одночасно суду та прокуратурі України, хоча, як відомо, процесуальні обов'язки кожного із цих суб'єктів під час кримінального провадження різні. Прокурор, пише Д. В. Борзих, був і залишається для суду попереднім «фільтром», гарантом

¹ Алембаєв К. О. К вопросу о санкционировании ареста: санкция прокурора или судебное решение / К. О. Алембаев // Вестник Казахстанско-Американского свободного университета. – 2005. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/3/82/>.

² Войцишен В. Прокуратура України в системі конституційного поділу влади у контексті європейських стандартів / В. Войцишен // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 63.

³ Меріт (Merit) проти України: рішення Європейського суду з прав людини в справі за заявою від 3 березня 2004 року № 66561/01 // Офіційний веб-портал Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113015>.

⁴ Салов (Salov) проти України: рішення Європейського суду з прав людини за заявою від 26 січня 2000 року № 65518/01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_428.

забезпечення прав особи, який на підготовчій стадії звернення до суду «відсіває» незаконні та необґрунтовані клопотання¹.

Підтримуючи позицію щодо незамінності діяльності прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, проаналізуємо цей інститут в аспекті забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні. Дослідження сутності, завдання й предмета прокурорської діяльності під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії дасть можливість визначити проблемні аспекти та намітити подальші шляхи удосконалення процедури накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки. Сутність нагляду прокурора за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій полягає у тому, щоб дати оцінку законності конкретної дії з огляду на правову обґрунтованість її здійснення, не вдаючись при цьому до її технології. Адже предметом прокурорської діяльності щодо забезпечення законності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є: наявність передбачених законом формальних підстав для проведення таких дій; дотримання визначених законом і змістом доручень обмежень щодо здійснення цих дій у часі, просторі й за колом об'єктів, а також застосування при цьому технічних засобів². Основне завдання прокурорської діяльності – захист конституційних прав і свобод людини та громадянина, попередження можливих порушень закону, пов'язаних з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження, а також їх поновлення у разі порушення³. Виконання цього завдання найповніше проявляється при здійсненні нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування (зокрема, проведення негласних слідчих (розшукових) дій), тому що саме досудовому розслідуванню притаманне обмеження закріплених у Конституції України прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України (Розділ II Основного Закону України)⁴. Тож завданням прокурорської діяльності у формі процесуального керівництва під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки є гарантування додержання права на повагу до

¹ Борzych Д. В. Прокурорський надзор и судебный контроль в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Д. В. Борzych // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 114.

² Соколовий В. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В. Соколовий, М. Грібов // Вісник прокуратури. – 2014. – № 10(160). – С. 46–47.

³ Заходи забезпечення кримінального провадження: наук.-практ. посіб. / [Богатирьова О. І., Галай А. О., Гладун О. З. та ін.]; за заг. ред. В. Т. Маляренка – К.: Національна академія прокуратури України, 2015. – С. 219.

⁴ Процесуальне керівництво прокурором проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: [навч.-метод. комплекс] / уклад.: О. В. Геселев, С. М. Скрипниченко, Л. В. Вигівська – К.: Видавничий центр Національної академії прокуратури України, 2015. – С. 12.

приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції, передбаченого частиною 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також гарантування регламентованої статтею 31 Конституції України таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції¹. У частині 2 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що органи державної влади не можуть втручатися у здійснення вказаних прав, за винятком випадків, коли втручання здійснюють згідно із законом і воно є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Саме на прокурора покладене завдання забезпечити винятковість втручання у приватне і сімейне життя, у таємницю листування під час вирішення питання щодо накладення арешту на кореспонденцію.

Виконати це завдання можна: 1) шляхом погодження або відмови у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію; 2) шляхом реалізації права заборонити проведення або припинити подальше проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії у разі, якщо неправомірність втручання у приватне життя виявлена після накладення арешту на кореспонденцію (частина 3 статті 246 КПК України). Варто зазначити, що на відміну від права на проведення слідчих (розшукових) дій, прокурор не вправі особисто проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Однак, незважаючи на це, проведення майже усіх негласних слідчих (розшукових) дій неможливе без реалізації прокурором повноваження, визначеного у пункті 10 частини 2 статті 36 КПК України, зокрема погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення негласних слідчих (розшукових) дій чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання².

Для визначення меж прокурорської діяльності щодо забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію доцільно проаналізувати законодавче врегулювання нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва під час погодження або відмови у погодженні клопотання слідчого щодо накладення арешту на кореспонденцію та розгляду цього клопотання слідчим суддею. Дискусійним є питання, чи обмежено нагляд прокурора за додержанням законів підписанням клопотання, чи в межах здійснення процесуального керівництва необхідна участь прокурора у суді під час його розгляду. Відповідно до частини 1 статті 248 КПК України, розгляд клопотання слідчим суддею про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшуко-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>

² Лизак Я. В. Окремі питання здійснення прокурором процесуального керівництва під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій / Я. В. Лизак // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–2. – С. 308.

вої) дії здійснюється за участю особи, яка подала клопотання. З цієї норми вбачається, що у разі складання клопотання про накладення арешту на кореспонденцію слідчим роль прокурора обмежується перевіркою наявності правових підстав для втручання у приватне спілкування особи. Проте в законодавстві України передбачені наведені нижче випадки, коли саме на прокурора в межах здійснення процесуального керівництва покладено обов'язок подання відповідного клопотання до слідчого судді, що є наслідком обов'язкової участі прокурора під час розгляду такого клопотання у суді:

1. У виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженим із прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді (частина 1 статті 250 КПК України).

2. Проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що може мати місце виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та Севастополя (пункт 3 частини 1 статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹).

Таким чином, можемо вести мову про те, що межі нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва визначають законодавчо врегульовані випадки посилення гарантій прав особи у кримінальному провадженні. Під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурору надані повноваження, наведені у статті 36 КПК України, що передбачають ініціативність у їх реалізації. Зокрема, відповідно до пункту 2 частини 2 цієї статті вказаного Кодексу, процесуальний керівник має повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Це дає змогу прокуророві з власної ініціативи у разі виявлення порушень закону на досудовому розслідуванні застосовувати відповідні засоби реагування². Для прикладу, згідно з частиною 3 статті 246 КПК України прокурор має право заборонити

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

² Калачова О. М. Гарантії забезпечення прав громадян під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження / О. М. Калачова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка – 2015. – № 3. – С. 278.

проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це повноваження поетапно розмежовується під час накладення арешту на кореспонденцію, що складається з прийняття відповідного рішення, огляду та виїмки кореспонденції. Під час прийняття рішення прокурор має право заборонити накладення арешту на кореспонденцію шляхом не затвердження відповідного клопотання слідчого. Повноваження прокурора щодо припинення проведення негласної слідчої (розшукової) дії реалізується під час огляду та виїмки кореспонденції шляхом винесення вмотивованої постанови.

Крім реалізації повноважень прокурора на досудовому розслідуванні, слід виділити засоби нагляду прокурора за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Такими засобами є вивчення документів, необхідних для всебічного дослідження його предмета – ухвали слідчого судді, доручення, протоколів і додатків до них¹. З метою забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію засобами прокурорської діяльності є також дослідження кореспонденції, що була вилучена після огляду.

З огляду на зазначене, володіючи широкими повноваженнями щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій, прокурор повинен перейматися інтересами досудового розслідування, а також забезпечувати дотримання прав і свобод задіяних у ньому осіб². Завданням прокурорської діяльності у формі процесуального керівництва під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки є гарантування додержання права на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції, передбаченого частиною 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також гарантування таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції відповідно до статті 31 Конституції України. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом: 1) погодження або відмови у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію; 2) заборони проведення або припинення подальшого проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії. Межі нагляду за додержанням законів під час накладення арешту на кореспонденцію визначаються законодавчо врегульованими випадками посилення гарантій прав особи у кримінальному провадженні, зокрема винятковими випадками, пов'язаними з початком проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії без ухвали слідчого судді та накладенням арешту на кореспонденцію адвоката.

¹ Соколовий В. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В. Соколовий, М. Грібов // Вісник прокуратури – 2014 – № 10(160). – С. 47.

² Скулиш С. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України – 2012. – № 2. – С. 20.

Висновки до глави 2

1. Накладення арешту на кореспонденцію здійснюють за наявності для цього фактичних і формальних підстав. Фактичною підставою є достатні дані вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Формальною підставою є ухвала слідчого судді, а під час проведення цієї процесуальної дії у виняткових невідкладних випадках – постанова слідчого, погоджена з прокурором, чи прокурора з відбитком гербової печатки органів прокуратури.

2. Підготовка клопотання про необхідність накладення арешту на кореспонденцію вимагає прийняття слідчим багатоаспектного рішення, що передбачає як усвідомлення обставин кримінального правопорушення та цілей його розслідування, так і укладення отриманих у перспективі фактичних даних у належну процесуальну форму доказів.

3. Доцільність законодавчого забезпечення оперативності накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки норми КПК України визначають вимогою щодо підвищення ефективності попередження й розслідування злочинів і необхідністю гарантування під час проведення процесуальних дій дотримання конституційних прав громадян України й інших учасників кримінального провадження¹.

4. Накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка одночасно синтезують у собі заходи забезпечення отримання доказів (накладення арешту на кореспонденцію), а також дії, спрямовані на отримання доказів (огляд і виїмка, за необхідності), передбачають три основні взаємопов'язані етапи:

- підготовку клопотання слідчого, погодження його з прокурором, процедура розгляду клопотання та винесення ухвали слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію, направлення її керівнику відділення зв'язку для виконання;

- огляд затриманої кореспонденції;

- виїмку кореспонденції та вирішення питання про її прилучення до матеріалів кримінального провадження².

¹ Шум В. В. Забезпечення оперативності при накладенні арешту на кореспонденцію / В. В. Шум // Форум права – 2012. - № 4. – С. 1086–1091 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvank.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvank.pdf).

² Шум В. В. Судовий контроль при накладенні арешту на кореспонденцію в системі заходів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні / В. В. Шум // Мігтна справа. Науково-аналітичний журнал. 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 247–252.

5. Чинні норми КПК України призвели до формалізації накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії, розроблення комбінацій із проведення системи процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів, пов'язаних єдиною метою розслідування. У кримінальному провадженні під час накладення арешту на кореспонденцію можна планувати досягнення декількох цілей щодо доступу до таємниці спілкування та превентивного припинення передання інформації про подію злочину або гарантування збереження власне об'єкта для забезпечення його дослідження як джерела доказів¹.

6. Дотримання прав людини під час проведення процесуальних дій, що обмежують право на таємницю кореспонденції, важливе з огляду на міжнародно-правові документи у галузі кримінального провадження, практики Європейського суду з прав людини. З метою забезпечення цих прав суттєво розширено повноваження прокурора та слідчого судді щодо контролю за діяльністю слідчого на стадії досудового розслідування².

7. Завданням прокурорської діяльності у формі процесуального керівництва під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки є гарантування додержання права на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції, а також гарантування таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Реалізацією цього завдання є: 1) погодження або відмова у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію; 2) заборона проведення або припинення подальшого проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії за відсутності потреби у цьому.

---

¹ Шум В. В. Структура наложення арешта на кореспонденцію як негласного следственного (розшукового) действия по УПК Украины / В. В. Шум // Закон и жизнь. Международный научный-практический правовой журнал. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 276–280.

² Шум В. В. Правовідносини слідчого, прокурора і слідчого судді при накладенні арешту на кореспонденцію за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. В. Шум // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 3-4 (50-51) – С. 139–143

ГЛАВА 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОГЛЯДУ ТА ВИЇМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ, НА ЯКУ НАКЛАДЕНО АРЕШТ

3.1 Загальні правила проведення огляду та виїмки кореспонденції

Слідча діяльність із планування іманентно передбачає визначення цілей і способів їх досягнення, формування обумовленої змістом мети проведення процесуальних дій. Як слушно зазначає І. В. Басиста, планування у слідчій діяльності має специфічні риси, передбачає пошук інформації, слідів, доказів тощо, ґрунтується на побудові версії, що є необхідним орієнтиром, який направляє розумову діяльність і побудову завдань, спрямованих на організацію роботи¹.

Загальні процедури організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, використання їх результатів у кримінальному провадженні, забезпечення дотримання конституційних прав і законних інтересів учасників досудового розслідування, швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів визначено у КПК України та інших нормативно-правових актах.

У цьому контексті доцільно врахувати уточнення С. А. Шейфера про те, що сутністю слідчої дії з проведення огляду є формування доказу, надання йому належної процесуальної форми².

У статті 262 КПК України зазначено, що проведення огляду кореспонденції слідчим містить дві складові:

- 1) безпосередній огляд кореспонденції (первинна мета);
- 2) виїмку кореспонденції або зняття копій чи отримання зразків з відповідних відправлень (це рішення приймають за результатами огляду кореспонденції).

Наведене положення деталізовано у Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5/. У цьому документі уточнено, що огляд корес-

¹ Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування. Теоретичні і практичні проблеми: монографія / І. В. Басиста. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 155.

² Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С. А. Шейфер. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. – С. 17.

понденції слід проводити в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – спеціаліста, установлено вимоги до складання протоколу виїмки та огляду кореспонденції, детально регламентовано питання знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації щодо факту, методів і результатів) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також щодо забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї цих процесуальних дій¹.

Доцільно враховувати, що, по-перше, закон не передбачає черговості проведення цих процесуальних дій; по-друге, серед цих дій, зазначає І. Ф. Герасимов, вирізняють прості (слідчий може їх проводити без сторонньої допомоги, в часі вони нетривалі) та складні (передбачено широке коло учасників, значний обсяг і тривалість проведення, а подеколи – додаткове залучення технічних та інших спеціальних засобів)².

Ураховуючи ці критерії, визначимо такі особливості накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії:

1) логіка проведення огляду та виїмки кореспонденції передбачає відповідну причинно-наслідкову послідовність, що взаємопов'язує ці дії в єдину процесуальну дію, передбачену статтями 261, 262 КПК України;

2) у статті 237 КПК України визначено порядок проведення огляду, а виїмки, яку раніше було визначено окремою статтею Кодексу як самостійну слідчу дію, нині немає. Про можливість проведення виїмки йдеться лише в сукупності з іншими процесуальними діями – під час тимчасового доступу до речей і документів (частина 1 статті 159 КПК України) та накладення арешту на кореспонденцію (пункт 2 частини 4 статті 258, частина 3 статті 261 КПК України). Диспозиція частини 2 статті 262 КПК України визначає окремі правила огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт. Суттєвої їх диференціації не здійснено, що дає підстави розглядати їх у сукупності як складові однієї негласної слідчої (розшукової) дії – накладення арешту на кореспонденцію.

У науці кримінального процесу та криміналістики надано значну кількість визначень огляду та виїмки³. Для досягнення цілей цього дослідження, на нашу

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року. (Нормативний документ Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерства юстиції України. Інструкція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/42544>.

² Герасимов І. Ф. Система процесуальних дій слідчого / І. Ф. Герасимов // Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты). – Свердловск, 1983. – С. 7.

³ Агафонов В. В. Конспект лекцій по криміналістиці: Поняття і принципи планування розслідування. Види і форми планів / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e->

думку, доцільно буде застосовувати визначення змісту зазначених категорій, яке надають О. Д. Прошляков, В. С. Балакшина, Ю. В. Козубенко, оскільки воно відображає сутність поняття, викладене у спосіб, який можна визначити як оптимальний рівень достатньої теоретичної ідеалізації досліджуваної категорії, а саме:

а) огляд – це обстеження різних об'єктів з метою виявлення слідів злочину, з'ясування обстановки події та встановлення інших обставин, що мають значення для справи і є самостійною слідчою дією, яку здійснює слідчий разом з іншими учасниками цієї дії;

б) виїмка – це слідча дія, що полягає у вилученні певних предметів і документів, які мають значення для справи, якщо точно відомо, де й у кого вони знаходяться¹.

Таким чином, можна стверджувати про доцільність формування тактики огляду кореспонденції максимально прогностично до планованої виїмки як кінцевої мети накладення арешту на кореспонденцію.

Про необхідність інтегрованого підходу під час дослідження організації розслідування, криміналістичної тактики та методики зазначають Є. П. Іщенко й А. О. Топорков². З огляду на це, підготовка і тактичні прийоми проведення огляду та виїмки кореспонденції, на нашу думку, мають ґрунтуватися на вимогах:

- 1) кримінального процесуального закону;
- 2) відповідних нормативно-правових актів;
- 3) логіки розслідування.

Для оцінювання результативності планування слідчої дії можна застосовувати систему критеріїв, наведених О. В. Маркусь: 1) правомірність (відповідність тактичних прийомів правовим засадам); 2) допустимість (відповідність тактичних прийомів законодавчо-нормативним процедурам); 3) наукова

reading.co.uk/chapter.php/98208/78/Agafonov_Filippov - Kriminalistika_konspekt_lectcii.html; Анапольська А. І. Тактичні особливості виїмки електронної пошти в мережі Інтернет / А. І. Анапольська // Международная научно-практическая интернет-конференция «Обеспечение законности в деятельности органов досудебного следствия и дознания – Луганск. ЛДУВС, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cogr-lguv.dlg.ua/d120606.html>; Гаврилов М. В. Наложение ареста на электронную почту, её осмотр и выемка / М. В. Гаврилов, А. Н. Иванов // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 154–162; Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві / Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Іщенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 18 с.; Кузів О. М. Організація і тактика проведення виїмки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Оксана Миколаївна Кузів. – К., 2010. – 191 с.; Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олександр Іванович Литвинчук. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 20 с.; Лобойко Л. М. Досудове розслідування як стадія провадження / Л. М. Лобойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=-C6uquu4Qf4&list=PLKIEJHjoNrqsKApiZsrP546oc9sN3hPDL>; Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду / К. О. Чаплинський // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 22–29.

¹ Уголовный процесс : учебник / [науч. ред. А. Д. Прошляков]. – М. : Волтер Клувер, 2011. – С. 427–428, 437.

² Іщенко Е. П. Криміналістика / Е. П. Іщенко, А. А. Топорков. – М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. – С. 327.

обґрунтованість (умова прогнозованості та достовірності отриманих результатів); 4) доцільність (умова раціональності в застосуванні прийомів щодо затрачених сил, засобів і часу); 5) доступність (простота та надійність); 6) вибірковість (умова врахування специфічності, своєрідності кожного конкретного випадку); 7) етичність¹.

Головною метою огляду кореспонденції, на наш погляд, є дослідження вірогідних доказів у процесі їх збирання, оскільки на підставі зібраних у процесі огляду доказів слідчий висуває версії про характер події, яку розслідують. У разі огляду кореспонденції очікування результатів мають характеризуватися ймовірним передбаченням. На відміну від обшуку, слідчий після виконання визначених законом вимог, що передбачено процедурою отримання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію, обговорення мети арешту з прокурором і слідчим суддею вже повинен мати ймовірнісне уявлення про об'єкт, який підлягає огляду. Виконання процедури огляду є комплексом дій, що полягають у безпосередньому візуальному чи сприйнятті на дотик, зокрема шляхом залучення спеціальних знань, дослідження матеріальних об'єктів та їх зв'язків з метою виявлення слідів злочину, з'ясування пов'язаних із ним фактів, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Сутність огляду полягає в тому, що слідчий безпосередньо за допомогою власних органів чуття, проте за визначеним планом дій оцінює існування та характеристики фактичних даних і переконується, що вони мають доказове значення. Після цього слідчий надає можливість іншим учасникам цієї процесуальної дії оглянути кореспонденцію.

Якість проведення огляду забезпечено можливістю застосування різних методів пізнання, серед яких поширеним є застосування спеціальних методів криміналістики, насамперед техніко-криміналістичні методи роботи зі слідами й іншими речовими доказами. Тому огляд, на наше переконання, є не лише зоровим спостереженням, а й кількісною оцінкою досліджуваного шляхом здійснення різних вимірів, тестувань, обчислень для виявлення ознак, властивостей, стану та взаєморозташування складних об'єктів, які оглядають, а також проведення їх порівняльного аналізу з іншими об'єктами та явищами.

Відповідно до частини 1 статті 262 КПК України, огляд кореспонденції проводять в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – спеціаліста.

Однією з умов ефективного проведення слідчого огляду, зазначає К. О. Чаплинський, є якісна, ретельна та всебічна підготовка. Нездійснення організаційно-підготовчих заходів призводить до поверхневого та неповного

¹ Маркусь В. О. Криміналістика / В. О. Маркусь. – К. : Кондор, 2007. – С. 270–271.

огляду. Після проведення підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу огляду, який передбачає низку тактичних заходів, що передують огляду та супроводжують його. Тактикою слідчого огляду слід уважати комплекс найраціональніших та найефективніших дій або найдоцільнішу лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію. До головних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду належать:

- правильне визначення меж слідчого огляду;
- розстановка сил і засобів (їх використання);
- обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду;
- визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів.

Під час планування проведення огляду та виїмки кореспонденції постає нагальна потреба раціонального використання рекомендацій щодо тактики їх проведення й обрання необхідних тактичних прийомів. Деякі з них визначено в законі, їх слід обов'язково виконувати під час проведення процесуальних дій. Кожен тактичний прийом має альтернативний, рекомендаційний характер, його використання є прерогативою слідчого¹.

Однак здійснювати досудове розслідування та проводити одну окремо взятую процесуальну дію з використанням розроблених для неї рекомендацій майже неможливо. Для досягнення завдань кримінального провадження необхідна система тактичних прийомів. У цьому контексті слушно зауважує В. Ю. Шепітько, що ця система має являти собою не звичайну сукупність, не будь-який перелік, а лише таку побудову, яка передбачає організацію тактичних прийомів як цілісне утворення, складові компоненти якого пов'язані між собою, посідають відповідне місце в певній послідовності та виконують необхідні функції².

Досліджуючи особливості застосування тактичних прийомів, І. Я. Моїсеєнко акцентує увагу на тому, що:

- етичність тактичного прийому може бути як загальною, так і специфічною;
- застосування тактичного прийому не має ображати чи принижувати гідність і честь процесуальних учасників, супроводжуватися розголошенням інтимних подробиць життя;

¹ Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду / К. О. Чаплинський // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15) – С. 23.

² Шепітько В. Ю. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика» (відповідно до вимог ЄСТS) / Уклад.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х.: Національна юридична академія України, 2008. – С. 146.

– особливу гостроту набувають проблеми, по-перше, розумного й економного використання владних повноважень слідчого, прокурора та судді, по-друге, морального вибору необхідного і допустимого¹.

З огляду на викладене, підготовка до огляду та виїмки затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, передбачає:

- 1) дослідження достатніх фактичних і формальних підстав для проведення процесуальної дії;
- 2) планування процесуальної дії;
- 3) визначення допустимих, необхідних і доцільних тактичних прийомів;
- 4) обговорення плану її реалізації між учасниками проведення процесуальної дії.

Планування огляду як усвідомлений творчий процес відбувається відповідно до засад, притаманних плануванню накладення арешту на кореспонденцію. Згідно з результатами узагальнення предметних досліджень², до загальних вимог застосування тактичних прийомів усіх видів слідчого огляду належать:

- 1) єдине керівництво оглядом;
- 2) своєчасність і невідкладність огляду;
- 3) об'єктивність, усебічність, повнота огляду в межах законності;
- 4) планомірність, системність і послідовність огляду;
- 5) використання достовірних спеціальних знань, зокрема коректне застосування науково-технічних засобів;
- 6) використання оперативно-розшукової інформації, що надає можливість отримати додаткові відомості про характер розслідуваних кримінальних подій;
- 7) взаємодія слідчого з іншими особами, що сприяє якіснішому проведенню цієї слідчої (розшукової) дії.

Необхідною передумовою реалізації цих вимог, на нашу думку, в першу чергу є належне планування огляду кореспонденції, на яку накладено арешт, як інтелектуально-творчого процесу слідчого, що має відбуватися відповідно до вимог чинних нормативно-правових документів на підставі узагальнення слідчої практики та наукових криміналістичних рекомендацій. Планування конкретного

¹ Моисеенко И. Я. Этика процессуальных следственных действий в ходе производства предварительного расследования / И. Я. Моисеенко // Вестник Пермского университета. – 2009. – Вып. 3 (5). – С. 92.

² Еникеев М. И. Следственные действия : психология, тактика, технология : учеб. пособие / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 216 с.; Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В. Журавель // Вісник Академії правових наук – 2009. – Вип 2 (27). – С. 197–207; Басиста І. В. Виїмка у кримінальному судочинстві України: процесуальний порядок і тактика проведення: монографія / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Кузів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 204 с.; Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.; Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Ташій, А. Р. Туманяц та ін.; за ред. В. Я. Ташія, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824 с.; Теличенко В. В. Введение нового кодекса – это катастрофа для правоохранительных органов / В. В. Теличенко // Цензор НЕТ. URL: http://censor.net.ua/news/224644/vvedenie_novogo_kodeksa_eto_katastrofa_dlya_pravoohranitelnyh_organov_advokat.

огляду полягає, насамперед, у визначенні загальних правил і специфіки кореспонденції, психологічних особливостей учасників процесуальної дії, підготовці необхідних технічних засобів, обранні часу проведення огляду залежно від особливостей накладення арешту на кореспонденцію як самостійної негласної слідчої (розшукової) дії.

Готуючись до її проведення, слідчий під час планування та безпосереднього проведення огляду затриманої кореспонденції має враховувати такі особливості:

1. Дослідження достатніх фактичних і формальних підстав для накладення арешту на кореспонденцію. Під час розслідування слідчий висуває версії щодо характеру події кримінального правопорушення, що перевіряють шляхом проведення огляду кореспонденції. Обов'язковою передумовою є наявність даних про те, що в кореспонденції можуть міститися відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування.

2. Забезпечення готовності слідчого предметно орієнтуватися в кореспонденції, яку мають оглядати, оскільки його особиста підготовленість до огляду надасть можливість визначити належність інформації, що міститься в кореспонденції, до розслідуваного кримінального правопорушення. Поінформованість слідчого сприяє тактично правильному плануванню огляду, забезпечить залучення необхідних спеціалістів для огляду кореспонденції та вилучення зразків для їх подальшого дослідження, зокрема під час проведення відповідних експертиз.

3. Визначення терміновості, часу доби й терміну проведення дій. На жаль, у КПК України не визначено, протягом якого терміну керівник поштової установи повідомляє слідчому про надходження кореспонденції, а слідчий її оглядає. Тому, на наш погляд, огляд кореспонденції має бути проведено невідкладно після повідомлення про її надходження.

4. Визначення вимог щодо складання протоколу проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, відповідно до статей 104–106, 252, 254, частин 2 та 4 статті 262 КПК України та Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

5. Визначення доцільності та можливості додаткового використання спеціальних знань і застосування технічних засобів для фіксування результатів огляду кореспонденції.

6. Формування психологічної установки слідчого та визначення доцільності можливого психологічного впливу на учасників цієї дії в разі їх свідомої чи несвідомої протидії.

7. Узгодження між учасниками огляду кореспонденції застосування тактичних прийомів, зокрема використання суцільного чи вибіркового огляду,

установлення об'єктів чи зразків, що підлягають вилученню, описання у протоколі ходу та результатів проведення зазначеної дії.

Отже, необхідною передумовою ефективного проведення огляду кореспонденції, на яку накладено арешт, є якісна, ретельна й усебічна підготовка до планування та організації накладення арешту на кореспонденцію, її огляду і виїмки, що в сукупності надасть можливість ефективно забезпечувати виконання завдань кримінального провадження.

Застосовуючи тактичні прийоми для дослідження затриманої кореспонденції, слідчий чи прокурор, на нашу думку, мають ураховувати:

- 1) особливості організації огляду та виїмки кореспонденції відповідно до її виду;
- 2) терміновість, час доби і термін проведення дій;
- 3) формування психологічної установки слідчого на підставі рефлексивного мислення;
- 4) особливості можливого психологічного впливу на учасників процесуальної дії;
- 5) доцільність і можливість залучення спеціалістів для огляду кореспонденції;
- 6) доцільність і можливості застосування технічних засобів для додаткового фіксування кореспонденції.

Суттєвою вимогою для ефективного планування процесуальної дії є здатність слідчого хоча б предметно орієнтуватися в кореспонденції, яку оглядають. Зокрема, під час виявлення у кореспонденції документа огляд починається з детального вивчення основного тексту, а також усіх наявних на ньому підписів, резолюцій, поміток. Потім звертається увага на наявність і зміст реквізитів і підписів, які необхідні для цього документа, на відповідну форму і зміст документа, дотримання вимог щодо оформлення тощо¹.

Звісно, слідчий може розраховувати на допомогу спеціалістів чи експертів, проте його підготовленість, наприклад, до одержання зразків з метою експертного дослідження надасть можливість урахувати специфіку цих дій, провести їх своєчасно та змістовно. Поінформованість слідчого допоможе, спираючись на думку спеціаліста, як краще володіти тактичною ситуацією, так і здійснювати подальше планування проведення огляду, зняття копій з кореспонденції чи вилучення зразків для експертного дослідження.

Ключовим питанням для всіх випадків є організація огляду та виїмки за умов забезпечення таємниці кореспонденції. У частині 1 статті 262 КПК України визначено обмежений склад учасників проведення огляду та виїмки кореспон-

¹ Цимбал П. В. Попередження, виявлення, розкриття та розслідування податкових злочинів: монографія / П. В. Цимбал. – Ірпінь, Національний університет ДПС України, 2009. – С. 164.

денції. Саме у присутності вказаних у цій процесуальній нормі осіб (представника установи зв'язку, а за необхідності – спеціаліста) слідчий вирішує питання про відкриття й огляд затриманої кореспонденції.

Проголиною в чинному КПК України є невизначеність часу проведення огляду затриманої в установі зв'язку кореспонденції. Із цього питання доцільною, на нашу думку, є позиція Л. М. Гуртієвої, яка зазначає, що розуміння таких оціночних понять, як «виняткові», «невідкладні» випадки багато в чому залежить від морально-правової свідомості слідчого, його тактичної позиції, професіоналізму. Проведення слідчих дій у нічний час небажано у зв'язку з тим, що це порушує право людини на відпочинок, на повагу до особистого та сімейного життя. Крім цього, у нічний час послаблюється увага, людина стає більш схильною до психологічного впливу, який за певних умов може виявитися незаконним. Обираючи час проведення огляду та виїмки, слід урахувувати час, коли у приміщенні, де заплановано ці процесуальні дії, будуть знаходитися ті, хто має бути присутній під час її проведення. Провадження процесуальної дії слід починати так, щоб воно могло бути закінчено до 22-ї години. Якщо неможливо завершити його до вказаного часу, то встановлюють перерву до ранку, про що зазначають у протоколі. Водночас, на думку цією авторки, із цього правила можуть бути винятки в невідкладних випадках проведення огляду та виїмки, зокрема:

а) коли можливе знищення чи переховування розшукуваних предметів і документів;

б) коли особа, у якої необхідно провести обшук або виїмку, може втекти або сховатися;

в) коли виїмку почали вдень, але у зв'язку зі складністю проведення її не було закінчено до настання нічного часу¹.

Про невідкладні випадки проведення виїмки зазначала також О. М. Кузів. На її думку, до них припустимо віднести нічний час, неробочий чи святковий дні. Протягом 24 годин після проведення виїмки слідчий має повідомляти про проведення виїмки у невідкладних випадках і направляє йому копію своєї постанови та протоколу цієї слідчої дії².

Однак, на нашу думку, унормувувати у КПК України випадки невідкладності для огляду та виїмки кореспонденції в неробочий час, вихідний чи святковий дні немає потреби. Проведення цих процесуальних дій, передбачених статтею 262 КПК України, безпосередньо пов'язано зі встановленими центральним органом виконавчої влади робочими днями та годинами, після закінчення

¹ Гуртієва Л. М. Етичний аспект кримінально-процесуальних відносин слідчого з суб'єктами кримінального процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2012_44/Gurtieva.p.

² Кузів О. М. Організація і тактика проведення виїмки / Оксана Миколаївна Кузів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2010. – С. 93–94.

яких здійснюють заходи технічного характеру щодо збереження матеріальних цінностей, що зберігають в установах зв'язку. Тож навіть у разі, якщо слідчому з різних джерел (від керівника установи зв'язку, працівника оперативного підрозділу тощо) стало відомо про надходження кореспонденції, її може бути оглянуто та вирішено питання про її виїмку наступного робочого дня.

Робочий етап проведення огляду кореспонденції полягає в тому, що слідчий у присутності представника із числа співробітників пошти, а за необхідності – і за участю спеціаліста, в установі зв'язку проводить огляд кореспонденції, у присутності зазначених осіб відкриває й оглядає затриману кореспонденцію. Виїмка не є обов'язковою запланованою дією, проте слідчий під час здійснення огляду вирішує питання про доцільність її проведення.

Накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції КПК України передбачає в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію. Цією установою є, передусім, поштамт і регіональні відділення установ зв'язку, проте чітких вказівок щодо проведення аналогічних дій за необхідності взаємодіяти з іншими представниками зв'язку, як, наприклад, з оператором мобільного зв'язку, у законі немає.

Процедура огляду передбачає її описання та збереження всієї інформації, яку отримав слідчий та інші учасники огляду під час дослідження кореспонденції, на яку накладено арешт і про обставини проведеної процедури.

Визначаючи тактику проведення огляду, слідчий має також ураховувати, що він є особою, яка впливає на процес обміну інформацією під час спілкування. Використання тактичних прийомів, зокрема тих, що ґрунтуються на даних психології, надає можливість досягти мети процесуальної дії.

Психологія застосування тактичних прийомів під час отримання інформації від речей припускає уявний аналіз, який дає підстави відносити сприйняте до об'єктів, що мають значення у провадженні. У цьому зв'язку важливе значення має рефлексивне мислення (імітація мислення та дій суб'єкта спілкування).

Під час розроблення тактичних прийомів, коли необхідно накладати арешт на електронну кореспонденцію, доцільними, на нашу думку, є дотримання послідовності тактико-криміналістичних рекомендацій, запропонованих Д. В. Добровольським, що сприяє якісному плануванню застосування тактичного прийому з вилучення цієї кореспонденції, а саме:

1. Слідчу дію планують, коли наявні достатні підстави вважати, що відомості, які мають значення для провадження, можуть міститися в електронних повідомленнях, що передають телефонними, оптоволоконними та іншими аналоговими або електронними каналами зв'язку.

2. Накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення, їх огляд і виїмку в установах зв'язку здійснюють на підставі судового рішення, що приймають у порядку, установленому статтею 261 КПК України.

3. У клопотанні слідчого про накладення арешту на електронні повідомлення та провадження їх огляду і виїмки зазначають:

- прізвище, ім'я, по батькові й адресу особи, електронні повідомлення якої необхідно затримувати;

- прізвище, ім'я, по батькові й адресу особи, електронні повідомлення якої, що входять, слід затримувати;

- підстави накладення арешту, огляду та виїмки;

- найменування установи, організації, на які покладено обов'язок затримувати відповідні електронні повідомлення;

- термін арешту кореспонденції та порядок інформування слідчого про кореспонденцію, що надходить.

4. У разі прийняття судом рішення про накладення арешту на електронні повідомлення його копію надсилають до відповідної установи, організації, яким доручено затримувати електронні повідомлення та негайно повідомляти про це слідчого.

5. Огляд, виїмку та роздрукування із затриманих електронних повідомлень здійснює слідчий у відповідній установі, у якій знаходиться обчислювальний пристрій, що містить електронне повідомлення за участю понять із числа працівників цієї установи. Для участі в огляді та виїмці електронних повідомлень слідчий зобов'язаний викликати фахівця, а в необхідних випадках – перекладача. У кожному випадку огляду, виїмки та роздрукування електронних повідомлень складають протокол, у якому зазначають, ким і які електронні повідомлення були піддані огляду, виїмці та роздрукуванню, відправлені адресатові або затримані.

Доцільність уведення пункту щодо прізвища, ім'я, по батькові й адреси особи, вхідні електронні повідомлення якої повинні затримуватися, продовжує цей автор, обумовлена тим, що попри те, що ця особа не причетна до якогось злочину, у низці випадків значно простіше та швидше встановити адресата, з яким особа, що цікавить слідство, листується, і накласти арешт на кореспонденцію, що надходить на ім'я адресата від цієї особи¹.

Істинною обставиною проведення огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, є чітке визначення особи, яка здійснює цю дію. Якщо в нині

¹ Добровольскій Д. В. Актуальные проблемы борьбы с компьютерной преступностью. Уголовно-правовые и криминологические проблемы : Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право / Д. В. Добровольский. – М., 2006. – С. 23–24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1278031>.

нечинному КПК України 1960 року містилося однозначне формулювання – «слідчий відкриває і оглядає кореспонденцію», то в статті 262 КПК України наявні такі неточності:

1) у частині 1 зазначено, що «*слідчий* вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію»;

2) у частині 2 зазначено, що «у разі необхідності *особою, яка проводить огляд* поштово-телеграфної кореспонденції»¹.

Усунення цієї невизначеної диспозитивності можливе, на наш погляд, двома шляхами: або в частині 2 статті 262 КПК України словосполучення «особою, яка проводить огляд» викласти в іншій редакції – «слідчим, який проводить огляд», або змінити вимоги щодо передбаченої в законі кількості учасників цієї процесуальної дії, забезпечивши оптимальність й оперативність її проведення, і друге речення частини 1 статті 262 КПК України викласти в такій редакції: «У присутності зазначених осіб слідчий, а у виняткових невідкладних випадках – інша уповноважена особа вирішує питання про відкриття і огляд затриманої кореспонденції». Уважасмо, що саме другий варіант вирішення цього питання є найбільш доцільним і прийнятним, оскільки до основних учасників огляду та виїмки кореспонденції, про що зазначено в підрозділі 1.3, належать не лише слідчий, а й керівник органу досудового розслідування, працівники оперативних підрозділів за дорученням слідчого.

У практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень можливою є ситуація, за якої, наприклад, слідчий виявив у кореспонденції речі чи документи, що містять інформацію про інший учинений злочин. На наш погляд, ці об'єкти на підставі засади публічності підлягають вилученню, а інформацію про них, отриману самостійно слідчим, необхідно реєструвати в Єдиному реєстрі досудових розслідувань відповідно до частини 1 статті 214 КПК України або передати для приєднання до матеріалів кримінального провадження, якщо його було розпочато на момент вилучення цих речей чи документів.

До того ж, відповідно до частин 1, 2 статті 257 КПК України, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, що не розслідують у цьому кримінальному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні лише на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора. Слідчий суддя відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак нового кримінального правопорушення.

¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року. – К. : Форум, 2012. – 400 с.

З метою законодавчого врегулювання цього питання вважаємо за доцільне доповнити частину 3 статті 262 КПК України першим реченням у такій редакції: «Якщо під час огляду кореспонденції виявлено речі чи документи, які вказують на ознаки іншого кримінального правопорушення, їх вилучає слідчий, про що невідкладно повідомляє прокурору». Відповідно перше речення цієї частини, нині визначене у статті 262 КПК України, буде другим. Дії прокурора в цьому разі мають відповідати частині 1 статті 257 КПК України – звернутися з клопотанням до слідчого судді для отримання дозволу на використання отриманої інформації в іншому кримінальному провадженні.

Під час огляду кореспонденції та її виїмки слідчий повинен правильно використовувати можливості рефлексивного мислення. Це означає, що він має уявляти з урахуванням психофізіологічних особливостей і соціального статусу злочинця його дії у процесі передання інформації чи її шифруванні. Саме тому під час проведення виїмки слідчому іноді доцільно залучати експерта-криміналіста. Під час виїмки об'єктів, зокрема документів, допомога саме цього спеціаліста може бути істотною в пошуку потрібного документа чи його частини в загальному масиві, а також у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому огляді слідів кримінального правопорушення на певному об'єкті, який досліджують.

Використання рефлексивного мислення є важливою умовою визначення напрямку пошуку інформації, збирання доказів, обрання певних тактичних прийомів накладення арешту на кореспонденцію. Імітація мислення та дій злочинця не лише поширюється на факт учиненого ним кримінального правопорушення, а й надає можливість прогнозувати його майбутні дії – знищення чи приховування слідів, посилання на неправдиве алібі, фальсифікацію доказів, інсценування обстановки місця події тощо.

У гносеологічному аспекті, на думку О. Я. Баєва, процесуально виїмка схожа з обшуком і навіть є його різновидом¹. Однак, на наш погляд, схожою є лише кінцева мета, а тактична комбінація суттєво різниться. Із цього питання слушно зазначає В. А. Журавель, що кожній типовій слідчій ситуації притаманна власна система типових слідчих дій² і, отже, сукупність розроблених криміналістикою тактичних прийомів для досягнення поставленої мети.

Ідентифікаційною особливістю виїмки є достовірна наявність чітко визначених відомостей щодо того, де знаходяться предмети (документи), що підлягають виїмці. Описуючи суть, характеристики та мету цієї процесуальної дії, переважна більшість процесуалістів раніше використовувала цю особливість

¹ Баєв О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика. Научно-практическое пособие / О. Я. Баев. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – С. 141.

² Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В Журавель // Вісник Академії правових наук. – 2009. – Вип. 2 (27). – С. 198–202.

як критерій для відокремлення її від такої слідчої дії, як обшук. Умовно нині також можна погодитися із цим під час тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження. У частині 1 статті 159 КПК України зазначено, що тимчасовий доступ до речей і документів полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку). Проте, у разі огляду кореспонденції, на яку накладено арешт, ця особливість принципової ролі не грає, оскільки процедура отримання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію іманентно визначає високий рівень імовірності щодо необхідності дослідження об'єктів та їх виїмки.

Відповідно до частини 2 статті 262 КПК України, у разі виявлення в кореспонденції речей (зокрема речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюються з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особа, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може прийняти рішення про нанесення на виявлені речі й документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих або заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Важливо врахувати функції виїмки кореспонденції, до яких належать такі:

1) пошукова (надає можливість обирати напрями пошуку, засоби та прийоми проведення пошукових дій і виявлення необхідного);

2) пізнавальна (проводять з метою вилучення предметів і документів, що мають важливе значення для справи, яку розслідують, унаслідок чого слідчий отримує інформацію, що сприяє встановленню об'єктивної істини);

3) прогностична (реалізується як під час підготовки до проведення слідчої дії, так і в процесі здійснення виїмки), охоплює три основні напрями:

– моделювання власних дій слідчим, тобто можливі варіанти поведінки в найтиповіших ситуаціях;

– прогнозування дій інших учасників процесу розслідування, зокрема особи, у якої знаходяться предмети чи документи;

– визначення можливості управління діяльністю, яку здійснюють, тобто розроблення алгоритму дій;

4) комунікативна (під час виїмки завжди відбувається спілкування між слідчим й особою, у якої проводять виїмку, або службовою особою організації, підприємства, установи). Із цією функцією тісно пов'язана організаторська

діяльність, яка є структурним елементом кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ і полягає в узгодженні, координації роботи з розкриття та розслідування¹.

Особливості тактики виїмки поштово-телеграфної кореспонденції за КПК РФ аналізує О. А. Луценко:

- слідчий відрекомендується і оголошує мету свого прибуття;
- слідчий пропонує керівнику установи видати певний предмет (документ), а в разі відмови здійснює примусове вилучення;
- огляд затриманої кореспонденції починає з вивчення упаковки (конверта, упаковки бандеролі);
- відкриття кореспонденції проводить акуратно, краще за участю фахівця-криміналіста, так, щоб сліди відкриття, якщо це можливо, не були помітні;
- якщо для огляду значної кількості документів потрібні спеціальні технічні засоби та багато часу, то документи, що вилучають, може бути упаковано, опечатано й оглянуто пізніше, про що складають окремий протокол огляду;
- якщо було видано частину необхідних об'єктів, то за наявності достатніх підстав уважати, що решту приховують, слідчий проводить виїмку решти об'єктів з примусовим розкриттям сховищ і приміщень;
- якщо особа заперечує наявність названих слідчим об'єктів і є підстави вважати, що це неправда, то замість виїмки здійснюють обшук з дотриманням усіх вимог його проведення;
- добровільна видача об'єктів не виключає огляд того місця, де вони знаходилися;
- вилученню підлягають заборонені до обігу предмети й документи².

З наведеними цим автором особливостями проведення виїмки кореспонденції загалом можна погодитися. Водночас деякі з них є дискусійними і викликають заперечення, оскільки накладення арешту на кореспонденцію як негласну слідчу (розшукову) дію за КПК України проводять за умови виконання всіма її учасниками приписів, визначених в ухвалі слідчого судді. Крім цього, статтею 382 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень, до яких, відповідно до частини 2 статті 369 КПК України, належать ухвали. Отже, дії, спрямовані на примусове вилучення речей чи документів, примусове розкриття сховищ і приміщень можливі під час огляду й вилучення кореспонденції лише теоретично.

¹ Басиста І. В. Виїмка у кримінальному судочинстві України. процесуальний порядок і тактика проведення : монографія / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Кузів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 33–34.

² Луценко О. А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко. – Ростов н/Д : Изд-во «Феникс», 2005. – 63 с.

Постійне вдосконалення засобів злочинної діяльності передбачає потребу органам розслідування проводити виїмку повідомлень, які не є поштово-телеграфними відправленнями у прямому значенні цього терміну, – пейджингових повідомлень, повідомлень електронної пошти або інших повідомлень, які передаються через мережу електрозв'язку.

Процесуальний порядок доступу та вилучення цього виду кореспонденції регламентовано у статті 263 КПК України – «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж». Проте, питання виїмки повідомлень електронної та іншої пошти тісно пов'язане з оглядом і виїмкою кореспонденції, тому тактичні прийоми проведення цих дій потребують свого короткого розгляду.

Виїмку повідомлень, що розглядаються, відповідно до статті 31 Конституції України, необхідно проводити також за рішенням суду. Інший порядок є порушенням цієї вимоги, що передбачає визнання отриманих доказів недопустимими відповідно до пункту 1 частини 2 статті 87 КПК України.

Метою цієї виїмки також є отримання доказової та іншої інформації, що має важливе значення; запобігання обміну інформацією певних осіб між собою; забезпечення таємниці слідства. За браку необхідних знань у галузі комп'ютерних технологій слідчому доцільно залучити спеціаліста або перекладача для участі в огляді чи виїмці відправлень електронної пошти.

Якщо необхідно здійснити виїмку електронної пошти з комп'ютера особи, яка її відправляє, або її адресата, це можна здійснити шляхом вилучення власне комп'ютера або жорсткого диска під час обшуку, а також: а) через безкоштовний сервер електронної пошти; б) через програми роботи з електронною поштою в теках цих програм: Inbox – тека зберігання поштової кореспонденції, яка надійшла особі (коли конкретний комп'ютер підключають до сервера провайдера і він копіює звідти всю пошту, їм поміщають саме в цій теці та зберігають там до моменту видалення її користувачем); Outbox – до цієї теки поміщають повідомлення, створені користувачем і підготовлені до відправлення; Sent Items – у зазначеній теці зберігаються копії відправлених із цього комп'ютера повідомлень; усі видалені повідомлення зберігаються в теці Deleted items. Проте і звідти можна все видалити, що може здійснити як сам користувач, так і режим автоматичного видалення, наприклад, після спливання певного часу. Користувач може створюватися й інші теки з будь-якими іменами. Зазначені властивості цілком стосуються й комп'ютера, який одержує електронну пошту.

Якщо виїмку електронної пошти певної особи або організації здійснюють в оператора зв'язку (на поштовому сервері відправника або одержувача), порядок дій змінюється. У договорах про надання послуг комутованого доступу в Інтернет, здебільшого, є пункт, згідно з яким провайдер зобов'язується вживати загальноприйнятих в Інтернеті технічних та організаційних заходів для забезпе-

чення конфіденційності інформації, яку одержує або відправляє абонент. Доступ третім особам до цієї інформації забезпечують відповідно до законів України. Зазначене підтверджує слушність думки О. Р. Росинської та О. І. Усова, які вважають, що дії з вилучення електронної пошти, адресованої абоненту, в оператора зв'язку, яким є провайдер, фактично є виїмкою поштово-телеграфної кореспонденції¹.

У будь-якому разі необхідно, передусім, з'ясувати, послугами якого провайдера користується особа, електронна кореспонденція якої підлягає виїмці. Це можна здійснити, визначивши телефонний номер провайдера, з яким зв'язується абонент. Водночас слід урахувувати, що для доступу до сервера провайдера абонент може бути використаний не лише власний, а й будь-який другий телефонний номер.

Іншим способом є направлення запитів провайдерам, які працюють у районі, де мешкає особа, яка цікавить слідство, про те, чи є на сервері, що належить їм, електронна поштова скринька цієї особи. Провайдери здебільшого мають у своєму розпорядженні відомості про обмін повідомленнями у минулому, що можуть бути надані за допомогою устаткування, яке реєструє різні характеристики інформаційного обміну у файлах протоколів роботи апаратури (час, розмір повідомлення, сторони, які листуються, вид й обсяг наданих їм послуг). Проте електронні повідомлення зберігають переважно протягом нетривалого часу.

Необхідну інформацію можна також отримати, дізнавшись адресу електронної пошти користувача, яка нерідко міститься в теках офіційних бланків юридичної особи, візитних картках тощо.

За рішенням суду вказаним у ньому особам або організаціям, які надають послуги доступу до інформаційних мереж, пропонують заблокувати доступ певного суб'єкта та забезпечити зберігання адресованої йому електронної пошти зі збереження режиму конфіденційності та цілісності². У низці випадків можна запропонувати, зважаючи на доцільність, затримувати лише електронну кореспонденцію, що надходить з певних серверів або від певної особи.

Залежно від слідчої ситуації, що складається, і змісту затриманої електронної кореспонденції, її може бути вилучено шляхом копіювання вмісту електронної поштової скриньки абонента на магнітні носії комп'ютерної інформації (дискету, стример, переносний диск типу Zip тощо). Також слід зробити роздрукування цієї інформації для прилучення її до матеріалів кримінального провадження та забезпечення реалізації засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, визначеної у статтях 23, 349 КПК України.

¹ Иванов А. Н. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Н. Иванов, Д. Н. Силантьев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.crime-research.ru/library/Removing.html>.

² Мещеряков В. А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук / В. А. Мещеряков. – Воронеж, 2001. – С. 35.

Нині в Україні тактика проведення виїмки електронної пошти є ще недостатньо розробленою, бракує їй методичних рекомендацій, які змогли б допомогти практичним працівникам у проведенні цих дій. Однак деякі зрушення в цьому напрямі все ж таки є. Зокрема, у статті 263 КПК України «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» передбачено визначення поняття транспортних телекомунікаційних мереж і зазначено, що зняття з них інформації є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводять без відома осіб, що використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, якщо під час його проведення можна встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження. Крім цього, для отримання дозволу слідчого судді на проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії ця стаття КПК України передбачає необхідність визначення ідентифікаційних ознак, які нададуть можливість унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому можна здійснювати втручання у приватне спілкування. Зазначене є позитивною новелою у протидії сучасній злочинності.

Згідно з вимогами частини 4 статті 262 КПК України, про кожен випадок огляду затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, складають протокол. У ньому зазначають, які саме поштово-телеграфні відправлення піддано огляду, що вилучено, а що має бути доставлено адресатові або тимчасово затримано, особливості проведення цієї процесуальної дії, зокрема, яку кореспонденцію було сфотографовано, які технічні засоби застосовували для прочитання тайнопису, стертого або залитого чорнилом тексту і що при цьому було виявлено. Протокол має бути складено відповідно до статті 104 КПК України.

Розглядаючи в комплексі тактичні особливості проведення зазначених процесуальних дій, на нашу думку, необхідно враховувати й загальні тенденції розвитку кримінального процесу в Україні. Зокрема, дослідивши позиції В. І. Комісарова, Р. С. Белкіна, О. Р. Росинської, М. Г. Шурухнова, М. О. Басва та інших учених, В. Ю. Шепітько зазначає, що нині у криміналістичній науці можна чітко визначити не лише тактику слідчу та прокурорську; постала необхідність формування слідчої тактики суду, яка має містити арсенал найдоцільніших прийомів (способів) проведення судових дій, черговості – послідовності цих дій¹. На нашу думку, зазначене цілком відповідає вимогам практичної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Досліджуючи КПК РФ, В. Кальницький розглядає такий вияв судового контролю за проведенням слідчих дій, коли суд може покласти на особу, що

---

¹ Шепітько В. Ю. Діалектика криміналістическої тактики / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 8–15.

здійснює слідчу дію, обов'язок направити до суду відповідні протоколи для встановлення законності проведення цієї дії¹.

Ця загалом слухна позиція, на наш погляд, потребує законодавчого закріплення у КПК України. У разі огляду та виїмки речей або документів, отримання зразків для подальшого дослідження, зокрема експертного, доречно було б, з метою контролю забезпечення конституційного права особи на таємницю листування, повідомляти про отримані результати слідчого суддю, направляючи йому копію протоколу із зафіксованими в ньому результатами проведення цих процесуальних дій. Висловлена пропозиція актуальна також тому, що саме слідчий суддя апеляційного суду надає дозвіл на проведення огляду та виїмки кореспонденції в разі накладення на неї арешту, однак розглядати матеріали кримінального провадження по суті в першій інстанції цей суд не вповноважений відповідно до частини 1 статті 33 КПК України. Тому цілком логічно, що слідчий суддя вправі знати про результати проведення цієї дії.

Водночас виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій і додатків до них не допустимо, про що зазначено в частині 3 статті 254 КПК України, а саме ця норма визначає заходи щодо захисту інформації, отриманої внаслідок проведення цих дій. Однак, на нашу думку, заборона зняття копій із цих документів стосується діяльності слідчого, прокурора, захисника, підозрюваного, інших осіб у випадках, коли це може призвести до завчасного розкриття таємниці досудового розслідування. Натомість до повноважень слідчого судді відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 КПК України конкретно належить здійснення в порядку, визначеному КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні.

З огляду на розширення згідно з нормами КПК України контрольної функції суду шляхом запровадження інституту слідчого судді з його специфічними завданнями, обов'язками та повноваженнями, було б доцільно частину 4 статті 262 КПК України доповнити абзацом другим такого змісту: «Копія протоколу проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції з додатками до них направляються слідчому судді». Крім цього, підлягає доповненню частина 3 статті 254 КПК України, яку пропонуємо визначити у такій редакції: «Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, *крім тих, що направляються слідчому судді, не допускається*». Урахування цієї пропозиції надасть можливість за допомогою контролю слідчого судді за проведенням досліджуваної негласної слідчої

¹ Кальницький В. Обоснованность производства следственных действий как предмет судебной оценки / В. Кальницький // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 27.

(розшукової) дії підвищити якість її проведення та процесуальні гарантії забезпечення права особи на таємницю спілкування.

3.2. Процесуальні гарантії захисту таємниці спілкування під час виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт

Досліджуючи питання процесуальних гарантій у кримінальному процесі, Л. М. Володіна досить влучно, на наш погляд, зауважила, що воно безпосередньо стосується проблем розвитку процесуальної форми, оскільки реальність забезпечення прав у цій сфері значною мірою залежить від того, наскільки чітко регламентовано процедуру провадження у справі¹. Важливо зазначити про цінність процесуальної форми в тому її аспекті, що передбачений нею правовий режим провадження гарантує права учасників процесу, тому жодні відступи від неї неприпустимі, а передбачені процесуальні наслідки, що настають у разі її недотримання, є дисциплінуючим фактором у забезпеченні гарантій.

Соціально-юридичне забезпечення прав людини, пише Г. С. Рибалко, становлять три головні підсистеми:

- 1) механізм реалізації (заходи, які здатні створити умови для реалізації прав і свобод людини);
- 2) механізм охорони (заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи);
- 3) механізм захисту (заходи, що забезпечують відновлення порушених неправомірними діями прав і відповідальність особи, яка вчинила ці правопорушення).

У разі порушення прав особи без їх відновлення, а також юридичної відповідальності з боку правопорушника правові гарантії механізму захисту прав людини не можна вважати такими, що цілком здійснені. Без можливості захисту прав охорона прав буде неповною. Захист, на думку зазначеного автора, – це найдієвіша охорона, другий її ступінь².

Структуру таємниці кореспонденції пропонує В. В. Навроцька, яка зазначає, що таємниця листування, поштових, телеграфних та інших повідомлень означає автономне володіння інформацією про: 1) їх зміст; 2) осіб, які здійснюють

¹ Володіна Л. М. Проблемы гарантий в уголовном процессе / Л. М. Володіна // Вестник Оренбургского государственного университета – 2006. – № 3. – С. 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osu.ru/doc/1026/author/877/lang/0>.

² Рибалко Г. С. Прокуратура в механізмі захисту прав людини / Г. С. Рибалко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія. Право, 2008. – Вип. 1 (3). – С. 21

контакти; 3) наявність чи відсутність кореспонденції певної особи¹.

Іншу пропозицію обстоює С. А. Ільченко. Посилаючись на практику Європейського суду з прав людини, ця авторка зауважує, що стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року захищає засоби комунікації, а не зміст. Таким чином, питання щодо втручання у право на повагу до кореспонденції не залежить від змісту останньої, проте так само аргумент щодо змісту має значення, коли визначають межі розсуду, наданого органам влади щодо обмеження цього права².

Остання наведена думка, на наш погляд, підлягає уточненню, оскільки вона не цілком відповідає КПК України. Скажімо, у частині 2 статті 261 цього Кодексу конкретно визначено, що арешт на кореспонденцію накладають, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Саме про відомості йдеться під час визначення речових доказів (частина 1 статті 98) і документів (частина 1 статті 99), відомостями є показання (частина 1 статті 95), на відомостях має ґрунтуватися висновок експерта (частина 3 статті 101 КПК України). Важливо, що всі зазначені джерела доказів – показання, речові докази, документи, висновок експерта, згідно з частиною 2 статті 84 КПК України, утворюють їх вичерпний перелік. Тож саме відомості, що визначають зміст цих джерел, зокрема речових доказів і документів, передусім цікавлять слідчого під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду, а за необхідності – виїмки.

Визначення меж розсуду, про які зазначає С. А. Ільченко, має місце у кримінальному провадженні, коли слідчий суддя відповідно до статті 248 КПК України розглядає та вирішує по суті клопотання слідчого, погоджене з прокурором, про надання дозволу на проведення накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії.

Продовжуючи думку Г. С. Рибалки, можна уточнити, що процесуальні гарантії кримінального процесу створюють охорону права на таємницю кореспонденції за рівнем глибини та регламентації процесуальної дії, приписуючи кожному учаснику норму поведінки, а захист у цьому разі має примусити зобов'язати учасника до виконання правової норми.

Досліджуючи класифікацію видів обмеження конституційних прав

¹ Навроцька В. Гарантії права на недоторканість приватного життя при накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку / В. Навроцька // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид., 2010. – Вип. 51. – С. 193.

² Ільченко С. А. Тенденції розвитку права на приватність у практиці Європейського суду з прав людини / С. А. Ільченко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2013. – Т. 144-145. – С. 55-56.

громадян, С. М. Смоков відносить накладення арешту на кореспонденцію до групи заходів, що обмежують суспільне та приватне життя громадян. Ця група характеризується тим, що в ній, на думку цього автора, складно визначити, де обмежуються права суспільні, а де приватні, оскільки документи можуть стосуватися як суспільного, так і приватного життя особи, негативно вплинути на її особисті та суспільні стосунки¹.

Відповідно до частини 3 статті 261 КПК України, накладення арешту на кореспонденцію дає підстави слідчому здійснювати її огляд і виїмку. Тому потребують свого дослідження процесуальні гарантії захисту таємниці спілкування під час вирішення питання про арешт кореспонденції та її подальшу виїмку.

У чинному КПК України немає спеціальної норми, що регулювала б проведення судового засідання з розгляду клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема накладення арешту на кореспонденцію. Згідно з частиною 1 статті 248 КПК України, клопотання розглядає слідчий суддя за участю особи, яка його подала. Оскільки такою особою не може бути представник захисту, можемо передбачити, що клопотання розглядає слідчий суддя за участю прокурора та/або слідчого.

Проте, у частині 3 статті 93 КПК України передбачена можливість сторони захисту самостійно ініціювати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що, як зазначає А. Войнарович, є важливою гарантією справедливого правосуддя для підозрюваного, обвинуваченого. На думку цієї авторки, найбільш ефективним засобом забезпечення підозрюваному права на захист є участь у кримінальному провадженні захисника. Саме за допомогою адвоката особа може повною мірою реалізувати своє право на захист під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зважаючи на їх специфіку².

У цьому питанні законодавець обмежує участь сторони захисту лише правом ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що не надає можливість стороні захисту стати учасником розгляду відповідного клопотання слідчим суддею. Саме таке врегулювання цього положення у КПК України є гарантуванням нерозголошення відомостей про факт та методи проведення зазначених процесуальних дій.

Також постає питання щодо режиму розгляду клопотання слідчого, прокурора щодо накладення арешту на кореспонденцію. Відповідно до частини 2 статті 27 КПК України, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках, до яких

¹ Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному Кодексі України / С. М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 629–630

² Войнарович А. Реалізація підозрюваним права на захист під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Альона Войнарович // Вісник Національної академії прокуратури України – 2015. – № 3. – С. 77.

належить, зокрема, такий: якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом. До зазначеного виду таємниці цілком належить передбачена статтею 14 КПК України таємниця спілкування. Отже, розгляд питання про накладення арешту на кореспонденцію необхідно проводити, на наше переконання, у закритому судовому засіданні. Так вважають і 48 (29,3 %) проанкетованих нами слідчих. Натомість така сама кількість осіб переконана, що розгляд цього питання здійснюють у загальному процесуальному режимі; 64 (39 %) респонденти вважають, що всіх учасників судового розгляду попереджають про нерозголошення даних досудового розслідування; на думку 25 (15,2 %) слідчих, документам потрібно надавати гриф «для службового користування», а 21 (12,8 %) слідчий зазначив, що документи необхідно складати під грифом «таємно» (Див. Додатки).

Не всі висловлені практичними працівниками думки можемо поділяти. Зокрема, на наш погляд, немає необхідності попереджати учасників судового розгляду про кримінальну відповідальність відповідно до статті 387 КК України за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Адже цими особами є здебільше три посадові особи – слідчий суддя, прокурор і слідчий, діяльність яких безпосередньо спрямована відповідно на судовий контроль, прокурорський нагляд і забезпечення дотримання таємниці досудового розслідування.

Не поділяємо також позицію щодо необхідності надання клопотанню слідчого, погодженому з прокурором, грифу «таємно» чи «для службового користування». Хоча факт і методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню, особи, конституційні права яких було тимчасово обмежено під час їх проведення, а також підозрюваний, його захисник, відповідно до частини 1 статті 253 КПК України, мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про це обмеження.

Водночас питання про режим судового засідання, урегульоване у пункті 4 частини 2 статті 27 КПК України, необхідно вирішувати не альтернативно в кожному конкретному випадку, а імперативно, якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, яку охороняє закон. Оскільки розголошення можливе, насамперед, під час розгляду клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, уважаємо за необхідне доповнити друге речення частини 1 статті 248 КПК України і викласти його в такій редакції: «Розгляд клопотання здійснюється у *закритому судовому засіданні* за участю особи, яка подала клопотання».

Специфіка визначення підстав і порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, неправильне розуміння їх сутності може призвести до помилок

у розслідуванні, що спричиняють поверховість у збиранні доказів. Як зазначає В. Д. Чабанюк, слідчою помилкою є діяння, яке за формою узгоджується з вимогами кримінально-процесуального права, але вчинене внаслідок добросовісної омані учасником процесу, що спричинило обмеження або позбавлення прав суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин і вплинуло на законність прийняття рішень у справі¹.

Характерною ознакою слідчої помилки, продовжує Л. В. Гаврилюк, є те, що в разі її допущення, на відміну від кримінально-процесуального правопорушення, у діях слідчого немає прямого умислу. На підставі аналізу проведеного опитування слідчих, а також вивчення слідчої практики ця авторка визначила перелік чинників, які впливають на слідчого під час прийняття ним рішення у кримінальному провадженні: 1) неналежний рівень підготовки слідчих кадрів у навчальних закладах; 2) брак у слідчих, які після закінчення навчання стали до виконання службових обов'язків в органах досудового слідства, професійних навичок і практичних знань; 3) знаходження у провадженні слідчих значної кількості кримінальних справ; 4) плинність кадрів у слідчих підрозділах; 5) недостатня взаємодія з працівниками оперативних підрозділів, що полягає в неналежному виконанні доручень слідчого; 6) неналежне матеріально-технічне оснащення слідчих; 7) незацікавленість слідчих у результатах своєї діяльності².

Поділяємо думку К. В. Коваленко, що право втрачає сенс без належного механізму забезпечення його реалізації, виконання, основною ланкою якого є саме юридична відповідальність³. Тому забезпечення прав учасників кримінального процесу є проблемою юридичної відповідальності загалом та дисциплінарної відповідальності зокрема. Закріплення прав людини і громадянина в нормативно-правових актах, стверджує С. В. Гусаров, ще не є показником їх реальності. Вони не можуть бути реалізовані без системи реальних гарантій⁴.

У цьому контексті важливо забезпечити гарантії процесуальної діяльності як сторін кримінального провадження, так й інших учасників. Зокрема, у статті 11 Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123, визначено, що працівник прокуратури зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням

¹ Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.09 / В. Д. Чабанюк. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 4.

² Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.09 / Л. В. Гаврилюк. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 15.

³ Коваленко К. В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.05 / К. В. Коваленко. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 4–5.

⁴ Гусаров С. Захист прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України / С. Гусаров // Вісник Академії управління МВС, 2008. – № 4 – С. 7.

службових повноважень, крім тих випадків, коли законом передбачено право чи обов'язок розкривати цю інформацію, акцентувати увагу на питаннях обмеження доступу до персональних даних громадян. Водночас для забезпечення прозорості службової діяльності він не має права відмовляти фізичним чи юридичним особам у своєчасному наданні повної та достовірної інформації, зокрема щодо його діяльності чи прийнятих ним рішень, якщо це передбачено законом¹.

У статті 4 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України від 22 лютого 2006 року № 3460, зазначено, що накази мають бути законними, зрозумілими та виконуватися беззаперечно, точно та у визначений строк, а в разі одержання наказу, який суперечить закону, підлеглий не повинен виконувати його, про що має негайно поінформувати начальника, який видав наказ, а в разі підтвердження цього наказу – письмово поінформувати старшого прямого начальника. Віддання і виконання наказу, який суперечить закону, або невиконання правомірного наказу тягне відповідальність, передбачену Статутом та іншими законодавчими актами. Відповідно до статті 7 Статуту, службова дисципліна ґрунтується на високій свідомості та зобов'язує кожну особу рядового й начальницького складу дотримуватися законодавства, неухильно виконувати вимоги Присяги працівника органів внутрішніх справ України, статутів і наказів начальників, захищати і охороняти від протиправних посягань права та свободи громадян, поважати людську гідність і дотримуватися норм професійної та службової етики. У разі виявлення порушень законодавства, зловживань чи інших правопорушень у службовій діяльності необхідно вживати заходи щодо припинення цих порушень².

На підставі дослідження фактичних даних щодо юридичної відповідальності учасників досудового слідства, В. Д. Чабанюк доходить висновків, що, на жаль, у діяльності органів досудового розслідування поширеною є недбалість слідчих, що виявляється в неповноті розслідування. Цей автор також зазначає, що до слідчих за вчинення кримінально-процесуальних правопорушень можуть застосовувати дисциплінарну відповідальність за вчинення неістотних правопорушень, які не вплинули на прийняття процесуальних рішень й отримання недостовірних доказів, до яких належать: 1) відсутність у протоколі слідчої дії підписів присутніх чи її учасників; 2) відсутність відомостей про час і місце проведення дії; 3) неповнота роз'яснення прав учасникам слідчих дій; 4) незазначення в постановках про доручення як речового доказу найменування предмета, доку-

¹ Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: наказ «Про затвердження Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури» від 28 листопада 2012 року № 123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992.

² Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>.

мента; 5) відсутність посилання у протоколах чи постановах на відповідні статті законодавства тощо.

Крім цього, вказаний автор наводить такі правопорушення, які відбулись під час проведення слідчих дій: безпідставне їх проведення; нероз'яснення прав учасникам; відсутність понятих; порушення процесуального порядку проведення; фальсифікації протоколів; проведення їх без дозволу суду чи згоди прокурора; проведення не уповноваженою на те особою та непередбаченими законом способами тощо¹.

У слідчій практиці, пише Л. В. Гаврилюк, трапляються різні порушення слідчими норм процесуального законодавства, а саме: несвоєчасне прийняття процесуального рішення за матеріалами дослідчої перевірки, на що вказали 30 % опитаних нею слідчих; порушення строків провадження досудового слідства у кримінальній справі – 20 %; проведення слідчих дій з порушенням вимог норм кримінально-процесуального права – 20 %; проведення слідчих дій без участі понятих, де їх присутність згідно з КПК України є обов'язковою – 15,5 %. Зазначене неминуче призводить до порушення визначальних положень кримінального процесу, унаслідок чого одночасно порушують права громадян та ускладнюють розслідування².

Україні важливо дотримуватися процесуальної форми під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, накладення арешту на кореспонденцію. Відповідно до пунктів 8, 9 частини 2 статті 248 КПК України, у клопотанні слідчого, погодженого з прокурором, має бути зазначено ідентифікаційні ознаки, які надають можливість унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо, а також обґрунтування можливості отримання доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили. У цій процесуальній нормі передбачено гарантії того, що під час огляду та вилучення кореспонденції увагу слідчого необхідно акцентувати лише на речах і документах, що є належними до конкретного кримінального провадження відповідно до частини 1 статті 85 КПК України. Саме в цьому, на наш погляд, полягає повне й точне виконання ухвали слідчого судді.

Однак у вказаному дозвільному процесуальному документі слідчого судді не можуть зазначатися конкретні речі й документи, що підлягають виїмці під час їх виявлення й огляду хоча б тому, що вкрай складно прогнозувати, які з них

¹ Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. Д. Чабанюк. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 1–12.

² Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Л. В. Гаврилюк. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 3–4.

будуть виявлені в кореспонденції та які важливі фактичні дані може бути встановлено. Питання їх належності та прямого чи непрямого підтвердження існування чи відсутності обставин, що підлягають доказуванню, й інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, підлягає оцінці та вирішенню безпосередньо слідчим під час огляду затриманої кореспонденції. Уважаємо, що процесуальні гарантії дотримання прав громадян під час проведення зазначених процесуальних дій будуть полягати, насамперед, у недопущенні розширеного тлумачення ухвали слідчого судді та вилученні речей і документів, що не стосуються розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Ураховуючи викладене, доцільно доповнити частину 2 статті 261 КПК України, уточнивши, що в цій процесуальній нормі після слова «або» слід указати «визначені речі й документи» і далі за текстом.

На нашу думку, синтез ефективності застосування тактичних прийомів і забезпечення етичних вимог суспільства під час проведення процесуальних дій визначено як професійністю, фахово-моральною підготовкою слідчого, так і системою стягнень морально-правового та матеріального характеру, а також дисциплінарних стягнень, найсуворішим із яких є звільнення.

З метою вдосконалення ефективності дотримання у правозастосуванні нормативних процесуальних вимог під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виймки можна запропонувати для застосування висновки К. В. Коваленко стосовно того, що дисциплінарні стягнення матеріального характеру є дієвішими, порівняно з дисциплінарними стягненнями, які мають на меті моральний вплив, про що свідчить порівняння дисциплінарних стягнень, що застосовують в Україні та зарубіжній практиці. Тому з метою уникнення спірних чи конфліктних ситуацій цей автор пропонує в розділі IV «Дисциплінарні стягнення» Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України навести орієнтовний перелік діянь, які є порушеннями службової дисципліни¹.

У Дисциплінарному статуті органів внутрішніх справ України зазначено, що до першої групи стягнень належать такі дисциплінарні стягнення, які мають переважно морально-правовий характер, їх виховне значення домінує над каральним і не пов'язане безпосередньо з несприятливими для працівника матеріальними наслідками (усне зауваження, зауваження, догана, сувора догана тощо). Однак наявність цього стягнення є перешкодою для підвищення на посаді або у спеціальному званні. Другу групу становлять стягнення, які мають матеріальний характер (пониження у спеціальному званні на один ступінь, звільнення

---

¹ Коваленко К. В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / К. В. Коваленко. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 16–17.

з посади). До третьої групи належить звільнення з органів внутрішніх справ. Це стягнення припиняє службово-трудові правовідносини осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ із відповідним підрозділом¹.

Під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії з накладення арешту на кореспонденцію важливо дотримуватися загальноновизнаних світових стандартів діяльності правоохоронців. Зокрема, у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 8 травня 1979 року № 690 зазначено:

– офіцер поліції має нести особисту відповідальність за власні дії та незаконні дії або бездіяльність, здійснені за його наказом (пункт 9);

– має бути чіткий перелік вказівок до дій. Завжди має бути можливість визначити, хто з керівництва несе кінцеву відповідальність за дії чи бездіяльність певного поліцейського (пункт 10).

З метою недопущення порушення прав громадян важливо дотримуватися також Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 17 грудня 1979 року № 34/169:

– під час виконання своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку шанують і захищають людську гідність, дотримуються і захищають права людини щодо всіх осіб (стаття 2);

– відомості конфіденційного характеру, отримані посадовими особами з підтримання правопорядку, зберігають у таємниці, якщо виконання обов'язків чи вимоги правосуддя не вимагають іншого (стаття 4);

– посадові особи з підтримання правопорядку, за наявності підстав уважати, що порушення цього Кодексу мало місце або буде мати місце, повідомляють про подію до вищих інстанцій і, за необхідності, іншим відповідним інстанціям або органам, які мають повноваження щодо нагляду або правового контролю (абзац другий статті 8 цього Кодексу).

Україн необхідним є усвідомлення слідчими й іншими учасниками процесуальних дій цілей діяльності правоохоронних органів європейських держав (пункти 41, 47 додатку до Рекомендації «Про Європейський кодекс поліцейської етики»): поліція може втручатися у право особи на недоторканність приватного життя лише в разі суворої необхідності та лише для досягнення легітимної мети, а також поліцейські розслідування мають щонайменше ґрунтуватися на розумній підозрі про фактичне вчинення або можливе порушення чи злочин².

¹ Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>.

² Банчук О. А. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Москаленко О. М., 2013. – С. 20–22.

Однак, крім обов'язків, органи досудового розслідування мають також комплекс процесуальних прав, щодо внесення змін і доповнень до яких у спеціальній літературі висловлено цікаві пропозиції. Зокрема, О. І. Литвинчук пропонує закріпити у КПК України право слідчого накладати штрафи на учасників процесу, які грубо порушують порядок проведення слідчої дії. Для забезпечення ефективного виконання доручень і вказівок слідчого наділити його правом порушувати дисциплінарні провадження щодо працівників, які неналежно поставилися до їх виконання¹. Однак ефект від цих заходів настане лише після порушення таємниці кореспонденції, а бажаним є все ж таки профілактичний вплив.

Належна фіксація проведення слідчої дії в документі, що має доказове значення, і судовий контроль шляхом точного виконання ухвали слідчого судді сприяють повному розкриттю та прийняттю ефективних рішень у певному кримінальному провадженні, є гарантом захисту таємниці кореспонденції від розголошення.

Одним із засобів гарантування забезпечення законних прав й інтересів особи у кримінальному провадженні є інститут понятих. У літературі висловлювали досить цікаві пропозиції щодо залучення спеціальних понятих, якщо під час провадження слідчих дій потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання². Саме спеціальні знання у сфері технологій зв'язку під час дослідження кореспонденції були доречними за попередньою процесуальною формою здійснення досудового розслідування.

Аналіз статей КПК України, що нині регламентують проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема огляд і виїмку кореспонденції, на яку накладено арешт, свідчить про невстановлення вимоги залучення понятих під час проведення цих процесуальних дій. Водночас порівняльний аналіз КПК України і КПК РФ та Республіки Білорусь виявив певні відмінності, що полягають у наявності в цих Кодексах зазначених країн інституту понятих під час накладення арешту, огляду та виїмки кореспонденції.

Зокрема, відповідно до частини 1 статті 170 КПК РФ, слідчі дії під час накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення, їх огляд і виїмку проводять за участю не менше ніж двох понятих, яких викликають для посвідчення факту проведення слідчої дії, її ходу та результатів³.

¹ Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України / Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олександр Іванович Литвинчук – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. – С. 15.

² Карпова Є. Н. Проблеми залучення спеціальних понятих при провадженні слідчих дій / Є. Н. Карпова // Актуальні проблеми права, держави та юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції – Тернопіль, 2012. – С. 45–48.

³ Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года (с уточнениями и дополнениями) [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

Загальнішою є стаття 99 КПК Республіки Білорусь. Як зазначено в цій нормі, джерелами доказів є складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи слідчих дій, які засвідчують обставини та факти, установлені під час виїмки, а частиною 1 статті 202 КПК Республіки Білорусь визначено, що слідчі дії у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюються за участю не менше ніж двох понять. Крім цього, на розсуд органу кримінального переслідування поняті можуть брати участь у провадженні слідчих дій також у випадках, не передбачених цим Кодексом¹.

На думку О. Л. Булейко, якщо проаналізувати інститут понять із позиції захисту особистого життя громадянина, збереження його таємниці, то цей інститут зовсім не гарантував права таємниці спілкування. Ця авторка вважає, що редакція статті 387 КК України, яка має забезпечувати кримінальну відповідальність за розголошення таємниці, свідчить, що законодавець турбувався не про недоторканність особистого життя, а про інтереси слідства. Крім цього, особа, яку залучено як понятого, засвідчує своїм підписом протокол слідчої дії, однак не зрозуміло, чи усвідомлює вона, що слідчий попередив її про відповідальність за розголошення відомостей, які їй стали відомі у зв'язку з проведенням слідчої дії, чи вона засвідчує результати проведеної дії².

Натомість А. А. Котова, узагальнюючи сукупність норм кримінально-процесуального законодавства, що регламентують існування інституту понять, дійшла висновку щодо наявності суттєвих законодавчих прогалин у цій сфері, які ускладнюють діяльність органів досудового слідства та захисників під час провадження слідчих дій, у яких участь понять є обов'язковою. Ця авторка погоджується, що інститут понять не можна розглядати як універсальний і безальтернативний засіб забезпечення повноти, посиляючись на ефективність сучасних технічних можливостей, які забезпечують повну та якісну фіксацію ходу та результатів процесуальної дії відповідними засобами, а також наявність системи прокурорського нагляду, відомчого й судового контролю за законністю на стадії досудового розслідування, можливість оскарження дій і рішень посадової особи, яка провадить досудове розслідування, проте доходять висновку, що виключати його повністю з кримінального процесу недоцільно³.

У цьому контексті, на нашу думку, доцільно також погодитися з І. М. Бацьком, який вважає, що необхідно керуватися презумпцією чесного ставлення слідчих до своєї справи за умов суворого дотримання законності. Можливі

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958.

² Булейко О. Л. Забезпечення прав учасників кримінально-процесуального судочинства / О. Л. Булейко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 131.

³ Котова А. А. Понятій як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності / А. А. Котова // Адвокат. – 2011. – № 2 (125). – С. 45.

ситуації, коли навіть участь понятих та інших учасників процесу не зупинить несумлінного працівника. Тому протидіяти порушенням законності слід іншим шляхом: не збільшувати кількість контролерів за спиною слідчого, а створити такі умови, щоб на нього не поширювався жорсткий тиск необхідності за будь-яку ціну закінчити розслідування та направити справу до суду¹.

Водночас під час огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, передбачено обов'язкову участь представника установи зв'язку, чого, на наше переконання, цілком достатньо для того, щоб не пропонувати участі понятих у цих діях. Зазначений представник є фахівцем, який суттєво звужує вірогідність розголошення таємниці кореспонденції та забезпечує своєю участю виконання обов'язків понятих, оскільки є сторонньою незацікавленою особою. Тому доречною вважаємо новелу КПК України щодо непередбачення участі понятих під час зазначених процесуальних дій, оскільки ефективність фіксації їх проведення жодною мірою не страждає.

Крім цього, на відміну від слідчих (розшукових) дій (частина 7 статті 223 КПК України), участь понятих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у жодному разі не передбачена з причини, що відомості про факт і методи проведення цих дій не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Тому залучати цивільних осіб для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема накладення арешту на кореспонденцію, немає потреби.

3.3. Особливості фіксації результатів огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, напрями її вдосконалення

Досліджуючи питання протоколювання результатів проведеної процесуальної дії, потрібно враховувати, що побудована у свідомості слідчого ідеальна (уявна) модель розслідуваної події може бути зафіксована у протоколі лише частково². Слідча практика свідчить, цілком слушно зазначає К. О. Чаплинський, що помилки у визначенні меж огляду допускали саме у випадках механічного фіксування слідів й обстановки на місці подій³.

¹ Бацько І. М. Учасники кримінально-процесуальних правовідносин під час фіксації даних у ході слідчих дій / І. М. Бацько // Право і суспільство. – 2008. – № 4. – С. 112–113.

² Батюк О. В. Особливості використання криміналістичних моделей, прийомів та навичок при проведенні слідчих дій / О. В. Батюк // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 30–31.

³ Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду / К. О. Чаплинський // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 27.

Тому, з огляду на людський фактор, на нашу думку, доречним є зауваження Є. Д. Скулиша, що важливою гарантією законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій є дотримання вимог до їх документального забезпечення у протоколах, які мають містити всі передбачені законом відомості та реквізити¹.

Основним способом фіксації проведених процесуальних дій – огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, є складання протоколу відповідно до вимог статей 103–107, 261, 262 КПК України.

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції слідчий зобов'язаний скласти протокол, що забезпечує отримання процесуального джерела доказів, вичерпний перелік яких визначено в частині 2 статті 84 КПК України.

Досліджуючи сутність поняття «процесуальний доказ», М. А. Погорецький доходить висновку, що фактичні дані, їх джерела та процесуальна форма в єдності становлять це поняття, водночас:

1) належні до справи фактичні дані мають бути отримані із встановленого законом джерела уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу та закріплені у спосіб, визначений у кримінально-процесуальному законі;

2) відсутність будь-якого із зазначених елементів, наприклад, грубе порушення процесуальної форми отримання доказу, робить доказ таким, що втрачає свою сутність².

На думку Є. Г. Коваленка та В. Т. Маляренка, все, що відбувається під час проведення процесуальних дій, має процесуально-правову природу і повинно бути відображеним у процесуальних документах. Тому недопустимі: жодна негласна робота з речовими доказами у процесі огляду чи іншої слідчої дії, непроцесуальне документування будь-яких досліджень під час проведення слідчої дії. Фіксування має бути повним, усебічним, безперервним, починаючи з виявлення матеріального об'єкта, який має доказове значення, та закінчуючи його дослідженням³.

Із цього приводу М. Ф. Сокиран зауважує, що фіксація проведення виїмки потребує максимально повного й достовірного відображення всього змісту слідчої дії та результатів, яких під час неї досягнуто. Протоколювання є основним засобом фіксації виїмки, а власне протокол – одним з найважливіших джерел доказів. Ефективно проведена виїмка у разі неякісно складеного протоколу може втратити своє значення, дати підстави особі, у якої її проведено,

¹ Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України – 2012. – № 2. – С. 21–23.

² Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М. А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №1 (3). – С. 31–34.

³ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: підручник [Текст] / 2-е вид., перероб. і допов. / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 292.

у подальшому оскаржити її¹.

Згідно з Енциклопедичним словником, протоколи – це «...процесуальні документи, у яких в письмовій формі фіксуються хід та результати процесуальних дій...»².

Акцентуючи увагу на відмінній особливості протоколу, порівняно з іншими процесуальними документами, С. А. Шейфер зазначає, що він не вимагає для виготовлення складних технічних засобів, достатньою мірою захищений від спотворення, позбавлений надлишкової інформації, тому саме він надає можливість засвідчити дотримання всіх вимог закону, які визначають процесуальну форму слідчої дії від його початку аж до фіксації отриманих результатів³.

На думку І. М. Бацька, протокол слід розуміти як кримінально-процесуальний документ, у якому в установленому законом порядку описують і посвідчують зміст та наслідки будь-якої дії, що здійснює слідчий, прокурор або суд⁴.

У частині 1 статті 99 КПК України визначено, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюють під час кримінального провадження; у пункті 3 частини 2 цієї ж статті КПК України зазначено, що складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій і додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною 1 цієї статті, є документами.

Незважаючи на важливість дотримання вимог закону під час фіксування процесуальних дій, у практичній діяльності з розслідування злочинів часто допускають порушення під час складання протоколів. Наслідки неналежної уваги до оформлення процесуальних документів досліджував А. А. Коваль, який зауважував, що норми у кримінально-процесуальному законодавстві переважно встановлюють їх типову структуру, а також указують на найважливіші елементи їх змісту. Іноді в КПК навіть не зазначено назву процесуальних документів, у складанні яких постає необхідність в органів і посадових осіб, що здійснюють кримінально-процесуальне провадження. Це призводить до невпорядкованості та неодноманітності їх складання особами, у провадженні яких знаходяться

¹ Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації процесу та результатів візиту / М. Ф. Сокиран – Криміналістичний вісник – 2011. – № 1 (15). – С. 85–86.

² Юридический энциклопедический словарь : Гл. ред. А. Я. Сухарев; Ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. – М., 1984. – С. 306.

³ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2001. – С. 188.

⁴ Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі: Автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.09 / І. М. Бацько. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – С. 10.

кримінальні справи¹.

Посилаючись на проведені емпіричні дослідження, В. М. Іщенко наводить такі відомості про найпоширеніші порушення під час складання протоколів: невідповідність назви протоколу змісту проведеної дії (3 %); відсутність дати складання протоколу, його початку та закінчення (7,5 %); невинуватена стислість і недотримання системності викладу (44 %); неприязнення до складання протоколу всіх осіб, які брали участь у провадженні слідчої дії (12,5 %); брак вказівки на виявлені предмети і сліди, їх назву і місцезнаходження (20 %)².

Крім наявних загальних тактичних прийомів фіксації проведення огляду та виїмки, які зберігають своє значення для будь-якого виду виїмки, використовують тактичні прийоми фіксації, які спрямовано на вибір або створення умов, що забезпечують максимально ефективно застосування відповідних криміналістичних засобів і методів використання доказової інформації в установлених законом формах. Одні прийоми ефективні в разі виїмки документів, другі – предметів, треті – знарядь злочину та цінностей³. Тому слідчому під час планування проведення огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, необхідно не лише планувати тактику проведення процесуальної дії, а й передбачити належні засоби фіксації.

Мета складання протоколу негласної слідчої (розшукової) дії полягає в тому, щоб відобразити в ньому всі істотні відомості, необхідні для встановлення складу злочину та вирішення інших питань, уникаючи при цьому зайвої інформації. Крім відомостей, які стосуються протиправної діяльності, часто отримують дані, що стосуються суто приватної сфери. Зважаючи на законодавчу заборону фіксації цих даних, у протоколі відображують лише інформацію, що стосується безпосередньо протиправних дій, які перевіряють⁴.

Основні вимоги щодо порядку фіксації результатів цього виду процесуальних дій та дослідження отриманої інформації, складання протоколу накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як основного способу фіксації визначено у статтях 105, 106 та частині 4 статті 262 КПК України. Регулює ці

¹ Коваль А. А. Причини і наслідки недотримання вимог юридичної техніки формування кримінально-процесуальних норм / А. А. Коваль // Право і безпека. – Х. – 2010. – № 5 (37). – С. 10–11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/index.htm.

² Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Іщенко. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2001. – С. 10–11.

³ Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві / А. П. Запотоцький, Д. О. Савицький. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. – С. 86.

⁴ Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 251.

положення також розділ IV Інструкції від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5¹. Розглянемо їх детальніше.

1. Складові протоколу:

– вступна частина (має містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця мешкання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовують під час проведення процесуальної дії, умови й порядок їх використання);

– описова частина (має містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, зокрема виявлені та/або надані речі й документи);

– заключна частина (має містити відомості про: вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії).

2. Протокол складають під час досудового розслідування чи безпосередньо після закінчення процесуальної дії.

3. У разі необхідності залучають спеціаліста, який бере участь у дослідженні відповідних матеріалів.

4. Позначення у протоколі випадків застосування технічних засобів під час проведення процесуальної дії. Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляють осіб, які беруть участь у процесуальній дії.

5. Слідчий здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюють з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особа, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може прийняти рішення про нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними

---

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року (Нормативний документ Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерства юстиції України. Інструкція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.inijust.gov.ua/42544>.

засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

6. У протоколі обов'язково зазначають, які саме відправлення було оглянуто, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки; про проведення інших дій, передбачених частиною другою цієї статті. У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

7. До протоколу долучають додатки (спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу). Вони мають бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені відповідними підписами.

8. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню цієї негласної слідчої (розшукової) дії та не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію.

9. Учасникам процесуальної дії надають можливість ознайомитися з текстом протоколу перед його підписанням. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами.

Зазначена Інструкція додатково містить такі вимоги:

1. Кожний протокол з додатками не пізніше 24 годин після його складання передають прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

2. Якщо внаслідок накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки виявлено ознаки кримінального правопорушення, що не розслідують у цьому кримінальному провадженні, слідчий невідкладно складає протокол, що не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надають прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

3. Фіксацію результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії необхідно здійснювати так, щоб завжди була можливість експертним шляхом установити достовірність цих результатів.

4. Виконавці слідчої дії мають ужити необхідних заходів щодо забезпечення збереження та цілісності отриманих матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокуророві.

5. Слідчий складає протокол як у разі виявлення, так і за браку відомостей, що мають значення для досудового розслідування та судового розгляду.

Крім цього, на нашу думку, також доцільно додатково врахувати рекомендації щодо складання протоколу, висловлені С. А. Шейфером та А. І. Палюхом, а саме:

1. Дії слідчого у протоколі слід викладати в тому порядку, у якому вони мали місце, а також у порядку виявлення істотних обставин під час провадження.

2. Збереження суті інформації, яку фіксують. Стилізація протоколу може призвести до небажаного викривлення змісту проведеної слідчої дії.

3. Протокол має бути складено чітко, з використанням загальноприйнятих термінів і найменувань, у ньому необхідно повно і точно описати все те, що виявлено і вилучено у процесі проведення слідчої дії.

4. Додатки до протоколу розглядають як їх складову, тому про них має бути обов'язково зазначено у протоколі.

5. Протокол слідчої дії має бути складено тільки уповноваженою посадовою особою.

6. У разі вилучення виробів з дорогоцінних металів і коштовних каменів у протоколі має бути детально зазначено найменування виробу, описано його родові й індивідуальні ознаки.

7. У разі вилучення значної кількості предметів складають спеціальний опис цих предметів, про що зазначають у протоколі.

8. У протоколі необхідно відобразити умови виконання слідчої дії (стан погоди, освітлення тощо), а також умови застосування технічних засобів¹.

Водночас суперечливим залишається питання щодо назви протоколу, який складають під час огляду та вилучення кореспонденції. У частині 4 статті 262 КПК України лише зазначено, що про кожен випадок огляду, виїмки або затримання кореспонденції складають протокол згідно з вимогами цього Кодексу. Неврегульованість окресленого питання призводить до його різного розуміння науковцями. Деякі автори вважають, що огляд, виїмку або затримання кореспонденції оформляють протоколом згідно з вимогами КПК України, так і не зазначаючи, якою саме має бути назва протоколу під час проведення цих дій².

Інші автори стверджують, що слідчий, прибувши до установи зв'язку, ознайомлюється із затриманою кореспонденцією та складає протокол затримання кореспонденції для проведення її огляду та вирішення питання про необхідність її виїмки. Огляду, продовжують дослідники, підлягає вся затримана

¹ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2001. – С. 190–196; Палюх А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України – 2011. – № 1. – С. 99.

² Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / С. І. Ніколаюк, В. В. Полівода, О. І. Козаченко, О. С. Тарасенко та ін. / За заг. ред. Нікіфорчука Д. Й. – К.: НАВС, 2012. – С. 162.

кореспонденція. Під час цього огляду слідчий може прийняти рішення про відкриття цієї кореспонденції, зняття з неї копій чи отримання зразків з відповідних відправлень без вилучення їх вмісту; нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю; заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги тощо. У разі проведення виїмки кореспонденції про це складають протокол¹.

Висловлена пропозиція низки авторів потребує уточнення насамперед щодо того, чи потрібно спочатку складати протокол затримання кореспонденції, а потім – протокол її огляду, вирішуючи питання про відкриття цієї кореспонденції. На наш погляд, відповідь має бути негативною. Затримання кореспонденції здійснюють на підставі ухвали слідчого судді, і саме цей процесуальний документ надає право слідчому відповідно до частини 3 статті 261 КПК України проводити огляд і виїмку кореспонденції. Тож вважаємо, що складати окремий протокол затримання кореспонденції до початку її огляду немає жодної потреби.

Питання щодо назви протоколу під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки досліджене в проведеному нами анкетуванні слідчих. Зокрема, 95 (57,9 %) респондентів вважають, що слід складати протокол тієї дії, яку фактично проводять (огляд, виїмка чи затримання кореспонденції) (Див. Додатки). За таких умов назва протоколу не має усталеного визначення та може змінюватися залежно від того, які результати огляду кореспонденції та чи є необхідність її вилучення або зняття копій або отримання зразків тощо (протокол огляду, якщо в кореспонденції немає відомостей, що стосуються події; протокол огляду та виїмки, якщо необхідно провести вилучення кореспонденції чи її частини; протокол огляду й заміни речей або речовин тощо).

Таким чином, правильна фіксація огляду кореспонденції, на яку накладено арешт, та її виїмки визначає кінцевий результат усієї слідчої (розшукової) дії, оскільки протокол буде мати доказову силу лише в разі його правильного процесуального оформлення.

У кожному кримінальному провадженні слідство проводять двічі: спочатку слідчий, а потім суд. Доказами є протоколи тих слідчих (розшукових) дій, які підготовлено під час розслідування, їх вже не будуть складати у суді. Тому під час складання протоколів проведення огляду, виїмки чи затримання кореспонденції, на нашу думку, доцільно враховувати особливості цих документів, схарактеризовані С. А. Шейфером, серед яких:

---

¹ Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні. Навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. – Х. : Оберіг, 2013. – С. 39.

1. Невідкладність. Протоколи слідчих дій складають або під час самої дії, або безпосередньо після її закінчення. Саме так унормовано це питання у частині 1 статті 106 КПК України: протокол під час досудового розслідування складає слідчий або прокурор, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

2. Повідомлення учасників про застосування науково-технічних засобів (наприклад, звукозапису чи відеокамер). Тому у протоколі фіксують факт попереднього повідомлення учасників процесуальної дії про застосування технічних засобів. Уважаємо, що ця рекомендація доречна лише під час огляду та виїмки кореспонденції, а не під час дій, спрямованих на накладення на неї арешту.

3. Відображення факту роз'яснення прав й обов'язків учасників процесуальної дії. Це правило має універсальний характер, його мають дотримуватися за будь-яких обставин.

4. Відображення як змісту, так і результатів пізнавальної діяльності. Дії слідчого у протоколі слід викладати в тому порядку, у якому вони мали місце, а також зазначати про виявлені під час їх провадження істотні обставини. Правила складання протоколів окремих процесуальних дій конкретизують цю загальну вимогу.

5. Збереження форми словесного повідомлення. Зазначене не означає фіксування всіх нюансів проведення дій, які явно не стосуються справи, а доцільне спрощення у протоколі викладу є закономірним і зумовлено відмінністю в об'єктах пізнання: слідчий сприймає обставини справи з позицій предмета доказування.

6. Вказівка на умови та результати застосування технічних засобів. У разі застосування факультативних засобів фіксації результатів процесуальних дій (фотографування, звуко- та відеозапису тощо) протокол має відображати відомості про порядок застосування цих засобів.

7. Особливий порядок посвідчення протоколів. Усі учасники процесуальної дії підписують цей протокол, що є засобом засвідчення правильності його змісту¹.

Щодо відомостей про суб'єктів, які беруть участь у процесуальній дії, необхідно акцентувати увагу на таких положеннях:

1) у протоколі мають бути зазначені усі передбачені законом атрибути, зокрема підписи осіб, які брали участь, а також місце й дату проведення, час початку та закінчення з точністю до хвилини;

2) посаду, прізвище, ініціали особи, яка склала протокол;

¹ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2001. – С. 189–196.

3) прізвище, ім'я і по батькові кожної особи, що брала участь у процесуальній дії, а в необхідних випадках – адресу й інші дані про особу.

Особливості фіксації виїмки кореспонденції наводить О. А. Луценко, зокрема:

– вилучені предмети підлягають детальному огляду (особливу увагу слід звертати на індивідуальні ознаки з чіткою подальшою фіксацією їх у протоколі);

– якщо виявлені під час огляду відомості не стосуються справи або якщо слідчий обмежується оглядом відправлення та зняттям з нього копії (наприклад, коли з тактичних міркувань доцільно спрямувати відправлення адресату), слідчий уживає заходів, щоб воно продовжило рух у непошкодженому вигляді. Про це роблять відповідну відмітку в протоколі огляду;

– виїмці передуює огляд, і відомості про наявність шуканої інформації містяться у протоколі огляду. У разі якщо відправлення містить значущу інформацію і слідчий проводить його виїмку, немає необхідності складати окремо протоколи огляду та виїмки. Про ці дії складають один протокол, що відображає як результат огляду, так і факт вилучення конкретного поштово-телеграфного відправлення;

– у протоколі зазначають стан речей і документів (старі, що містять закреслення, виправлення тощо), їх реквізити, кількість сторінок, для індивідуалізації документа може бути наведено першу й останню фразу його тексту;

– до протоколу можна долучити додатки у вигляді фотознімків або касет відеозапису із фіксацією об'єктів, що підлягають вилученню;

– присутнім посадовим особам роз'яснено їх права й обов'язки. Усім присутнім роз'яснено право робити зауваження, що підлягають внесенню до протоколу;

– якщо під час виїмки було здійснено спроби знищити або приховати вилучене, чи відбулися факти порушення порядку з боку обшукуваних або інших осіб, про це зазначають у протоколі¹.

Від правильної фіксації перебігу огляду та виїмки безпосередньо залежить кінцевий результат усієї процесуальної дії, оскільки протокол буде мати доказову силу лише в разі його правильного процесуального оформлення. Дослідження низки робіт², присвячених аналізованим питанням, у контексті

¹ Луценко О. А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 2005. – 63 с.

² Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Іщенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 18 с.; Коваль А. А. Причини і наслідки недотримання вимог юридичної техніки формування кримінально-процесуальних норм / А. А. Коваль // Право і безпека. – Х. – 2010. – № 5 (37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/index.htm; Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації процесу та результатів виїмки / М. Ф. Сокиран. – Криміналістичний вісник – 2011. – № 1 (15). – С. 83–88; Чаплинський К. О. Організаційно-тактична основи

зазначеного надало можливість систематизувати вимоги до проведення заключного етапу фіксації, виявлення та вилучення документів або предметів, що мають доказове значення. До цих вимог належать, зокрема, такі:

1. Протокол накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки, з огляду на висловлену нами раніше пропозицію, як виняток, складають у *двох примірниках*, він містить вступну, описову та заключну частини. Обидва примірники протоколу й опис вилучених предметів підписують слідчий і запрошені ним основні й факультативні учасники цієї процесуальної дії. Протокол є джерелом доказів лише за умови, якщо його складено з дотриманням усіх вимог закону.

2. У *вступній частині* протоколу зазначають: коли, де і ким складено протокол, прізвище, звання або класний чин посадової особи, яка проводила цю дію, підстави для накладення арешту на кореспонденцію; місце, де проводили огляд або виїмку, хто брав участь у їх проведенні, відмітка про роз'яснення їм прав й обов'язків.

Крім цього, на нашу думку, у протоколі доцільно зазначити:

1) відомості про постанову, яка є формальною підставою проведення аналізованої процесуальної дії (хто і коли її виніс);

2) вказівку про попередження осіб, що беруть участь у цій дії, про неприпустимість розголошення виявлених відомостей і наслідки порушення цієї вимоги.

Урахування наведених пропозицій передбачає доповнення частини 4 статті 262 КПК України абзацом другим такого змісту: «Протокол огляду та виїмки кореспонденції повинен містити посилання на ухвалу слідчого судді, попередження осіб, які беруть участь у проведенні цих дій, про неприпустимість розголошення виявлених відомостей і кримінальну відповідальність за розголошення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції».

3. В *описовій частині* протоколу фіксують процесуальні дії в тому порядку, у якому їх здійснювали, виявлені під час їх проведення істотні для кримінального провадження обставини, а також викладають заяви осіб, які брали участь у проведенні цієї дії. Крім цього, в аналізованій частині протоколу містяться відомості про всю виявлену інформацію, яку детально описують у протоколі. Зазначають, які виявлено індивідуально-визначені ознаки об'єктів (зовнішній вигляд, розмір, вага, кількість, колір, дефекти), документів (матеріал, реквізити, спосіб виконання, колір барвника, початкова і кінцева фрази тексту).

З носія інформації можуть знімати копії, здійснювати його фотографування. У протоколі має бути зазначено, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, були заздалегідь попереджені про застосування під час її виконання технічних засобів.

Як і будь-який доказ, протокол має відповідати вимогам належності, допустимості та достовірності.

4. У *заклучній частині* зазначають: відомості про використання технічних засобів під час накладення арешту на кореспонденцію, її огляду чи виїмки, їх назву, марку, тип використаної фото- чи відеоплівки, умови та порядок їх використання, об'єкти, до яких ці засоби було застосовано, отримані результати; заяви, зауваження щодо дій слідчого з боку присутніх під час проведення процесуальної дії; перелік вилучених предметів, документів.

5. *Додатки до протоколу* розглядають як їх складову. Під час проведення процесуальних дій, зокрема огляду чи виїмки кореспонденції, можуть застосовувати різні науково-технічні засоби та використовувати інші, крім протоколу, засоби фіксації отриманих фактичних даних, що належать до додаткових. Доказового значення набувають і фактичні дані, які детально не описано у протоколі, якщо додатки (фотографії, фонограми, відеограми, схеми тощо) складено з дотриманням усіх вимог закону, зокрема: у протоколі зафіксовано факт й умови застосування відповідних науково-технічних засобів, а результати засвідчені учасниками проведення аналізованої негласної слідчої (розшукової) дії.

Слід розглянути особливості фіксації результатів огляду та виїмки електронних документів. Із цього приводу М. О. Яковенко зазначає, що злочинність для забезпечення конспірації використовує мережу Інтернет як надійний спосіб обміну інформацією, уникаючи візуального контакту між покупцем і продавцем. Цей автор надає перелік різновидів цифрових об'єктів, які, на нашу думку, можуть належати до поняття електронної пошти та супутньої інформації, що підлягає фіксації:

- файли з текстами повідомлень, надісланих через мережу Інтернет (електронна пошта, соціальні мережі, ICQ, qip, icqlite, miranda & RQ тощо);

- дані про час, місце і тривалість виходу на зв'язок одного користувача мережі Інтернет з іншим;

- прикріплені файли до повідомлень електронної пошти у вигляді графічних зображень (JPEG Image, PDF, JP2) можуть містити: плани та схеми приміщень, мапи місцевості, на якій було здійснено напад; фотографії ймовірних учасників злочину; зображення викрадених предметів; знарядь, за допомогою яких було вчинено злочин.

Дотепер залишається невирішеним питання забезпечення технічного аспекту проведення відповідної процесуальної дії, не зазначено, хто безпосередньо –

органи досудового слідства чи постачальник послуг Інтернет – має здійснювати зняття інформації з каналів зв'язку та як має бути задокументовано результати. Законодавство не містить переліку програм, за допомогою яких можна здійснювати зняття цієї інформації. Складність полягає у тому, що закріплення вичерпного переліку цих програм не є доцільним у зв'язку з постійним технічним прогресом, унаслідок якого відбувається постійне видозмінення й удосконалення технічного забезпечення та його можливостей. Нині, продовжує цей автор, є достатньо програм для перехоплення кореспонденції, але їх, здебільшого, використовують лише деякі компанії, у яких установлено локальний зв'язок з метою контролювання співробітників на предмет цільового призначення мережі Інтернет та запобігання розголошенню комерційної таємниці¹.

У протоколи огляду та виймки аналізованого виду кореспонденції доцільно застосувати рекомендації Л. Б. Краснової, а саме: має бути вказано технічні засоби, програмні комп'ютерні засоби, застосовані під час виконання слідчої дії, умови та порядок їх використання, об'єкти, до яких ці засоби було застосовано, й отримані результати. У протоколі щодо використаних програмно-технічних комп'ютерних засобів має бути зазначено такі відомості:

- найменування, версія та основні цілі використання спеціальних програмно-технічних засобів;
- параметри засобів ідентифікації електронного документа;
- порядок їх початкової установки або приведення в працездатний стан;
- порядок та умови їх запуску для виконання їх функціонального призначення².

Детальний огляд предметів і документів на місці їх вилучення може виявитися недоцільним, якщо це вимагає значних витрат часу або для огляду потрібні спеціальні науково-технічні засоби. У цьому разі слідчий оглядає зазначені об'єкти за місцем проведення досудового розслідування.

Слідчий має право записати у протокол лише ті ознаки, що є очевидними для кожного учасника огляду, і не може викладати у протоколі будь-яких висновків і пропозицій, а також суджень. Документи є джерелом доказів, якщо в них викладено або засвідчено обставини, що мають значення для справи. Якщо розглядати документи як джерела доказів у широкому значенні, то у кримінальному процесі документом може бути не лише предмет, на якому за допомогою письмових знаків (букв, ієрогліфів, нот, цифр) викладено або засвідчено обста-

¹ Яковенко М. О. Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Микола Олексійович Яковенко, Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2011. – С. 163–164.

² Краснова Л. Б. Компьютерные объекты в уголовном процессе и криминалистике: Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность / Л. Б. Краснова – Воронеж, 2005. – С. 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1316962>.

вини, що мають значення для справи, а й предмет, на якому ці відомості зафіксовано за допомогою звуку чи зображення (фото-, відео-, фоно-, кінодокументи, малюнки, карти, схеми, креслення, перфокарти, дискети тощо). Для віднесення предмета до документа не має значення матеріал, з якого його виготовлено, спосіб його створення й те, яким умовним кодом виражено його зміст.

Під час вилучення виробів з дорогоцінних металів і коштовних каменів у протоколі огляду має бути детально зазначено найменування виробу, описано його родові й індивідуальні ознаки. Аналогічно рекомендують діяти під час вилучення різних антикварних предметів, витворів образотворчого та прикладного мистецтва. Іноземну валюту й українські гроші, якщо вони мають значення лише як матеріальні цінності, заносять до протоколу зазначаючи загальну суму вилученого. Якщо ж вони можуть становити індивідуальний інтерес як певні грошові знаки, необхідно зафіксувати номер кожної купюри.

Важливого значення під час фіксації результатів огляду та виїмки набуває фотографування, що надає можливість об'єктивно зафіксувати спостереження явища під час огляду, а також ознаки предметів, які складно описувати у протоколі, загальний зовнішній вигляд й ознаки виявлених швидкопсувних предметів, якщо є побоювання, що їх може бути пошкоджено, фіксація громіздких предметів.

Про застосування фотографування має бути зазначено у протоколі огляду. Фотознімки наклеюють на аркуш щільного паперу та засвідчують відбитками печатки та підписами слідчого й фахівця, якщо він здійснював зйомку. Знімок супроводжують пояснювальним текстом, що відповідає запису у протоколі. У разі якщо фотознімки з яких-небудь технічних причин не вдалися, про це складають довідку, що додають до протоколу.

Якщо необхідно схарактеризувати здійснені під час огляду та виїмки дії, їх послідовність, застосовують відеозапис. Цей вид фіксації останніми роками став найпоширенішим. Відеозапис дозволяє потім проглянути зафіксований рух в уповільненому темпі, тим самим детальніше його вивчити. Застосування відеозапису оформляють аналогічно шляхом зазначення у протоколі факту його використання. Відзнятий матеріал можна проглянути відразу, про що зазначають у протоколі огляду. Під час відеозапису слідчий може давати пояснення щодо виконуваної ним процесуальної дії, яку фіксують. Якщо потрібні стислі пояснення, їх не лише фіксують на магнітній стрічці, а й наводять у протоколі огляду.

Під час огляду може бути здійснено звукозапис як засіб фіксації проведеного огляду чи виїмки кореспонденції. У разі використання звукозапису слідчий диктує в мікрофон те, що він міг би записати в чернетці, а під час складання протоколу прослуховує фонограму. З тактичних міркувань цей засіб фіксації є найзручнішим, коли огляд проводять в умовах, що ускладнюють ведення

чернеток, а також тоді, коли особа, у якої здійснюють огляд, дає будь-які стислі пояснення, що підлягають занесенню до протоколу.

Графічними засобами фіксації є плани, схеми та малюнки. Необхідність у них постає тоді, коли описів, що містяться у протоколі, недостатньо, щоб сформувані уявлення про місце виявлення речей або документів, коли необхідно наочно показати обстановку та розташування місцевих предметів, відобразити інші особливості досліджуваного об'єкта.

У разі вилучення кореспонденції поза межами оператора зв'язку слідчий перед проведенням виїмки пропонує видати предмети й документи, що підлягають вилученню, а в разі відмови здійснює виїмку примусово. Вилучені предмети та документи пред'являють присутнім особам і в разі потреби упаковують й опечатують на місці огляду або виїмки, що засвідчують підписами присутні під час цього особи.

Крім того, що має бути вказано, у якому місці та за яких обставин було виявлено предмети чи документи, необхідно зазначати також, їх видано добровільно чи вилучено примусово. Усі предмети, що вилучають, має бути перераховано з точною вказівкою кількості, міри, ваги, індивідуальних ознак і, за наявності, ціни.

Протокол може бути написано від руки або виготовлено за допомогою технічних засобів. Під час проведення огляду чи виїмки кореспонденції можуть також застосовувати стенографування. Стенограма і стенографічний запис зберігають у матеріалах кримінального провадження як додатки до протоколу відповідно до пункту 3 частини 2 статті 105 КПК України.

Після складання протокол пред'являють для ознайомлення всім особам, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Цим особам роз'яснюють їх право робити зауваження, доповнення й уточнення, що підлягають внесенню до протоколу. Висловлені зауваження має бути засвідчено підписами цих осіб.

Після ознайомлення, узгодження та внесення всіх поправок, змін й уточнень протокол підписують слідчий та особи, які брали участь в огляді чи виїмці кореспонденції як негласної слідчої (розшукової) дії.

Вилучені під час виїмки предмети та документи в разі потреби упаковують й опечатують на місці огляду. У цьому разі слідчий, по можливості, максимально точно, проте вже в узагальненому вигляді має описати ці предмети (документи), пред'явити їх іншим учасникам огляду, упакувати, опечатати та завірити підписами всіх учасників, зокрема і власним. Також необхідно врахувати, що місце події та виявлені предмети описують послідовно від загального до окремого. Якщо у протоколі зазначають розмір предметів або відстань між ними, то це роблять у загальноприйнятих одиницях виміру (метри, сантиметри, міліметри).

Надалі упаковані предмети розкривають й оглядають обов'язково відповідно до процесуальної форми проведення огляду, після чого, залежно від установлених обставин кримінального провадження, долучають до нього, направляють на експертизу чи знищують або повертають їх власників.

Подеколи під час огляду або виїмки вилучають інформацію в електронному вигляді, що міститься на магнітних носіях, використовуваних у роботі електронно-обчислювальних машин. Вилучення цієї інформації можливе у двох варіантах:

1) вилучають безпосередньо сам магнітний носій (жорсткий диск, або вінчестер, гнучкі магнітні диски (дискети), компактні оптичні, оптично-магнітні диски та інші зйомні накопичувачі);

2) вилучають лише ту інформацію, що стосується події (якщо її можна виокремити). Вилучення цієї інформації можна супроводжувати її електронним копіюванням або роздрукуванням на паперових носіях. У будь-якому разі ці дії фіксують у протоколі, магнітний носій, що вилучають, необхідно опечатати, а роздруковану на паперовому носії інформацію – завірити підписами слідчого й інших учасників проведення виїмки, печаткою органу досудового розслідування, який представляє слідчий.

Усі об'єкти, що вилучають, забезпечують бирками, ярликами, жетонами із засвідчувальними підписами учасників проведення процесуальної дії. Під час вилучення значної кількості предметів складають їх спеціальний опис, про що зазначають у протоколі. Опис є не просто додатком до протоколу, а його складовою, оскільки відомості, що в ньому містяться, мають таке саме доказове значення, як й обставини, зафіксовані у протоколі.

Протокол огляду чи виїмки має бути складено за допомогою чітких конструкцій з використанням загальноприйнятих термінів і найменувань, у ньому необхідно повно й точно описати все те, що виявлено та вилучено у процесі проведення накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії.

Висновки до глави 3

1. Основною метою огляду кореспонденції є виконання комплексу дій, що полягають у безпосередньому візуальному чи сприйнятті на дотик, зокрема шляхом залучення спеціальних знань, дослідження матеріальних об'єктів та їх зв'язків з метою виявлення слідів злочину, з'ясування пов'язаних із ним фактів, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

2. Проведення судового засідання, на якому розглядають клопотання слідчого, погоджене з прокурором, про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слід здійснювати в закритому судовому засіданні, про що імперативно має бути зазначено в законі.

3. Виготовлення як виняток копії протоколу огляду, виїмки чи затримання кореспонденції задля направлення її слідчому судді для контролю надасть можливість підвищити якість її проведення та відповідно процесуальні гарантії забезпечення права особи на таємницю спілкування¹.

4. Під час планування проведення огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, необхідно не лише розробляти тактику проведення цих процесуальних дій, а й передбачити належні засоби фіксації. Основним засобом фіксації їх проведення є складання протоколу для забезпечення отримання належних і допустимих доказів, зафіксованих у процесуальних джерелах. Належна фіксація ходу й результатів проведення огляду та виїмки кореспонденції у протоколі, судовий контроль за точним і повним виконанням ухвали слідчого судді сприяють прийняттю оптимальних рішень у кримінальному провадженні, знижують вірогідність розголошення таємниці².

5. Під час проведення огляду чи виїмки кореспонденції може бути застосовано різні науково-технічні засоби, використано інші, крім протоколу, засоби фіксації отриманих фактичних даних, що належать до додаткових і є їх складовою. Доказового значення набувають фактичні дані, які детально не описано у протоколі, якщо додатки (фотографії, фонограми, відеограми, схеми тощо) складено з дотриманням усіх вимог закону, зокрема: у протоколі зафіксовано факт й умови застосування відповідних науково-технічних засобів, а результати засвідчені учасниками накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як негласної слідчої (розшукової) дії.

---

¹ Шум В. В. Правовідносини слідчого, прокурора і слідчого судді при накладенні арешту на кореспонденцію за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. В. Шум // Маллий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 3–4 (50–51). – С. 139–143.

² Шум В. В. Виявлення і вилучення документів чи предметів, що мають доказове значення, при дослідженні кореспонденції, на яку накладено арешт / В. В. Шум // Митна справа. Науково-аналітичний журнал – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 122–127.

ВИСНОВКИ

У монографії наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає в комплексному дослідженні проблем накладення арешту на кореспонденцію як самостійної негласної слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні України. До головних результатів дослідження належать такі положення:

1. Накладення арешту на кореспонденцію – негласна слідча (розшукова) дія, що передбачає тимчасову заборону отримувати та розпоряджатися цією кореспонденцією.

Фактичними підставами проведення цієї процесуальної дії є встановлені в процесі розслідування дані, які надають можливість припустити, що в певній кореспонденції містяться відомості, документи чи об'єкти, які мають істотне значення, і ці дані отримано у визначений процесуальним законом спосіб. Формальними підставами є дозвоільне рішення слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, щодо проведення дій з накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як структурних елементів цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Метою накладення арешту на кореспонденцію є отримання достовірних і належних доказів під час розслідування конкретних кримінальних правопорушень, якщо їх не можна отримати в інший спосіб без застосування примусу відповідно до процесуальної форми за умов обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження.

2. До видів кореспонденції, на яку може бути накладено арешт, крім листів усіх видів, бандеролей, посилок, поштових контейнерів, переказів, телеграм, доцільно віднести також радіограми та повідомлення факсом, що нині припустимо розглядати як вичерпний перелік зазначеної кореспонденції.

3. Основними учасниками дій з безпосереднього накладення арешту на кореспонденцію є слідчий (керівник органу досудового розслідування), прокурор, слідчий суддя, а факультативних учасників під час проведення цих процесуальних дій не передбачено.

Основними учасниками огляду та виїмки кореспонденції є слідчий або керівник органу досудового розслідування, який особисто здійснює досудове розслідування, чи працівник оперативного підрозділу, якому слідчий доручив виконання ухвали слідчого судді, а також керівник установи зв'язку, якому доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію. До факультативних учасників огляду і виїмки кореспонденції входять працівники оперативних підрозділів, керівник органу досудового розслідування, прокурор (у разі проведення цих дій безпосередньо слідчим); спеціаліст як особа, яка володіє

спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують спеціальних знань та навичок); перекладач (у разі необхідності перекладу документів, що містяться в кореспонденції); технічні працівники (якщо необхідною є допомога щодо вилучення, завантаження та перевезення до місця зберігання значної за обсягом кореспонденції).

4. Підготовка клопотання слідчого про накладення арешту на кореспонденцію, погодження його з прокурором і розгляд слідчим суддею потребують належного унормування в чинному КПК України для досягнення ефективності й оптимальності кримінального провадження. Із цією метою вбачається за доцільне визначити конкретні строки здійснення процесуальних дій, нині врегульовані суперечливо. До цих дій віднесено, зокрема, розгляд клопотання слідчим суддею, у зв'язку з чим запропоновано їх конкретніше унормування.

5. Судовий контроль під час накладення арешту на кореспонденцію спрямований на дотримання норм КПК України та міжнародних нормативно-правових актів у сфері кримінального провадження, забезпечення реалізації не лише засади таємниці спілкування, а й інших засад – свободи та рівності всіх людей, невідчужуваності та непорушності їх прав, рівності конституційних прав і свобод, права знати свої права й обов'язки, недопустимості їх обмеження, крім випадків, передбачених Конституцією України, й інших засад. Дотримання їх суттєво мінімізує порушення прав учасників кримінального провадження й інших осіб під час здійснення щодо них заходів процесуального примусу.

6. Тактику огляду кореспонденції доцільно формувати максимально прогностично до запланованої виїмки як кінцевої мети накладення арешту на кореспонденцію. З огляду на це, підготовка і тактичні прийоми проведення огляду та виїмки кореспонденції мають ґрунтуватися на вимогах кримінального процесуального закону, нормативно-правових актів, що їм відповідають, і логіці розслідування. Підготовка до огляду та виїмки затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, передбачає:

- 1) дослідження достатніх фактичних і формальних підстав для проведення цієї процесуальної дії;
- 2) планування процесуальної дії;
- 3) визначення допустимих, необхідних і доцільних тактичних прийомів;
- 4) обговорення плану її реалізації між учасниками проведення зазначеної процесуальної дії.

Під час проведення огляду та виїмки кореспонденції, з огляду на їх негласний характер, неприпустимим є розширення складу їх учасників. У зв'язку з невизначеністю цього питання запропоновано внести зміни до частин 1 та 5 статті 262 КПК України, наведено їх редакцію.

7. Протокол накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як вияток складають у двох примірниках, він містить вступну, описову та заключну частини. Обидва примірники протоколу й опис вилучених предметів підписують слідчий і запрошені ним основні й факультативні учасники цієї процесуальної дії. Протокол має містити посилання на ухвалу слідчого судді, попередження осіб, які беруть участь у проведенні цих дій, про неприпустимість розголошення виявлених відомостей і кримінальну відповідальність про розголошення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що запропоновано унормувати в частині 5 статті 262 КПК України.

8. З метою вдосконалення процесуального порядку накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки як негласної слідчої (розшукової) дії висловлено й обґрунтовано пропозиції щодо викладення окремих норм КПК України в такій редакції:

– пункт 4 частини 2 статті 36 КПК України: «4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії *чи брати участь у них у порядку, визначеному цим Кодексом*»;

– частину 1 статті 248 КПК України: «Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії *невідкладно, але не пізніше від дня його надходження до суду*. Розгляд клопотання здійснюється у *закритому судовому засіданні* за участю особи, яка подала клопотання»;

– частину 3 статті 254 КПК України: «Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій і додатків до них, *крім тих, що направляються слідчому судді, не допускається*»;

– частину 1 статті 261 КПК України доповнити другим реченням такого змісту: «Метою накладення арешту на кореспонденцію є отримання достовірних і належних доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, якщо їх не можна отримати в інший спосіб без застосування примусу за умов обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження».

Частини 2 та 4 статті 261 КПК України викласти у такій редакції:

«2. Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або *визначені речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування*»;

«4. Кореспонденцією (відправленням), передбаченою цією статтею, є листи всіх видів, банделеролі, посылки, поштові контейнери, перекази, телеграми, радіограми, повідомлення факсом».

У частини 1 та 3 статті 262 КПК внести такі зміни та доповнення:

«1. Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий, а у виняткових невідкладних випадках – інша уповноважена особа вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію».

«3. Якщо під час огляду кореспонденції виявлено речі чи документи, які вказують на ознаки іншого кримінального правопорушення, їх вилучає слідчий, про що невідкладно повідомляє прокурору». У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Частину 4 статті 262 КПК України доповнити абзацом другим та третім такого змісту:

«Протокол огляду та виїмки кореспонденції повинен містити посилання на ухвалу слідчого судді, попередження осіб, які беруть участь у проведенні цих дій, про неприпустимість розголошення виявлених відомостей і кримінальну відповідальність за розголошення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції».

Копія протоколу проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції з додатками до них направляються слідчому судді».

У частині 5 статті 262 КПК України внести такі зміни:

«5. Керівники чи працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов В. В. Конспект лекций по криминалистике: Понятие и принципы планирования расследования. Виды и формы планов / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/98208/78/Agafonov,_Filippov__Kriminalistika_konspekt_lekciii.html.
2. Алембаев К. О. К вопросу о санкционировании ареста: санкция прокурора, или судебное решение / К. О. Алембаев // Вестник Казахстанско-Американского свободного университета. – 2005. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestnik-kafu.info/journal/3/82/>.
3. Анапольська А. І. Розслідування шахрайств і пов'язаних із ними злочинів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А. І. Анапольська. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. – 19 с.
4. Анапольська А. І. Тактичні особливості виїмки електронної пошти в мережі Інтернет / А. І. Анапольська // Международная научная-практическая интернет-конференция «Обеспечение законности в деятельности органов досудебного следствия и дознания. – Луганск : ЛДУВС, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d120606.html>.
5. Андрушко П. П. Поняття доказів у кримінальному судочинстві, їх достовірності, належності та допустимості / П. П. Андрушко // Адвокат. – № 4 (127). – 2011. – С. 6–14.
6. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практическое пособие / О. Я. Баев. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – 432 с.
7. Банчук О. А. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. редакцією О. А. Банчука. – К. : Москаленко О. М., 2013. – 588 с.
8. Басиста І. В. Виїмка у кримінальному судочинстві України: процесуальний порядок і тактика проведення: монографія / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Кузів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 204 с.
9. Басиста І. В. Окремі психологічні фактори, що негативно впливають на прийняття слідчим процесуальних рішень / І. В. Басиста // Митна справа. – №1 (79). – 2012. – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 301–305.
10. Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми: монографія / І. В. Басиста. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 600 с.
11. Басиста І. В. Співвідношення процесуальної форми розслідування злочинів і процесуального рішення слідчого / І. В. Басиста // Проблеми

- правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2011. – № 2. – С. 94–101.
12. Басиста І. В. Співвідношення управлінських та процесуальних рішень слідчого / І. В. Басиста // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – 2011. – № 2 (74). – Ч. 2. – С. 419–424.
13. Батюк О. В. Особливості використання криміналістичних моделей, прийомів та навичок при проведенні слідчих дій / О. В. Батюк // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 29–34.
14. Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бацько І. М. Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 20 с.
15. Бацько І. М. Учасники кримінально-процесуальних правовідносин під час фіксації даних у ході слідчих дій / І. М. Бацько // Право і суспільство. – 2008. – № 4. – С. 108–115.
16. Богатский Д. В. Оптимизация норм уголовного-процессуального законодательства Российской Федерации как средство повышения эффективности деятельности правоохранительных органов : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 Уголов. процесс, криминалистика и судеб. экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Богатский Дмитрий Валерьевич; [Владимир. юрид. ин-т ФСИН]. – Владимир, 2007. – 25 с.
17. Большой юридический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 790 с.
18. Борзых Д. В. Прокурорский надзор и судебный контроль в досудебных стадиях уголовного судопроизводства / Д. В. Борзых // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 113–123.
19. Борідько О. А. Організаційно-правові засади взаємодії органів досудового слідства і оперативних підрозділів при провадженні у кримінальних справах / О. А. Борідько, О. І. Граділь // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 220–223.
20. Бортун М. І. Правова основа та форми взаємодії прокурора, слідчого та оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: лекція / М. І. Бортун. – К: Національна академія прокуратури України, 2014. – 44 с.
21. Бояров В. І. Протидія незаконним методам розслідування / В. І. Бояров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=TLyPyJajZYQ&list=PLK1EJHjoNrqsqApiZsrP546oc9sN3hPDL>.
22. Булейко О. Л. Забезпечення прав учасників кримінально-процесуального судочинства [Текст] / О. Л. Булейко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 130–132.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

24. Войнарович А. Реалізація підозрюваним права на захист під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Альона Войнарович // Вісник Національної академії прокуратури України – 2015. – № 3. – С. 76 – 81.

25. Войцишен В. Прокуратура України в системі конституційного поділу влади у контексті європейських стандартів / Віктор Войцишен // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 57-66.

26. Володина Л. М. Проблемы гарантий в уголовном процессе / Л. М. Володина // Вестник ОГУ, №3, март, 2006. – С. 42–46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.osu.ru/doc/1026/author/877/lang/0>.

27. Волоха проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 2 листопада 2006 р. у справі «Волоха проти України» (справа щодо гарантій дотримання прав людини при проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, які обмежують право на таємницю кореспонденції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/06450ff5c18ee104c22574cf00404a3e?OpenDocument>.

28. Воскобитова Л. А. Правопонимание в уголовном процессе / Л. А. Воскобитова // Материалы Всероссийской научно-практической конференции в г. Санкт-Петербург «Взаимосвязь конституционного и уголовного судопроизводства». – 2013. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.youtube.com/watch?v=ZyRS_Excbmo.

29. Всеобщая декларация прав человека : резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

30. Всесвітня поштова конвенція від 13 серпня 2008 року, затверджена Указом Президента України від 9 січня 2013 року № 5/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/055_065/page.

31. Гаврилов М. В. Наложение ареста на электронную почту, её осмотр и выемка / М. В. Гаврилов, А. Н. Иванов // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 154–162.

32. Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого : кримінально-процесуальні засади: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Л. В. Гаврилюк. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.

33. Гагаловська А. П. Визначення поняття слідчої дії у чинному кримінально-процесуальним законодавстві / А. П. Гагаловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/gagalovska-ap-viznachennya-ponyattya-slidchoyi-diyi-u-chinnomu-kriminalno-protsesualnomu-zakonodavstvi/>.

34. Галаган В. І. Криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у кримінальному судочинстві України / Наукові записки НаУКМА. – Т. 116 «Юридичні науки». – К. : НаУКМА, 2011. – С. 106–109.

35. Герасименко С. Г. Співвідношення понять «судовий контроль»,

«прокурорський нагляд» та «відомчий контроль» на досудових стадіях кримінального процесу / С. Г. Герасименко // Вісник Запорізького юридичного інституту, 2009. – № 1. – С. 193–202.

36. Герасимов И. Ф. Система процессуальных действий следователя / И. Ф. Герасимов // Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты). – Свердловск, 1983. – С. 3-7.

37. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі [Текст]: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003 – 24 с.

38. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі [Текст]: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Н. В. Глинська; Академія правових наук України, НДІ вивчення проблем злочинності. – Х., 2003. – 217 с.

39. Гловюк І. В. Повноваження слідчого судді у досудовому провадженні / І. В. Гловюк // Митна справа. – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 103–110.

40. Гловюк І. В. Дозвільна функція суду у досудовому провадженні: порядок реалізації / І. В. Гловюк // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 2. – С. 1–6.

41. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №2 (6). – С. 42–50.

42. Гончаренко В. Г. Правові питання порушення кримінальної справи / В. Г. Гончаренко, М. Є. Блуділіна // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 48–53.

43. Гуртієва Л. М. Етичний аспект кримінально-процесуальних відносин слідчого з суб'єктами кримінального процесу / Л. М. Гуртієва [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2012_44/Gurtieva.p.

44. Гусаров С. Захист прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України / С. Гусаров // Вісник Академії управління МВС, 2008. – № 4. – С. 6–15.

45. Дедов Д. И. Юридический метод : научное эссе / Д. И. Дедов. – М. : «Волтерс Клувер», 2008. – 102 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.predprim.ru/o-kafedre/prepodavately/dedov>.

46. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>.

47. Добровлянина О. В. Основные содержательные черты и этапы досудебного производства / О. В. Добровлянина // Вестник Пермского университета, 2009. – Вып. 3 (5). – С. 48–57.

48. Добровольский Д. В. Актуальные проблемы борьбы с компьютерной преступностью: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. Специальность

12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право / Д. В. Добровольский. – М., 2006. – 26 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1278031>.

49. Доля Е. А. Формирование доказательств на основе результатов оперативно-розыскной деятельности : монография / Е. А. Доля. – М. : Проспект, 2009. – 282 с.

50. Дорошенко Л. Н. Материально-правовые основания ликвидации хозяйственных обществ / Л. Н. Дорошенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2011_2/05.pdf.

51. Еникеев М. И. Следственные действия : психология, тактика, технология : учеб. пособие / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 216 с.

52. Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

53. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / Володимир Журавель // Вісник Академії правових наук. – 2009. – Вип. 2 (27). – С. 197–207.

54. Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві [Текст] / А. П. Запотоцький, Д. О. Савицький. – К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. – 219 с.

55. Заходи забезпечення кримінального провадження : наук.-практ. посіб. / [Богатирьова О.І., Галай А.О., Гладун О.З та ін.]; за заг. ред. В.Т. Маляренка. – К.: Національна академія прокуратури України, 2015. – 310 с.

56. Иванов А. Н. Выемка электронной почты в сети Интернет / А. Н. Иванов, Д. Н. Силантьев [Электронный ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.crime-research.ru/library/Removing.html>.

57. Ищенко Е. П. Криминалистика / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА -М», 2006. – 748 с.

58. Ільченко С. А. Тенденції розвитку права на приватність у практиці Європейського суду з прав людини / С. А. Ільченко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 2013. – Т. 144-145. – С. 54–56.

59. Інструкція з діловодства в органах прокуратури України : наказ Генерального прокурора України від 24 лютого 2016 року № 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.gp.gov.ua/ua/iopd.html?_m=publications&_t=rec&id=94103.

60. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року. (Нормативний

документ Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерством фінансів України та Міністерства юстиції України. Інструкція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.minjust.gov.ua/42544>.

61. Іщенко В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Іщенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 18 с.

62. Калачова О.М. Гарантії забезпечення прав громадян під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження / О.М. Калачова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – № 3. – С. 276–287.

63. Калачова О. М. Визначення слідчим процесуального статусу осіб, що беруть участь у досудовому провадженні : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Калачова Ольга Миколаївна. – Луганськ, 2008. – 201 с.

64. Кальницький В. Обоснованность производства следственных действий как предмет судебной оценки / В. Кальницкий // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 27–28.

65. Канфуї І. В. Проблеми взаємодії слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування / І. В. Канфуї // Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук. 2014 : тези наукових доповідей і повідомлень на круглих столах 23 та 27 січня 2014 року. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2014. – С. 69–73.

66. Карпова Є. Н. Проблеми залучення спеціальних понять при провадженні слідчих дій / Є. Н. Карпова // Актуальні проблеми права, держави та юридичної науки : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2012. – С. 45–48.

67. Качалов В. И. Уголовно-процессуальное право : Учебное пособие для студентов и преподавателей юридических вузов и факультетов / В. И. Качалов, О. В. Качалова. – М. : МГИУ, 2007. – 388 с.

68. Класс и другие против Федеративной Республики Германии (Klass and Others v. Germany) : Постановление Европейского Суда по правам человека от 6 сентября 1978 года (жалоба № 5029/71). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/klass-i-drugie-protiv-federativnoj-respubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

69. Кобликов А. С. Юридическая этика : Учебник для вузов / А. С. Кобликов. – М. : Норма, 2004. – 176 с.

70. Коваленко В. Правовій державі – надійний законодавчий інструмент / В. Коваленко // Вісник Львівського університету. Юрид. серія. – 2010. – Вип. 51. – С. 423–427.

71. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник [Текст] / 2-е

- вид., перероб. і допов. / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.
72. Коваленко К. В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / К. В. Коваленко. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.
73. Коваль А. А. Причины і наслідки недотримання вимог юридичної техніки формування кримінально-процесуальних норм / А. А. Коваль // Право і безпека. – Х. – 2010. – № 5 (37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/index.htm.
74. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури : Наказ № 123 від 28 листопада 2012 року «Про затвердження Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992.
75. Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Оксана Комарницька // Часопис Академії адвокатури України. – № 1(26). – 2 015. – Том 8. – С. 17-26.
76. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.
77. Копылова О. П. Уголовный процесс : В 2 ч. Ч. 2. Особенная часть уголовного процесса : Курс лекций. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. – 100 с.
78. Котова А. А. Понятий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності [Текст] / А. А. Котова // Адвокат. – 2011. – № 2 (125). – С. 42–45.
79. Котюк А. И. Фактические и процессуальные основания следственных действий как условия их правомерности / А. И. Котюк // Евразийский юридический журнал. – 2013. – № 3 (58) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=4165:2013-04-25-08-04-37&catid=196:2010-12-29-10-42-57.
80. Краснова Л. Б. Компьютерные объекты в уголовном процессе и криминалистике : Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность / Л. Б. Краснова. – Воронеж, 2005. – 24 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1316962>.
81. Кримінальний процес : підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
82. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

83. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року. – К. : Форум, 2012. – 400 с.

84. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

85. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

86. Кузів О. М. Організація і тактика проведення виїмки [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Оксана Миколаївна Кузів. – К., 2010. – 191 с.

87. Кулик М. Й. Процесуальний порядок і тактика ексгумації трупа у кримінальному судочинстві України (на матеріалах МВС України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кулик Марина Йосипівна. – К., 2012. – 199 с.

88. Лизак Я. В. Окремі питання здійснення прокурором процесуального керівництва під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій / Я. В. Лизак // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2-3. – С. 307–309.

89. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олександр Іванович Литвинчук. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2007. – 20 с.

90. Лобойко Л. М. Досудове розслідування як стадія провадження / Л. М. Лобойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.youtube.com/watch?v=-C6uqpu4Qf4&list=PLKIEJHjoNrqsApiZsrP546oc9sN3hPDL>.

91. Лукашевич В. Г. Кримінально-процесуальне пізнання та доказування : історія та сучасність / В. Г. Лукашевич // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 168–173.

92. Луценко О. А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко. – Ростов н/Д. : Изд-во «Феникс», 2005. – 63 с.

93. Лучко А. А. Підстави та умови накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки / А. А. Лучко // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 261–263.

94. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

95. Маркусь В. О. Криміналістика / В. О. Маркусь. – К. : Кондор, 2007. – 558 с.

96. Меріт (Merit) проти України: рішення Європейського суду з прав людини в справі за скаргою № 66561/01 від 3 березня 2004 року // Офіційний веб-портал Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113015>.

97. Методичні рекомендації з питань організації взаємодії прокурора, слідчого та оперативних підрозділів, особливості здійснення процесуального

керівництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М.В. Вовк, О.В. Геселев. – К.: Генеральна прокуратура України, Національна академія прокуратури України, 2013. – 73 с.

98. Мещеряков В. А. Основы методики расследования преступлений в сфере компьютерной информации / В. А. Мещеряков. Автореф. дис. докт. юрид. наук. – Воронеж, 2001. – 48 с.

99. Мірковець Д. М. Новий проект КПК України: наближення до Європейських стандартів чи «знуцання» над процесуальною самостійністю слідчого? / Д. М. Мірковець // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня, 2011 р.). – К.: ФОРМ ЛІПКАН О. С., 2011. – С. 148–149.

100. Моисеенко И. Я. Этика процессуальных следственных действий в ходе производства предварительного расследования / И. Я. Моисеенко // Вестник Пермского университета. – 2009. – Вып. 3 (5). – С. 88–98.

101. Молдован А. В. Докази у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини / А. В. Молдован // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 29–33.

102. Навроцька В. Гарантії права на недоторканість приватного життя при накладенні арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку / В. Навроцька // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид., 2010. – Вип. 51. – С. 189–196.

103. Назаров В. В. Вдосконалення правового регулювання допустимості обмеження конституційних прав людини у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Наше право. – 2011. – № 1. – Ч. 1. – С. 136–140.

104. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. – Х.: ТД «Золота миля», 2009. – 400 с.

105. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 2. – 1088 с.

106. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – 832 с.

107. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / С. І. Ніколаюк, В. В. Поливода, О. І. Козаченко, О. С. Тарасенко та ін. / За заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К.: НАВС, 2012. – 177 с.

108. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: Навчально-практичний посібник / Кудінов С. С., Шехавцов Р. М., Дроздов О. М., Гриненко С. О. – Х.: Оберіг, 2013. – 344 с.

109. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусєва та ін.; МВС України, ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 416 с.

110. Ніндипова В. І. Конституційні засади прокурорського нагляду і

судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу : проблеми розвитку, співвідношення, перспективи / В. І. Ніндипова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 23–31.

111. Об утверждении Правил оказания услуг почтовой связи : Постановление Правительства Российской Федерации от 26 сентября 2000 года № 725 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_46650/?frame=1#p27.

112. Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 19.00.06 / І. В. Озерський. – К. : Національна академія внутрішніх справ України МВС України, 2003. – 16 с.

113. Палюх А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування / А. Палюх // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 1. – С. 95–101.

114. Парасюк В. М. Імперативність моралі у професійній діяльності слідчого : філософсько-правовий вимір. Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.12 – філософія права. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 16 с.

115. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі : проблемні питання / М. А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №1 (3). – С. 1–53.

116. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : Монографія. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

117. Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : Затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 року № 686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

118. Попелюшко В. А. Штрихи к «портрету» нового уголовного процесса Украины / В. А. Попелюшко // Евразийская адвокатура. – 2012. – № 1. – С. 89–97.

119. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

120. Про деякі питання застосування судами України законодавства України при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 року № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08>.

121. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 року № 270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>.

122. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20інформацію>.

123. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>.

124. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

125. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>.

126. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56. – Стор. 9. – Ст. 1935.

127. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

128. Процесуальне керівництво прокурором проведенням негласних слідчих (розшукових) дій [навчально-методичний комплекс] / уклад.: О. В. Геселев, С. М. Скрипниченко, Л. В. Вигівська. – К.: Видавничий центр Національної академії прокуратури України, 2015. – 40 с.

129. Реалізація нового КПК України : перші результати. – К.: Центр політико-правових реформ, 2013. – 25 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.pravo.org.ua.

130. Рибалко Г. С. Прокуратура в механізмі захисту прав людини / Г. С. Рибалко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право, 2008. – Вип. 1 (3). – С. 21–24.

131. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.

132. Россинская Е. Р. Реалии и перспективы использования специальных знаний по новому УПК / Е. Р. Россинская // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : год правоприменения и преподавания : Материалы Международной научно-практической конференции МГЮА. – М.: МГЮА, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://rossinskaya.ru/articles/10.htm?p=3>.

133. Ясына А. С. Оценочные категории как прием юридической техники / А. С. Ясына // Весник Южноуральского государственного университета. Серия «Право», 2011. – Вип. 28. – С. 25–29.

134. Салов (Salov) проти України: рішення Європейського суду з прав людини в справі за скаргою № 65518/01 від 6 вересня 2005 року // Офіційний веб-портал Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-125167>.

135. Сереброва С. П. Проблемы рационализации досудебного производства / С. П. Сереброва. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 1995. – 30 с.

136. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 15–23.

137. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним Кодексом України / Є. Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2012. – Вип. 618. – С. 108–114.

138. Смирнов А. В. Конституционный уголовный процесс / А. В. Смирнов // Материалы Всероссийской научно-практической конференции г. Санкт-Петербург «Взаимосвязь конституционного и уголовного судопроизводства». – 2013. – 22 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.youtube.com/watch?v=CBWeXNr95no>.

139. Смирнов А. В. Следственные действия в российском уголовном процессе // А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. – Санкт-Петербург : СПбГИЭУ, 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/sd/1-2.htm>.

140. Смирнов А. В. Уголовный процесс : учебник / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2008. – 704 с.

141. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному Кодексі України / С. М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628–632.

142. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия, 1986. – 1600 с.

143. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації процесу та результатів виймки [Текст] / М. Ф. Сокиран. – Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 83–88.

144. Соколовий В. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / В'ячеслав Соколовий, Михайло Грібов // Вісник прокуратури. – 2014. – № 10 (160). – С. 40–48.

145. Сухицька Н. В. Правосвідомість громадян України : стан і напрями розвитку / Н. В. Сухицька // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). – С. 46–52.

146. Теличенко В. В. Введение нового кодекса – это катастрофа для

правоохранительных органов / В. В. Теличенко // Цензор.НЕТ. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://censor.net.ua/news/224644/vvedenie_novogo_kodeksa_eto_katastrofa_dlya_pravoohranitelnyh_organov_advokat.

147. Терещенко Ю. В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація / Ю. В. Терещенко // Юридичний часопис Національної академії Внутрішніх справ. – 2011. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2011_2/terechen.htm.

148. Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.09 / І. А. Тітко. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – 195 с.

149. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896–901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tarudp.pdf>.

150. Уголовно-процесуальний кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280.

151. Уголовно-процесуальний кодекс Грузии от 9 ноября 2009 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

152. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Армения от 1 июля 1998 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425005#pos=16;-253.

153. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958.

154. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=05553&ogl=all>.

155. Уголовно-процесуальний Кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 года (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.

156. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года (в редакции Закона Республики Таджикистан от 2 августа 2011 года № 755) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=30692.

157. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года (с уточнениями и дополнениями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

158. Уголовный процес : учебник / [под. общ. ред. В. И. Радченко]. – М. : Юридический дом «Юстицинформ», 2008. – 784 с.

159. Уголовный процесс : учебник / [науч. ред. А. Д. Прошляков]. – М. : Волтер Клувер, 2011. – 1056 с.

160. Узунова О. До питання про реформування кримінально-процесуального законодавства України відповідно до міжнародних стандартів / О. Узунова // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 квітня 2009 року : тези доп. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 288–289.

161. Филиппов А. Г. Криминалистика / А. Г. Филиппов. – М. : Высшее образование, 2007. – 441 с.

162. Цимбал П. В. Попередження, виявлення, розкриття та розслідування податкових злочинів : монографія / П. В. Цимбал. – Ірпінь, Національний університет ДПС України, 2009. – 408 с.

163. Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. Д. Чабанюк. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 23 с.

164. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду / К. О. Чаплинський // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 22–29.

165. Черноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 20 с.

166. Шандула О. О. Деякі проблеми визначення поняття якості прокурорської діяльності / О. О. Шандула [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://nauka.nulau.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=264&Itemid=210&lang=uk.

167. Шапілов Л. М. До питання про поняття та сутність зловживання правом / Л. М. Шапілов [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_1/PB-1/PB-1_1.pdf.

168. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение [Текст]. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2004. – 228 с.

169. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 208 с.

170. Шепітько В. Ю. Диалектика криміналістическої тактики / В. Ю. Шепітько // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 5–15.

171. Шепітько В. Ю. Криминалистика : Курс лекцій. Издание четвертое. – Х. : Одиссей, 2011. – 368 с.

172. Шепітько В. Ю. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика» (відповідно до вимог ECTS) / Уклад. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 155 с.

173. Шум В. В. Види кореспонденції, на яку може бути накладено арешт у кримінальному провадженні / В. В. Шум // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – Вип. 29. – С. 250–258.

174. Шум В. В. Виявлення і вилучення документів чи предметів, що мають доказове значення, при дослідженні кореспонденції, на яку накладено арешт / В. В. Шум // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 122–127.

175. Шум В. В. Забезпечення оперативності при накладенні арешту на кореспонденцію / В. В. Шум // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1086–1091 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http : www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvank.pdf](http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvank.pdf).

176. Шум В. В. Правовідносини слідчого, прокурора і слідчого судді при накладенні арешту на кореспонденцію за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. В. Шум // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. - № 3–4 (50–51). – С. 139–143.

177. Шум В. В. Структура наложення арешта на кореспонденцію як негласного слідственного (розсыского) действия по УПК Украины / В. В. Шум // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. – 2013. – № 8/4 (260). – С. 276–280.

178. Шум В. В. Судовий контроль при накладенні арешту на кореспонденцію в системі заходів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні / В. В. Шум // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 247–252.

179. Шумило М. Є. Вдосконалення нормативної моделі накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку / М. Є. Шумило, В. С. Рудей // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 1 (5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12smyzkz.pdf>.

180. Шумило М. Є. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія / М. Є. Шумило, В. С. Рудей. – Х. : СПДФО Бровін О. В., 2012. – 208 с.

181. Юридический энциклопедический словарь : Гл. ред. А. Я. Сухарев; Ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. М. Миньковский и др. – М. : 1984. – 415 с.

182. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2: Д – Й. – 744 с.

183. Юрчишин В. Прокурор як керівник досудового розслідування / В. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 7 (124). – С. 26–30.

184. Яковенко М. О. Розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Микола Олексійович Яковенко; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби

України. – Ірпінь, 2011. – 204 с.

185.10 мест, где ваша электронная почта может быть перехвачена.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://mysilverjeep.info/email-intercept.htm>.

ДОДАТКИ

ПІДСУМКИ

узагальненого опитування 164 слідчих МВС України з питань законодавчого врегулювання і процесуального порядку накладення арешту на кореспонденцію

1. Дані про автора відповідей:

1.1. Область: Донецька – 44; Івано-Франківська – 42; м. Київ – 38, Луганська – 40.

1.2. Посада: слідчий – 114; старший слідчий – 46; заступник начальника – 4.

1.3. Стаж роботи у слідчих підрозділах:
до одного року – 32; до трьох років – 44; до п'яти років – 40; до десяти років – 41; більше десяти років – 7.

2. Як часто після закріплення у КПК України у червні 2001 року порядку накладення арешту на кореспонденцію Ви проводили цю слідчу дію на стадії досудового розслідування:

а) жодного разу –	110 (67,1 %);
б) до трьох разів –	43 (26,2 %);
в) до п'яти разів –	10 (6,1 %);
г) понад 10 разів –	1 (0,6 %).

3. Враховуючи законодавчу невизначеність питання, як Ви вважаєте, на яку конкретно кореспонденцію відповідно до частини 4 статті 261 КПК України може бути накладено арешт (можливі декілька варіантів відповіді):

а) бандеролі –	101 (61,6 %);
б) дрібні пакети –	44 (26,8 %);
в) міжнародні відправлення з оголошеною цінністю –	51 (31,1 %);
г) передача інформації електронною поштою –	56 (34,1 %);
г) передача інформації факсом –	65 (39,6 %);
д) перекази всіх видів –	57 (34,7 %);
е) посилки –	109 (66,5 %);
є) поштові картки –	44 (26,8 %);
ж) прості і рекомендовані листи –	110 (67,1 %);
з) прямі поштові контейнери –	81 (49,4 %);
к) радіограми –	58 (35,4 %);
л) секограми – письмові та друковані видання для сліпих –	44 (26,8 %);
м) СМС-повідомлення з мобільних телефонів –	52 (31,7 %);
н) телеграми –	107 (65,2 %).

4.1. При ініціюванні накладення арешту на кореспонденцію на стадії порушення кримінальної справи, як, з Вашої точки зору, слід розуміти положення

«з метою запобігти злочину може бути застосовано до порушення кримінальної справи» (питання було поставлене у 2011–2012 роках лише 42 слідчим Івано-Франківської області та 40 слідчим Луганської області):

- а) проводять після того, як стало відомо з будь-яких джерел, зокрема даних оперативно-розшукової діяльності, про наміри особи вчинити злочин – 51 (62,2 %);
- б) проводять після того, як стало відомо з передбачених КПК України приводів до порушення кримінальної справи про наміри особи вчинити злочин – 24 (29,3 %);
- в) проводять після вчинення злочину з метою його припинення – 7 (8,5 %).

4.2. Як, на Вашу думку, слід розуміти положення «запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину», що використано в загальній нормі частини 1 статті 250 КПК України (питання було поставлене у 2013–2014 роках лише 42 слідчим Івано-Франківської області та 40 слідчим Луганської області):

- а) дії, що проводять після того, як стало відомо з будь-яких джерел, зокрема даних оперативно-розшукової діяльності, про наміри особи вчинити злочин – 30 (36,6 %);
- б) дії, що проводять після того, як стало відомо з передбачених КПК України джерел про наміри особи вчинити злочин – 27 (32,9 %);
- в) дії, що проводять після вчинення злочину з метою його припинення – 25 (30,5 %).

5. Чи вважаєте Ви накладення арешту на кореспонденцію дієвим засобом запобігти злочину:

- а) так, він забезпечує здобуття відомостей, що свідчать про наявність ознак злочину – 42 (25,6 %);
- б) так, за допомогою нього здобувають відомості, що свідчать про причетність особи до вчинення злочину – 46 (28 %);
- в) ні, позитивного результату внаслідок проведення цієї процесуальної дії майже ніколи не досягають – 35 (21,3 %);
- г) ні, процесуальний порядок накладення арешту на кореспонденцію занадто ускладнений, тож відбувається не запобігання злочину, а його розслідування – 51 (31,1 %).

6. За якими категоріями кримінальних проваджень, якщо Вам відомі такі випадки, ініціювали перед апеляційним судом накладення арешту на кореспонденцію (можливі декілька варіантів відповіді):

- а) за злочинами, вчиненими організованими злочинними угрупованнями – 49 (29,9 %);
- б) за економічними злочинами – 73 (44,5 %);
- в) за загальнокримінальними злочинами – 68 (41,5 %);
- г) за злочинами, порушеними за фактом їх вчинення 10 (6,1 %);

г) за нерозкритими злочинами минулих років 9 (5,5 %).

7. Під час підготовки клопотання до апеляційного суду чи були випадки, коли прокурор з ним не погоджувався:

- а) так – 4 (2,4 %);
 б) ні – 104 (63,4 %);
 в) відсутня відповідь – 56 (34,1 %).

8. Чи виникали питання під час підготовки до розгляду та розгляду клопотання в апеляційному суді (можливі декілька варіантів відповіді):

8.1. Організаційного характеру:

- а) голова апеляційного суду клопотання не розглядав, а направляв до заступника – 48 (29,3 %);
 б) голова апеляційного суду постійно зайнятий в судових засіданнях чи перебуває на нарадах – 32 (19,5 %);
 в) клопотання не розглядається без обов'язкової участі слідчого – 40 (24,4 %);
 г) питань не виникало – 44 (26,8 %).

8.2. Процесуального характеру:

- а) затягування розгляду клопотання понад вказані в КПК України шість годин – 66 (40,2 %);
 б) пошук головою чи суддею апеляційного суду формальних невідповідностей структури клопотання – 48 (29,3 %);
 в) питань не виникало – 50 (30,5 %).

9. У частині 1 статті 248 КПК України визначено шестигодинний строк розгляду в апеляційному суді клопотання слідчого. Яким, на Ваш погляд, має бути цей строк, щоб він був оптимальним:

- а) негайно після звернення слідчого – 53 (32,3 %);
 б) одразу після того, як у голови суду з'явиться така можливість – 6 (3,7 %);
 в) протягом трьох годин після звернення – 20 (12,2 %);
 г) не пізніше як за п'ять годин після звернення – 6 (3,7 %);
 г) протягом робочого дня – 16 (9,8 %);
 д) протягом доби – 40 (24,4 %);
 е) час розгляду клопотання узгоджується з головою суду завчасно – 23 (14 %).

10. Чи вважаєте Ви, що зазначений шестигодинний строк має починатися з моменту отримання слідчим суддею клопотання (питання було поставлено у 2013–2014 роках лише 42 слідчим Івано-Франківської області та 40 слідчим Луганської області):

- а) так – 27 (32,9 %);

б) ні, цей строк повинен починатися з моменту надходження клопотання до апеляційного суду – 55 (67,1 %).

11. Які Вам відомі рішення суду за результатами розгляду клопотання:

- а) здебільшого суд погоджувався з підставами, викладеними у клопотанні, і надавав дозвіл для накладення арешту на кореспонденцію – 89 (54,3 %);
 б) рішення були як позитивними, так і негативними – 35(21,3 %);
 в) суд переважно відмовляє в дозволі для накладення арешту на кореспонденцію – 25 (15,2 %).

12. Чи виправданою, на Вашу думку, є процесуальна форма звернення саме до апеляційного суду за дозволом для накладення арешту на кореспонденцію:

- а) з огляду на виняткову важливість цієї процесуальної дії, яка стосується конституційного права громадян на таємницю спілкування, є виправданим звернення саме до апеляційного суду – 40 (24,4 %);
 б) оскільки проведення процесуальних слідчих дій, які стосуються конституційних прав громадян (огляд, обшук житла чи іншого володіння особи, її арешт), дозволяє суддя суду за місцем провадження досудового слідства, такий самий процесуальний порядок доцільно встановити й на накладення арешту на кореспонденцію – 92 (56,1 %);
 в) доцільно передати повноваження щодо надання дозволу для накладення арешту на кореспонденцію голові або заступнику голови суду за місцем провадження досудового розслідування – 32 (19,5 %).

13. Як слід забезпечити нерозголошення даних досудового слідства під час вирішення питання про одержання дозволу суду (можливі декілька варіантів відповіді):

- а) процесуальні документи необхідно складати під грифом «таємно» – 21 (12,8 %);
 б) документам потрібно надавати гриф «для службового користування» – 25 (15,2 %);
 в) розгляд клопотання слідчого слід проводити в закритому судовому засіданні – 48 (29,3 %);
 г) усіх учасників судового розгляду попереджають про нерозголошення даних досудового розслідування – 64 (39 %);
 г) розгляд питання здійснюють у загальному процесуальному режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства – 48 (29,3 %).

14. Відповідно до частини 4 статті 262 КПК України, про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції слідчий складає протокол. Якою має бути назва цього протоколу:

- а) протокол накладення арешту на кореспонденцію – 40 (24,4 %);
 б) протокол огляду кореспонденції – 29 (17,7 %);

в) протокол тієї дії, яку фактично проводять (огляд, виїмка чи затримання кореспонденції) –	95 (57,9 %);
г) інший протокол –	0 (0 %).

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ГЛАВА 1. НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА КПК УКРАЇНИ	
1.1. Сутність накладення арешту на кореспонденцію як негласної слідчої (розшукової) дії	6
1.2. Види кореспонденції, на яку може бути накладено арешт.....	24
1.3. Учасники накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки.....	38
Висновки до глави 1.....	51
ГЛАВА 2. ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА КОРЕСПОНДЕНЦІЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
2.1 Процесуальний порядок звернення з клопотанням про накладення арешту на кореспонденцію	53
2.2. Процесуальний порядок розгляду клопотання про накладення арешту на кореспонденцію.....	72
2.3. Діяльність прокурора щодо забезпечення законності накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні	86
Висновки до глави 2.....	93
ГЛАВА 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОГЛЯДУ ТА ВИЇМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ, НА ЯКУ НАКЛАДЕНО АРЕШТ	
3.1. Загальні правила проведення огляду та виїмки кореспонденції.....	95
3.2. Процесуальні гарантії захисту таємниці спілкування під час виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт.....	114
3.3. Особливості фіксації результатів огляду та виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, напрями її вдосконалення.....	125
Висновки до глави 3	140
ВИСНОВКИ	142
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	146
ДОДАТКИ	162

551 839
638 499

Монографія

Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор
Шум Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук

Підписано до друку 31.01.2017 р
Формат 60×84¹/8. Ум.-друк. арк. 11,2
Тираж 100 прим. Зам. № 358

Видавництво УкрДГРІ
Р. с. серія ДК № 182 від 18.09.2000 р.
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78а

Адреса редакції та п/п: інформаційно-видавничий відділ УкрДГРІ
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78а
тел.: 206-35-18; тел./факс: 432-35-22
E-mail: mru@ukrdgri.gov.ua